

عرفان

مجله تحقیقی، ادبی، تربیتی و اجتماعی

سال نود و هفتم دور دوم ماه جدی، شماره مسلسل ۵۹۶، سال ۱۳۹۷ هجری شمسی

- تدریس معلم به شیوه یاد...
- د بنوونی او روزنې د نظام...
- رابطه تاریخ با علوم دیگر

عرفان

د پوهنې وزارت

مجله تحقیقی، ادبی، تربیتی و اجتماعی

جدی ۱۳۹۷ هجری شمسی

د پوهنې وزارت
د ارتباطاتو او عامه پوهاوي ریاست
کابل - افغانستان

Erfan

Research, Cultural & Social Magazine

January 2019

علم هغه لویه خزانه ده چې هیڅ کله هم نه ضایع کیږي بلکې زیاتېږي

یگانه راه که انسان را از گودال جهل و گمراهی بیرون میاورد علم است

Directorate of Publication & Information
Ministry of Education
Islamic Republic of Afghanistan

E-mail: magazineerfan@gmail.com

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ

مسوول مدير

محمد ابراهيم ستانكزى
مهتمم: صادق سپين غر

مسلكي غري

عبد الواسع سعادت
عبد الناصر فقيري

انخور

محمد ادريس نوري

كمپوز چاري

احمد شعيب ورسجي

ڊيزاين

بريالي رحمانزى

د دفتر شميره

۰۷۲۹۸۱۹۰۳۵

كتنپلاوي

پوهنيار محمد كبير حقمل
معراج زماني

استاد گل رحمان رحمان

سر محقق محمد آصف گلزاد
د سرمؤلف مرستيال عنايت الله عادل
محمد اکرم وفادار
عبد الصبور غفراني
محمد نسيم عياد

۱.....	سرمقاله.....
۳.....	بنوونه او روزنه او ټولنيز بدلون
۱۵.....	د ټولگي د ادارې (مديريت)...
۲۰.....	روشها و فنون تدريس
۲۹.....	د بنوونې او روزنې د نظام...
۳۲.....	رابطه تاريخ با علوم ديگر
۴۹.....	تأثير سياست آموزش در...
۶۷.....	راه به داخل حجره
۷۷.....	ايکالوژي
۸۵.....	جن موجود پنهان
۹۵.....	احواله الشخصيه

د عرفان مجله د مطالبو په اېډيټ کې خپلواکه ده، راغلي ليکنې له عرفان سره پاتې کېږي.
د عرفان مجله د ليکوال د ليکنې ننگه نه کوي، هر ليکوال ته ښايي،
چې د خپلې ليکنې ننگه په خپله وکړي

د پوهنې وزارت

خپرنيزه، ادبي، بنوونيزه، روزنيزه او ټولنيزه مجله

مرغومی ۱۳۹۷ هجري لمريز کال

تأملی به نخستین سمپوزیم ملی معارف افغانستان

با توجه به نقش علم و دانش در پیشرفت جامعه و فراهم آوری تمام تسهیلات رفاهی برای زندگی بشر و بخصوص ضرورت آن در جامعه ما بعد از ایجاد دولت جمهوری اسلامی، اهتمام جدی به احیاء، بازسازی و ایجاد معارف نوین در افغانستان از سوی دولت صورت گرفت و چنانچه معارف از سال ۲۰۰۱ بدین سو رشد چشمگیری داشته است.

شمار مکاتب و نهاد های تعلیمی و تربیتی در تمام کشور از ۳۶۰۰ باب به ۱۷۶۰۰ و تعداد شاگردان از حدود یک میلیون شاگرد در آن وقت، فعلاً نزدیک به ده میلیون که ۴۰ در صد آنها را دختران تشکیل میدهند، رسیده است. نزدیک به ۳۰ فیصد معلمان بخش تعلیمات عمومی را خانم ها تشکیل میدهند و از جانبی هم بیشترین رقم فارغان دارالمعلمین ها، بانوان میباشند و هکذا عرضه خدمات تعلیمی محلی نیز برای میلیون ها طفل در دورترین نقاط کشور گسترش یافته است.

اما علی الرغم آن هنوز هم چالش های فراوانی فرا راه وزارت معارف افغانستان قرار دارد. مهمترین آنکه، کیفیت و تناسب آموزش را با بازار کار و ضرورت های مارکیت کارکشور هماهنگ سازیم تا جوانان ما بتوانند با فراگرفتن دانش و مهارت های لازم بعد از فراغت جذب بازار کار شوند.

با توجه به وضعیت فعلی معارف و اهتمام مستمر رهبری دولت، سال تعلیمی ۱۳۹۷ از سوی رئیس جمهور، جمهوری اسلامی افغانستان در محفل آغاز سال تعلیمی جدید مناطق و ولایات سردسیر به نام سال حمایت از معارف نامگذاری گردید. که خوشبختانه وزارت معارف افغانستان توانست با طرح پلان های جدید توسعه و ابتکاری در پالیسی ها، دگرگونی های خوبی را در جهت بهبود وضعیت تعلیم و تربیه در کشور رقم زند که از بازنگری نصاب تعلیمی و ایجاد کیفیت مرتبط به عرضه خدمات تعلیمی با استفاده از میتود های جدید آموزشی و شاگرد محوری در مکاتب گرفته تا گسترش انکشاف متوازن در

معارف کشور میباشد همچنان مدیریت موثر، شفاف و پاسخگو، مبارزه علیه هرگونه فساد و فراهم آوری سهولت های لازم و واگذاری صلاحیت ها به ریاست های معارف ولایات، وغیر متمرکز سازی صلاحیت ها از جمله دست آورد های ملموس است که وزارت معارف به آن دست یافته است.

با درنظر داشت همچو تحولات اساسی و بنیادی و فایق آمدن به تمام مشکلات و چالش ها در همکاری با مقام عالی ریاست جمهوری اخیراً به اشتراک مسؤلان وزارت معارف و رؤسای ولایتی این وزارت، نمایندگان حکومت وحدت ملی ومؤسسات همکار داخلی و خارجی به هدف تحقق و حمایت از سال معارف که به دهه معارف مبدل شده است، نخستین سمپوزیم ملی معارف دایر گردید.

هدف از تدویر این سمپوزیم برشماری تمام مشکلات و چالش های موجود معارف به منظور حل آنها و ایجاد معارف معیاری در تمام ابعاد و عناصر متشکله آن میباشد در سمپوزیم مذکور اشتراک کنندگان در ترکیب جلسات گروهی، چالش ها، پیشرفت ها و تجارب خویش را در جهت بهبود وضعیت معارف اظهار داشته و نتایج نشست های شان را در بسته های پیشنهادی و حمایتی و غرض تصمیم گیری های بعدی به مقام عالی ریاست جمهوری ارایه داشتند.

مردم علم پرور و معارف دوست افغانستان مصمم است تا با طرح پروگرام های جامع و آوردن تغییرات ملموس در کارشیوه های تطبیق راهکار های مطروحه وزارت معارف، این وزارت در حمایت از دولت و مردم بتواند در کمترین زمان به تمام مشکلات عدیده فایق آمده و افغانستان همگام با سائرکشور های دنیا به مدارج عالی پیشرفت و ترقی رسیده و به خودکفایی کلی گام بگذارد.

ښوونه او روزنه او ټولنيز بدلون

څېړنه: پوهنيار محمد کبير حقميل

تقريظ: پوهاند احمد ضيا نيکبين

لنډيز

ښوونه او روزنه د انساني ژوند يوه مهمه برخه ده، چې له انساني پرمختگه نيولې تر ټولنيز پرمختگه ټول تضمينوي. دا مهال نړۍ د پوهنې د ودې او انکشاف له امله د پرمختگ په تر ټولو لوړ پړاو کې ده. د پوهنيزو هڅو او موندنو پر بنسټ نه يوازې د ژوند آسانتياوې بدلې شوي، بلکې ټولنيز اړيکې، ټولنيز جوړښتونه او ټولنيزه پراختيا هم د بدلون په يوه مهم پړاو کې واقع شوې ده. موږ ټول په دې پوهيږو، چې انساني ژوند يو پر خپل حالت ولاړ او يو گوني ژوند نه دی. مختلف عوامل، حالات او شرايط ددې لامل گرځي، چې د انسانانو فکرونه، چلند او آن ارزښتونه له يوه حالت بل ته واوړي او بدل شي. دا بدلون له نا کله د ټولنې يوه برخه او کله بيا ټوله ټولنه تر تاثير لاندې راولي.

لکه څنگه، چې رسمي او غير رسمي زده کړې انسان له يوه بيولوژيکي مخلوقه په يوه ټولنيز عنصر بدلولي، دغه ډول ښوونه او روزنه يو ټولنيز حالت هم پر بل ټولنيز حالت اړوي. همدا لامل دی، چې هم ښوونه او روزنه او هم ټولنيز بدلون د ټولنپوهنې د مهمو برخو په توگه د نړۍ په پوهنتونونو او څيړنيزو مرکزونو کې مطالعه کيږي.

هغه څه، چې په دې څېړنه کې زموږ لپاره مهم دي دادي، چې وپوهيږو څنگه ښوونه او روزنه د ټولنيز بدلون لامل گرځي او آيا کولای شو موږ د پوهنې پر بنسټ د خپلې ټولنې بدلونونه اداره او يا هم د خپلې خوښې وړ کړو. په هره ټولنه کې وگړي په تېره بيا نظامونه هڅه کوي پر مثبت لوري ولاړ شي، همدا پر مثبت لوري تلل بدلون دی، چې د اوسنۍ نړۍ د اصولو له مخې بايد پلان شوی، حساب

شوی او منسجم وي. ښوونه او روزنه يوازنی لار ده، چې ياد انسجام رامنځته کوي، وگړي جوړوي او پلان شوي بدلون ته لار اواروي.

مقدمه

اوسنی نړۍ که پرمختللي ده که وروسته پاتې د مختلفو عواملو، شرايطو او حالاتو له امله په مرتب ډول د بدلون په حال کې ده. دا بدلونونه ځينې ځايونه لږ او ځينې ډېر وي او د مختلفو عواملو له امله رامنځته کېږي. هغه څه، چې د طبيعي پېښو، عواملو او بدلونونو پورې اړه لري زموږ لپاره د بحث وړ نه دي، خو هغه بدلونونه، چې انسان يې د فنونو، ټکنالوژۍ، د توکو او وسايلو د توليد او داسې نورو لارو چارو له لارې رامنځته کوي ددې ليکنې مهم اړخ جوړوي. ۲۱ مه پېړۍ، چې د بدلونونو او پرمختگونو په يوه بې مثاله پېړۍ بدله شوې، له يوې خوا يې دا بدلونونه د ښوونې او روزنې مديون دي او له بلې خوا خپله ښوونه او روزنه هم ددې بدلونونو تر اغېز لاندې راغلې ده. دا په دې مانا، چې که له يوې خوا ښوونځي او پوهنتونونه مختلف تعليمي پروگرامونه تدریسوي، همدغومره د نړۍ د پرمختگ او بدلون لپاره د تياريو په موخه خپل پروگرامونه بدلوي او په کې روزل کېدونکي وگړي په يوه متفاوت ډول روزي. (۶۹:۰۷)

لکه څنگه، چې ټول پوهنپوهان او روزنه هغه کار يا بهير ته ويل کېږي، چې له لارې يې پوهه، مهارت، شايستگي او د مطلوب چلند د انتقال لارې چارې يوه انسان ته لېږدول کېږي. ددې مهمې برخې اصلي موخه د يوه انسان د ټولنيز کېدلو ترڅنگ، د پوهې لېږد هم دی. (۱۹۴:۰۲)

د ټولنيز کېدو او د پوهنې د لېږد په دې بهير کې انسان هم په خپله د چلند، ارزښتونو او توليد له مخې توپير يا بدلون کوي او هم په ټولنه کې د بدلون رامنځته کېدو ته لار پرانيزي. همدا لامل دی، چې د انساني ټولنې له ډېر پيله تر ننه پورې پوهنه د انسانانو د ژوند يو مهم بنسټ پاتې شوی دی. دغه بنسټ په مختلفو ډولونو کار کړی، له لومړني حالت، چې انسانانو به په انفرادي ډول له يو بله زده کړې کولې، يا به د کورنۍ ماشومانو د خپلو مشرانو مسلک په طبعي ډول زده کاوه، تر دې، چې بيا کورني تعليمي مرکزونه جوړ شول، مذهبي مراکز د زده کړو محلات شول او وروسته ښوونځي او مکتبونه د ټولو لپاره د زده کړو د مهمو محلونو په توگه رامنځته شول. زده کړو ته د لاسرسي د امکاناتو او تعليمي مرکزونو په پراخېدو سره انسان د ژوند لورې او ډول بدل کړ او مختلف کشفیات رامنځته شول.

د علمي پرمختگونو او ټکنالوژيکي لاسته راوړنو په ډېرېدو سره ټولنې په ډېره چټکۍ سره بدلون وموند. ښوونې او روزنې دې ته زمینه برابره کړه، چې انسانان د پخوانيو عنعنوي باورونو پر ځای، د انتقاد او منطقي په فضا کې د باور جوړېدو او رامنځته کېدو امکانات برابر کړي. همدارنگه د افرادو په روزلو سره ټولنې په دې وتوانېدې، چې په مختلفو پارکيو کې وړ او په خبره پوه کسان وروزي، نوي علمي او سياسي استعدادونه رامنځته شول او د يوه فکري خوځښت په رامنځته کېدو سره ټولنو د بدلون پر لور ستر ګامونه واخيستل. په دې لړ کې ښوونې او روزنې تر ټولو مهم مسئوليت ادا کړ او دې بدلون ته يې داسې اډانه جوړه کړه، چې له امله يې د رامنځته کېدونکو بې ثباتيو مخه ونیول شي او پرمختګونه د ټولنو له غوښتنو سره سم رامنځته شي. (۹۰:۱۱)

لکه څنګه، چې د يوه انسان وجود له بې پلانه، يو په يو او د وجود له حالت سره نا متناسب بدلون سره آن لا د ورکېدو له خطر سره مخامخېږي، همدارنگه انساني ټولنه هم د بدلون پر وړاندې همدومره زیان منونکې او له خطر سره مخامخ ده. مختلفې ټولنې له لومړي سره د جوړښت او تېراو ځانګړي اسلوب او اصول لري، چې د ځينو يې ساتل حياتي دي او د ځينو يې بدلول ستره اړتيا بلل کېږي. پوهنه دې دواړو برخو ته کتنه کوي. هغه اصول، چې ساتنې ته يې اړتيا ده د نوي نسل د روزلو په ترڅ کې داسې ښودل کېږي، چې بايد د دوامداره معنوي آثارو په توګه زده، حفظ او وپالل شي او هغه، چې بدلون مومي په مدلل او علمي ډول يې د بدلون دلایل ښودل کېږي، بدیل يې معرفي کېږي او د بدلېدو په صورت کې يې د ټولنې لپاره ګټې او زیانونه بيانېږي. د بدلون په دې اړودوړ کې پوهنه ثابتوي، چې د بل هر ټولنيز بنسټ په توګه مهمه ده او بايد جدي پاملرنه ورته وشي.

موږ به په دې ليکنه کې هم په دې ټينګار وکړو، چې د ټولنپوهنې د علمي دا دوه اصطلاحګانې (پوهنه او ټولنيز بدلون) وېژنو، يو له بل سره يې تړاو په ډاګه کړو او دا هم وښیو، چې دواړه د ټولنې لپاره څومره مهم دي او څومره د يو بل لپاره مرستندوی ثابتېدلای شي.

ښوونه او روزنه

ښوونه او روزنه د پنځه ګونو ټولنيزو بنسټونو له ډلې يو مهم او پخوانی بنسټ دی، چې د بشریت له خلقت تر اوسه د ټولنو اساس جوړوي. په داسې حال کې، چې په ۲۱ مه پېړۍ کې نړۍ د پرمختګونو پر يوه بې شانه سټېج ولاړه ده، پوهنه ده، چې ددې پرمختګونو راز يې په ځان کې نغاړلی او په هره برخه کې د ستونزو د حل کلۍ جوړه شوې ده.

ټولنپوهان پوهنه د جوامعو د دوامداره موجوديت راز بولي، په دې مانا، چې که پوهنه نه وي د تېرو او موجودو نسلونو کلتور نويو نسلونو ته نه شي لېږدېدلای او هغه اصول او نورمونه، چې يوه فرد ته د ټولنيز ژوند لپاره اړين دي نه شي عملي کېدلای. پوهنه د انسانانو په ټولنيز کېدو کې مهم رول لري، چې ددې پروسې په لړ کې انسان له يوه بيولوژيکي جسمه په يوه ټولنيز موجود بدلېږي او هغه ډول چلند غوره کوي، چې ټولنه يې تقاضا لري. (۳۷۰:۳)

هره ټولنه د خپلو ارزښتونو، اصولو ټولنيزې فلسفې او ټولنيزو اړتياو په پام کې نيولو سره کسان روزي. ددې روزنې موخه د نوي نسل تکامل دی، چې هره ټولنه يې د خپل دوام په موخه بايد په پام کې ولري. ټولنې د خپل دوام او پرمختګ لپاره اړتيا لري، چې خپل نوي نسل ته يو لړ مهم معلومات، مهارتونه او داسې باورونه انتقال کړي، چې د ټولنې له ديني، مذهبي، ټولنيزې، اقتصادي او کلتوري برخو سره تطابق ولري او په دې برخو کې د ستونزو د رامنځته کېدو مخه ونيسي يا لږ تر لږه تقابل ورسره ونکړي.

ښوونې او روزنې د انساني ژوند په مختلفو پړاوونو کې مختلف مفاهيم خپل کړي دي، چې د وخت په تېرېدو سره يې بڼه او ډول بدل شوی دی. پوهانو ددې مهمې او اساسي برخې مختلف تعاريف وړاندې کړي. ځينو ورته د داسې يوه فعاليت نوم ورکړی، چې د انسان د پرمختګ او لوړتيا، د کلتور د بډايښې او د ټولنې او اقتصاد د پرمختګ په موخه د يوه دوامدار، هر اړخيز او ټول نغاړونکي په توګه ترسره کېږي. ځينې نور يې بيا د هغو عمليو، اثراتو او لاروچارو مجموعه بولي، چې د انسان د ټولو جسمي، ذهني، معرفتي، ټولنيزو، رواني، اخلاقي، مهارتي او د هغه د ليدلوري او چلند دودې لپاره کارول کېږي. (۴:۶)

د ښوونې او روزنې (Education) اصطلاح په ټوله کې پر دوو ټکو راڅرخي، چې يوه يې د (روزنې) موضوع ده، چې د ټولنې غړو ته د ښو صفاتو، عاداتو او اصولو ور زده کول دي او بل يې هم د (ښوونه) ده، چې هغوی ته د نويو معلوماتو، اطلاعاتو او مهارتونو د ور زده کولو مفهوم افاده کوي. په لومړي مفهوم کې له ماشومتوبه د ژوند تر بلې هرې مرحلې انسان په تېره بيا ماشوم ته د ټولنې د قواعدو او اصولو زده کړه شامله ده، چې هماغه د ټولنيز کېدو بهير په ګوته کوي او په دوهم مفهوم کې انسان له علومو او فنونو سره آشنا کوي. د پوهنې دواړه برخې په خپل ځای کې حياتي اهميت او رول لري، چې پر بنسټ يې يو بيولوژيکي جسم په يوه ټولنيز عنصر بدلېږي او بيا همدغه عنصر د ټولنې د پرمختګ، ودې او بدلون لپاره موثر او اغېزناک ثابتېږي.

مشهور ټولنپوه ژان ژاک روسو ښوونه او روزنه له هغې بهرې سره تشبیه کوي، چې انساني ټولنه له ممکنو توپانونو ژغوري او مقابله ته یې تیاروي. آگوست کنت بیا ښوونې او روزنې ته د انسان د تهذیب او تزکیې په سترګه ګوري او هېرېرت سپنسر بیا وایي، چې ښوونه او روزنه د ټولنې د غړو لپاره د ښه ژوند د تیارولو د لارو چارو د تامین په توګه پېژني.

ښوونه او روزنه په مختلفو کتابونو کې د مختلفو پوهانو له نظره په بېلابېلو ډولونو ښودل شوې ده، خو په عمومي ډول یې دوه ډولونه ډېر مطالعه شوي دي:

۱. رسمي ښوونه او روزنه

رسمي ښوونه او روزنه یوه منظمه، قصدي او پلان شوې پروسه ده، چې په ښوونځیو، مدرسو، پوهنتونونو او د زده کړو په نورو رسمي مراکزو کې په منسجم ډول تنظیم شوې او مختلف پړاوونه یې باید په پرلپسې ډول سره تعقیب شي. دا بهیر داسې تنظیم شوی، چې له لومړنیو ټولګیو، چې ساده او آسانه زده کړې په کې کېږي پیل او تر لوړو تخصصي پوړیو رسېږي. په رسمي ښوونه او روزنه کې ځانګړی چاپېریال، ځانګړي قوانین او ځانګړي اهداف په پام کې نیول کېږي. (۱۳:۱۱)

نن که موږ او تاسو د خپل هیواد او نورو هیوادونو په درسي سیستمونو کې له لومړي ټولګي تر ۱۲مه ښونځي، له هغه وروسته ۳-۴ کاله یا له هغه کم یا زیات لیسانس، بیا ۲ کاله ماسټري او تر هغه وروسته له ۳-۵ کلونو پورې د دوکتورا یا پي اچ ډي زده کړې لري، دا ټولې د یوه رسمي ویش، رسمي سیستم او رسمي محاسبې له مخې تنظیم شوی بهیر دی، چې له وړکتون او لومړي ټولګي نیولې، د څېړنې تر پړاو پورې پړاو ټول ټاکي او تنظیموي یې.

۲. غیر رسمي ښوونه او روزنه

نا رسمي ښوونه او روزنه د زده کړو هغې پروسې ته ویل کېږي، چې له رسمي ښوونیز سیستمه بهر په منظم او یا غیر منظم ډول د ښوونځي او ښوونیزو مراکزو له چوکاټه بهر تعقیبېږي. د بېلګې په توګه د تبلیغاتو، رسنیو، اخبار، راډیو، مجلو، تلویزیونونو، شخصي مطالعې، ګډو ناستو او داسې نورو لارو چارو له لارې زده کېږي. دا زده کړې که څه هم په هغه ډول سره، چې رسمي زده کړې دي منظمې او پلان شوې نه دي، په مراحلو نه وېشل کېږي او پړاويز تسلسل نه لري، خو بیا هم د ټولنې او وګړو د پوهاوي لپاره ډېرې مهمې او ضروري دي، په تېره بیا دا مهال، چې هر سړی د نویو معلوماتو لاسته راوړو، با سواده کېدو او حتی په لوړ سن کې د زده کړو تر لاسه کولو ته اړتیا لري. په دې اړه ځینې د ژوند مهمې عمومي زده کړې هم شاملېږي، لکه د روغتیا او تغذیې زده کړې او داسې نور. (۱۴:۱۱)

پر پوهنه اغېز لرونکي ټولنيز عوامل

له يوه نسله بل نسل ته د پوهې، ارزښتونو، مهارتونو او داسې نورو معنوي شتمنيو انتقال يوازې د رسمي تعليمي مراکزو پر مټ نه شي کېدلای، بلکې يو شمېر نور ټولنيز عوامل او بنسټونه دي، چې په دې اړه فوق العاده اغېز پرېباسي. ددې اغېزناکو عواملو له جملې يوه هم کورنۍ ده، چې انسان په کې پيدا کېږي او د فزيکي او ذهني ودې او پرمختګ لومړني ګامونه په کې اخلي. کورنۍ د انساني ټولنې بنسټ جوړوي او لومړۍ ځای دی، چې انسان په کې له ځانه پرته بل څوک ويني، د ټولنيز والي لومړني مراحل په کې طی کوي، د خپل محيط له کلتور سره آشنا کېږي، په کې له تېرېدونکو پېښو او پديدو اغېزمن کېږي او په پای کې يې له کورني محيطه بهر نورو فرهنگونو او اصولو سره آشنا کوي. بل عامل د ماشوم د لوبو ملګري دي، چې له کورنۍ وروسته لومړي خلک دي، چې د هغه پر ذهني وده، چلند او زده کړو تاثير پرېباسي. همدا مرحله ده، چې ماشوم په مختلفو رولونو کې نقش لوبوي او ځانته د دوستانو ډلې او افراد انتخابوي، لوبې زده کوي او اړيکي جوړوي. لوبې، سپورت او ساعت تېري هم پر زده کړو يو بل مهم عامل دی، چې له ماشومتوبه پر انسان اغېز کوي. اړيکي، کلتور، ارزښتونه، ديني رسوم، ادبيات او هنر او داسې نور هغه ګڼ عوامل دي، چې موږ يې د يوه انسان د ښوونې او روزنې په برخه کې موثر بللای شو. (۵۹:۲)

دا هر عامل د رسمي ښوونيز بهير تر څنګ پر انسان موثر واقع کېږي، زده کړې يې تر اغېز لاندې راولي او آن لا په ښه او بد لوري سوق کولو کې يې مهم رول او نقش لوبوي. همدا لامل دی، چې د زده کړو اوسني فعالين هرې کورنۍ ته توصيه کوي او آن لا ترې غواړي، چې د خپلو بچيانو د روزنې په برخه کې يادو عواملو ته پام وکړي، کنټرول يې کړي او داسې فضا ورته برابره کړي، چې په ښه ډول وروزل شي.

ټولنيز بدلون

په دنيا کې هرڅه د بدلون په حال کې دي. هره ورځ يوه نوې ورځ ده او هره شېبه د انسان په ژوند کې يوه نوې شېبه بلل کېږي. يوناني فيلسوف هراکليټوس به ويل، چې يو سړی نه شي کولای دوه ځله په عين ډول پر يوه رود تېر شي، ځکه، چې د هغه په وينا دوېم ځل رود بدلېږي، هغه اوبه تللي، چې دی پرې تېر شوی او انسان هم تر لومړي ځل بدل شوی وي. د بدلون مانا داده، چې يو شی له يوه حالته بل ته بدل شي او له پخوا په مختلف ډول وليدل شي. د انساني ټولنې په برخه کې بدلون داسې معنا کولای شو، چې وګورو يو سيستم په څومره کچه په څه ډول بدلون مومي. په دې بدلون

کې بايد وښيو، چې د ټولنې اساسي بنسټونو په يوه ځانگړې دوره کې څومره بدلون يا تغيير کړی دی. (۶۸۸:۸)

بدلون له انسانه نيولې تر ټولنې، له بنسټونو نيولې تر قوانينو، زموږ له شاوخوا محيطه نيولې تر ټولې نړۍ او له فردي ژونده نيولې تر ټولنيز ژونده پېښېږي. که موږ خپله شاوخوا له پرون او يا لږ تر لږه تېرو څو کلونو سره مقايسه کړو، په پوره جوت تيا سره گورو، چې شاوخوا چاپېريال کې مو څومره بدلون راغلی دی. دا په هره ټولنه او هيواد کې شته. که موږ يوازې خپل هيواد افغانستان وگورو، تر پخوا ډېر بدل شوی، د خلکو د ژوند ډول، اړيکي، اقتصاد، ښارونه او کلي او ډېر داسې نور څه شته، چې تر پخوا يې بدلون موندلی دی.

هغه حالت ته، چې له يوه ډوله بل ته يو څه اوږي او تغيير کوي بدلون ويل کېږي. په دې لړ کې بيا ټولنيز بدلون هغه بدلون دی، چې د انسانانو ترمنځ د اړيکو او راکړې ورکړې په برخه کې رامنځته کېږي. ټولنيزې اړيکې د ټولنيز بهير، ټولنيزې راکړې ورکړې او ټولنيزو بنسټونو په چوکاټ کې مطالعه کېږي او په يادو درېواړو برخو کې له توقع سره سم توپير ته ټولنيز بدلون وايي. له دې تعريفونو او پېژندنو سره سره لاهم ټولنيز بدلون په ټولنيزو علومو کې يوه پېچلې پدیده پاتې شوې، چې د لا ډېرې مطالعې اړتيا ورته محسوسېږي. په دې برخه کې ځينې سوالونه داسې دي لکه د ټولنيز بدلون لوری کوم دی؟ د ټولنيز بدلون بڼه څه ده؟ د ټولنيز بدلون سرچينې کومې دي؟ کوم عوامل د ټولنيز بدلون لامل ګرځي؟ د ټولنيز بدلون پايلې څه دي؟ آیا انسان کولای شي ټولنيز بدلون منسجم او تر خپل واک لاندې راولي او داسې نورې مهمې او اساسي پوښتنې. (۴۸۴:۳)

د ټولنيز بدلون عوامل

لکه مخکې، چې اشاره ورته وشوه، ټولنيز بدلون له فردي نيولې تر ټولنې او بيا تر ټولې نړۍ پېښېږي. پوهانو ددې بدلون تر شا مختلف عوامل ياد کړي دي، چې يو شمېر يې فزيکي يا طبعي عوامل دي لکه زلزله، اور غورځېدنه، سېلابونه او اور لگېدنې، چې د خلکو کورونه وړاني، خلک وژني او د ژوند ټول ډول يې بدلوي. ځينې عوامل يې ډيموگرافیک يا وګړنيز دي، چې کله نا کله د بدلونونو لامل ګرځي لکه په يوه هيواد کې د ښځينه او نارينه وګړو ترمنځ د تناسب ستونزه، د نفوس ډېروالی، د وګړو کموالی، کاريګر او وزګار وګړي، د وګړو توليدي توانايي او داسې نور. په ورته وخت کې سياست هم په ټولنيزو بدلونونو کې رول لري. ډېر ځله په هيوادونو کې سترې او وړې جګړې پېښېږي، ولسونه بېلېږي، نوي هيوادونه جوړېږي او يا هم هيوادونه په څو ټوټو وېشل کېږي، چې دا هر

يو د خلکو پر ټولنيز ژوند اغېز کوي او بدلون په کې راولي. بل مهم عامل، چې د ټولنيز بدلون لامل ګرځي اقتصادي عامل دی، چې په تېره بيا اوسنۍ نړۍ کې د ستر اغېز لرونکی دی. فقر، غنا، انفلاسيون، کرنيز پرمختګونه، د سرمايي ډېروالي يا لږ والی او ګڼ نور داسې موضوعات دي، چې په اقتصادي لحاظ سره ټولنه کې بدلون رامنځته کوي، ځينې ټولنې د پرمختګ پر لوري بيايي او د ژوند کچه يې لوړوي او ځينې نورې ټولنې بيا له سختو ستونزو سره مخامخ کوي، چې آن لا د ژوند له لومړنيو امکاناتو هم بې برخې وي. پر دې ټولو سربېره صنعت، ساينس، کلتور، ټولنيز فکتورونه، ښوونيز فکتورونه او ځينې نور عوامل شته، چې په ټولنو کې د بدلون لامل او سبب ګرځي. (۸۴:۱۰)

ښوونه او روزنه او ټولنيز بدلون

ښوونه او روزنه د ټولنيز بدلون يو تر ټولو موثر عامل دی، چې مخامخ اغېز پرې کوي. نړۍ د خپل ژوند په مختلفو پړاوونو په تېره بيا روانه پېړۍ کې د نوښتونو او موندنو شاهد ده، چې د ښوونې او روزنې له امله رامنځته شوي او ټولنيز بدلون ته يې لار اواره کړې ده. د ښوونې او روزنې او ټولنيز بدلون ترمنځ د راکړې ورکړې پروسې نه هم سترګې نه شي پټېدلای. که له يوې خوا علمي موندنې ټولنيز بدلون ته لار اواروي له بلې خوا ډېر ځله ټولنيز بدلون نويو علمي لارو چارو او نوښتونو ته لار پرانيزي، چې په دې ډول ددې دواړو پديدو ترمنځ د راکړې ورکړې دوامدار موجوديت ثابتي. مشهور ټولنپوه جان ډېوي وايي، چې ښوونه او روزنه د ټولنيزې ودې او سمون يوه داسې اساسي لار ده، چې ټولنه کولای شي د هغې پرمختګ د تمې وړ پر مختګ پر لوري وسایل، سرچينې او خپله بڼه جوړه کړي. دا چاره له دوو لارو کېدلای شي، چې يوه يې له نويو ارزښتونو سره د ماشوم بدلون او بل يې د ټولنې له غوښتنې سره سم د هغه د ذهن او چارو برابرول دي. (۳۹۱:۹)

په لنډه کې موږ کولای شو د ښوونې او روزنې او ټولنيز بدلون ترمنځ اړيکي له لاندې دريو لارو وڅېړو:

الف. ښوونه او روزنه د ټولنيز بدلون د شرط په توګه

ب. ښوونه او روزنه د ټولنيز بدلون د وسيلې په توګه

ج. ښوونه او روزنه د ټولنيز بدلون د محصول په توګه

الف: که دا ومنل شي، چې له ښوونې او روزنې پرته ټولنيز بدلون ناممکن دی او دا پوهنيزې موندنې دي، چې په ټولنې کې عملي کېږي او بدلون ته لار اواروي، بيا نو له دې انکار نه شو کولای، چې ښوونه او روزنه د بدلون يو مهم عامل او شرط دی. موږ او تاسو به ډېر ځله ليدلي وي، چې په يوه ټولنه کې ګڼ شمېر سمونې او اصلاحات راځي، خو له دې امله، چې خلک يې نا لوستي دي،

اصلاحات يې د عملي کېدو په برخه کې بې تاثيره يا بې گټې ثابتېږي. په دې اړه يوازې پوهنه ده، چې تشه ډکولای او اغېز ته لار اوارولای شي.

پوهنه په ټولنه کې د خلکو چلند او ارزښتونه بدلوي او پر داسې لوري يې روانوي، چې د خوښې وړ پرمختګ ته تللی دی. ياد فکتور د معاصرې پوهې په پراختيا کې مرسته کوي او د موجودو حقايقو په اړه مالومات پراخوي او دې ته لار پرانيږي، چې علمي نظريې د خلکو ترمنځ خورې شي. د پوهنې د برخې مشران، پلان جوړوونکي او سياستوال د ټولنيز بدلون په برخه کې د پوهنې د اهميت په اړه يوه خوله دي، همدا لامل دی، چې دا مهال په هر هيواد کې ښوونځي، پوهنتونونه او نور تعليمي مراکز د ډېرېدو او پياوړي کېدو په حال کې دي، گڼ شمېر زده کوونکي ښوونځيو ته ځي او د پوهنې اهميت ورځ تر بلې ډېرېږي. د ښوونې او روزنې له امله د ټولنيزو پارکيو توپير د له منځه تلو په حال کې دی او د غريبو کورنيو غړو ته ددې زمينه برابره شوې، چې زده کړې وکړي او مهم کاري موقوفونه تر لاسه کړي.

ب: هره هغه ټولنه، چې غواړي سمون او پرمختګ رامنځته کړي اړه ده، چې ځينې وسايل او امکانات ولري. ددې وسايلو له ډلې يوه او ډېره مهمه ښوونه او روزنه ده. د ښوونې او روزنې له لارې پوهه پراخېږي، مهارتونه او نوې نظريې رامنځته کېږي، د وگړو چلند بدلېږي او په پای کې د خلکو غوښتنه او حرکت د پرمختګ او پراختيا په اړه پيلېږي او زور اخلي. ډېری ټولنې، چې لاهم وروسته پاتې او له گټو ټولنيزو ستونزو سره مخامخ دي، عامل يې بې سوادې او له زده کړو محروميت دی، همدا لامل دی، چې ښوونه او روزنه ددې ټولنو د يوې اساسي اړتيا په توگه يادېږي او تر بل هرڅه ډېر د کار ضرورت ورته موجود دی. که موږ او تاسو د اوسنيو تعليمي سيستمونو جوړښت، پايښت او ډول ته وگورو، له ورايه ښکاري، چې هره برخه د ټولنې د يوې ځانگړې برخې د پراختيا او بدلون لپاره تنظيم شوې. ښايي ښوونځي، تعليمي مراکز او پوهنتونونه په دې ونه پوهېږي يا ونه غواړي داسې وښيي، چې دوی د بدلون مهم عوامل دي، خو په حقيقت کې همدا مرکزونه او همدا خلک دي، چې په ټولنه کې پرمختګ، وده او بدلون رامنځته کوي. هر ښوونځی اړ دی، چې نه يوازې د پوهې په وده او پراختيا کې کار وکړي، بلکې د ټولنې اړتياوې او ضرورتونه هم درک کړي او د هغو د پوره کولو لپاره اړتيا وړ بشري ځواک وروزي.

ج: که ښوونه او روزنه د ټولنيز بدلون نتيجه وبولو، ويلای شو، چې ټولنيز بدلون د ښوونې او روزنې د ځانگړو برخو او څانگو د رامنځته کېدو او غوړېدو اړتيا هم رامنځته کوي. په دې کې مو بايد پام وي، چې د ټولنيزو بدلونونو په اړه يو شمېر پوښتنو باندې ځان پوه کړو مثلاً آیا بدلون رامنځته شوی؟ کوم ډول بدلون رامنځته شوی؟ آیا بدلونونه د سياسي، صنعتي او ټکنالوژيکي پرمختگونو له امله رامنځته شوي او که ديني عواملو له امله؟ که چېرې ددې بدلونونو په پايله کې د پوهنې لپاره شديده

اړتيا محسوس شي بايد د پوهنې ځانگړې څانگه د بدلون له اصلي بڼې او ډول سره وتړل او عامه شي.
(۱۰۴:۱)

د ښوونې او روزنې لاندې برخې د ټولنيز بدلون په پايله کې رامنځته شوې دي:

- ساينس او ټکنالوژيکي پرمختياوې
- د عامه پوهاوي په اړه زده کړې
- د ژغورنې په اړه زده کړې
- د اقتصادي او ټولنيز جوړښت د بدلون په اړه زده کړې
- د پوهنې او ټولنې د عادي بڼې بدلون
- ډيموکراسي او پوهنه
- د ښځو حقونه او پوهنه

او گڼې نورې داسې برخې، چې په ټولنه کې نوي شوي او په اړه يې د خلکو پوهاوي، د خلکو روزلو او آن په تعليمي سيستم کې د هغو لپاره د کتابونو او تعليمي موادو تيارولو ته اړتيا لري. (۴۰۲:۹)

په ټولنيز بدلون کې د ښوونې او روزنې رول

يو شمېر ټولنپوهان ښوونه او روزنه د يوه منفعل بنسټ په توگه داسې پېژني، چې تر ډېره پورې ټولنيز بدلونونه تعقيبوي نه دا، چې ددې بدلونونو په رامنځته کولو کې دې کوم رول ولوبوي. ياد مفهوم له دې امله اخيستل شوی، چې گڼې ښوونه او روزنه د کلتور او ټولنيز والي دنده پر مخ بيايي او يوازې له يوه نسله بل نسل ته د ميراث په انتقال کې مرسته کوي. په دې اړه آن لا دا ويل کېږي، چې رسمي ښوونه او روزنه هم د ټولنې د موجودې وضعې په فرمايش عياريزي او موجود رفتارونه متداوم کوي. په ورته وخت کې يو زيات شمېر نور بيا لکه وړاندې، چې بحث ورباندې وشو په دې اند دي، چې ښوونه او روزنه د ټولنې په بدلون کې اساسي رول لوبوي او د ټولنيز بدلون يو مهم عامل دی، چې دا خبره په تعليمي سيستمونو او هيوادونو کې بنسټيزه شوې هم ده. که دا خبره را واخلو نو بيا اړتيا پېښېږي، چې پوهنيز سيستم او ددې برخې کارکوونکي او چارواکي د خپلې ټولنې په اړه وړاندوينې، پروگرامونه او پلانونه ولري. ښوونيز او روزنيز سيستم بايد د بدلون ځايونه مشخص کړي او د يو شمېر داسې پايلو محاسبه وکړي، چې پر مټ يې د بدلون اړتيا رفع، تشه ډکه او ټولنه په مطلوب لوري حرکت وکړي. (۲۰۱:۴)

ښوونه او روزنه په لاندې ډول په ټولنيز بدلون کې خپل رول ادا کوي:

- په ټولنه کې د وگړو ترمنځ زاړه رواجونه، خرافات او يو د بل له پامه غورځول محو کوي
- افرادو ته نوې پوهه، مهارت او زده کړې برابروي، چې هم په خپل ځان کې بدلون راولي او هم په ټولنه کې

• د فزیکي او غیر فزیکي سرچینو په اړه پوهه رامنځته کوي او په ټولنه کې یې د مناسبې استفادې لارې چارې ښيي

• د ارزښتونو او چلند بدلون رامنځته کوي او له ذهني پلوه وګړي پیاوړي او تشویقي، چې پیاوړی شخصیت ولري

• د خلکو ترمنځ نوښت، مسؤلیت پذیری او د خودۍ احساس رامنځته کوي

• د پوهې مختلف پړاوونه، دورې او څانګې د مختلفو مخینو لرونکو خلکو ته د ژوند نوې لارې ښيي او ډول یې بدلوي

• وګړو ته د هغوی مسؤلیت، دنده او مکلفیت په ګوته کوي، چې ټولنه په ښه لوري بوځي

• تر ټولو مهمه دا، چې په خلکو کې د پرمختګ، موثريت او لاسته راوړنو باور رامنځته کوي

د ټولنیز بدلون د یوې وسیلې په توګه ښوونه او روزنه یوازې په پوهه او مهارتونو کې بدلون نه راولي، بلکې د خلکو په ارزښتونو او چلند کې هم د بدلون لامل ګرځي، همدا خبره ده، چې څومره یوه ټولنه کې پوهنه ډېر پري، هغومره د خلکو ترمنځ تساوي او له طبقاتي ملحوظاتو خلاص سیستم رامنځته کېږي. (۱:۱۱۰)

په دې لړ کې هم ښوونځی، هم ښوونکی او هم ټولنیز بهیر د ټولنیز بدلون په برخه کې مهم رول لوبولای شي. ښوونځی له کوره بهر لومړی محیط دی، چې د یوه انسان پر چلند تاثیر کوي، د ژوند له لومړنیو اصولو، کلتور او اړتیاو پورته موضوعات ورته ښيي او د خپلو خپلوانو او د لوبو له ملګرو هاخوا یوې بلې ډلې سره یې آشنا کوي. ښوونکی بیا په دې برخه کې هم د خپل چلند له لارې او هم د درسي توکو له لارې د زده کوونکي د ذهني ودې او پرمختګ په برخه کې کار کوي او ښوونځی بیا ورته د یوه نوي ټولنیز ژوند امکانات برابروي، چې مخامخ یې د ژوند پر لارو چارو او محصول اغېز پرېښايي.

پایله

ښوونه او روزنه د یوه مهم ټولنیز بنسټ په توګه له پیله تر ننه د انساني ټولنې یو اساسي فکتور پاتې شوی دی. په لومړیو کې په مخامخ، ابتدایي او عنعنوي ډول او اوس په ډېر عصري، تخصصي او پرمختللي ډول په ټولنو کې موجود ده. د ښوونې او روزنې له امله اوس نړۍ د پرمختللي په یوه بې شانه پړاو کې واقع ده او پوهنه ده، چې د نویو موندنو پر مټ یې سلګونه تخصصي څانګې رامنځته کړي او نړۍ او بشریت ته کار ترې اخیستل کېږي.

په نړۍ کې موجود پرمختګونه، بدلونونه او ټکنالوژي ټوله د ښوونې او روزنې له برکته ده، چې د ۲۱ مې پېړۍ ژوند یې د تېرو نورو پېړیو له ژوند سره ډېر متفاوت کړی دی. ښوونه او روزنه په یوه لحاظ د بشریت د تکامل بنسټ دی، که له یوه ماشومه را نیولې، چې په ښوونځي کې شاملېږي او د ټولنیز

کېدلو يو مهم پړاو پيلوي را ونيسو بيا د بشري ټولنې تر پرمختگ او رشد پورې ټولې برخې مطالعه کړو، پوهنه ده، چې انسان او ټولنې ته وده ورکوي او ځانگړی لوری ورته تعینوي. په اصل کې د ټولنې همدا پرمختگونه او وده ده، چې له پوهنې سره تړلې يو بل ټولنپوهنيز بحث ته لار اواروي، چې هغه د ټولنيز بدلون بحث دی. ډېری ټولنپوهان په دې باور دي، چې دا دواړه پدیدې د راکړې ورکړې له لحاظه يو بل سره تړلې او مرتبطې دي. پوهنه ده، چې د ټولنيز بدلون لپاره عوامل رامنځته کوي او ټولنيز بدلونونه دي، چې پوهنه اړباسي مختلفې ځانگړې ايجاد کړي، متخصص کسان وروزي او د نوي ژوند لارې چارې خلکو ته ور وښيي.

که وړاندې تر دې هر انساني ټولگي په دې فکر کاوه، چې څنگه پرمختگ او بدلون وکړي، اوس تر ډېره پام پر دې دی، چې دغه پرمختگ او بدلون حساب شوی، د اړتيا مطابق او داسې وي، چې ټولنې ته ښه لوری يا مسیر ورکړي. همدلته د پوهنې اهميت لا ډېر بېرې، چې د انساني ټولنې بدلونونه مهاروي، لوری ورکوي او داسې بې تنظيموي، چې د ټولنې له ارزښتونو او کلتور سره اړخ ولگوي او د مادي او معنوي اړتياو پوره کوونکی يې واوسي.

سرچينې:

۱. بي. پل، اوامپرکاش. (۲۰۱۶). د پوهنې ټولنپوهنيز بنسټونه، اې پي ايچ خپرندوی، ډېلی - هند
۲. توسلي، غلام عباس. (۱۳۸۴). د ښوونې او روزنې ټولنپوهنه، علم خپرندوی، تهران - ايران
۳. سي ان، شنکر راو، دټولنپوهنې اساسات. اېس چند خپرندوی، نويډهلی - هند
۴. علاقه بند، علی. (۱۳۹۴). د ښوونې او روزنې ټولنپوهنه، روان خپرندوی، تهران - ايران
۵. کوئن، بروس. (۱۳۸۶). د ټولنپوهنې مبادي، د ډاکټر غلام عباس توسلي ژباړه، سمت خپرندونې، تهران - ايران
۶. کوئی، لوتان. (۱۳۸۹). د ټولنو او کلتورونو ښوونه او روزنه، د محمد يميني دوزي سرخابي ژباړه، سمت خپرندوی، تهران - ايران
۷. گلشن فومنی، محمد رسول. (۱۳۹۳). د ښوونې او روزنې ټولنپوهنه، دوران خپرندوی، تهران - ايران
۸. گيليز، آنتوني. (۱۳۸۶). ټولنپوهنه، د منوچهر صوري ژباړه، نی خپرندوی، تهران - ايران
۹. گوپتا، رينو. (۲۰۱۱). د ښوونې او روزنې فلسفې، ټولنپوهنيز او اقتصادي بنسټونه، تاندون خپرندوی، لوديانا - هند
۱۰. نيمبالکر، ام آر. (۲۰۱۴). د ښوونې او روزنې ټولنپوهنه، نيلکمال خپرندوی، نوی ډېلی - هند
۱۱. هشام، ناديه. (۱۳۹۴). د ښوونې او روزنې ټولنپوهنه، واژه خپرندوی، کابل

د ټولگي د ادارې (مدیریت) کولو اغېزمن لاملونه

عبدالخليل محبوبی

غورچاڼ

د ښوونې او روزنې نظام د ځانگړو دندو لرونکی دی، چې ددغو دندو په ترتیب او پر وخت او مهال سره یې ترسره کول د ښوونې او روزنې د موخو د ترلاسه کولو له پاره اړین دي. د ښوونیز نظام هره برخه پر خپل، خپل ځای ځانگړی ارزښت لري، چې کولای شي زده کوونکي د ټاکلو موخو پر لور مخ پر وړاندې بوځي. د ټولگي اداره کول، یعنې د زده کوونکو د زده کړې او ښوونې له پاره د وړ فضا رامنځ ته کولو دي، د لوست د ټولگي اداره یعنې د زده کړې له پاره د انگیزه راوړونکي او سوله ایز چاپیریال رامنځ ته کول دي. په همدې موخه، چې ښوونکو سره لږڅه مرسته شوې وي؛ هڅه شوې ترڅو د ټولگي د اداره کولو په اړه لږڅه خبرې وشي او د هغو په اغېزمنو لاملونو رڼا واچول شي. بنسټیز ټکي: د ټولگي مدیریت، د لوست ټولگي، زده کوونکي، زده کړه، سوله ایز چاپیریال، د ټولگي د اداره کولو اغېزمن لاملونه.

پیلیزه

د ټولگي د مدیریت کولو په اړه دوه ډوله آندونه شتون لري، چې په پخوانیو او اوسنیو آندونو سره وېشل شوي دي؛ خو هر پوه او عالم په خپل آند او فکر سره تر ډېره بریده پورې په دې هڅه کړې؛ ترڅو د ټولگي د مدیریت په اړه او ددې له پاره، چې اغېزمنه زده کړه رامنځ ته او زده کوونکو سره د زده کړې او ښوونکو سره د اغېزمن تدریس په برخه کې اسانتیاوې او پوهاوی رامنځ ته شي؛ خپل خپل آند لري؛ خو موخه یې همدغه ده، چې د پوهې ډگر په پوهې وساتل شي.

د زده کوونکو ناسمچلند، هغه اندېښنې دي، چې نوي په دنده گمارل شوي او تجربه لرونکي ښوونکي ورسره لاس او گرېوان دي. د ځینو څېړنو د راپور له مخې کابو (۵۰) سلنه ښوونکي خپل وخت د ټولگي په اداره کولو کې لگوي (یزدي، ۱۰۵ م). په همدې بنسټ ددې له پاره، چې وکولای شو

ټولگي اداره کړو او د وخت سپما مو کړې وي؛ ترڅو پر وخت او مهال سره ټاکلو موخو ته ورسېږو، د ټولگي د اداره کولو اغېزمن لاملونو ته پاملرنه؛ د بري لور ته مخه کول دي.

د لوست د ټولگي مدیریت

د لوست د ټولگي مدیریت څه دی؟ هغه پوښتنه ده، چې د ځواب ترلاسه کول او پرې پوهېدل د هر ښوونکي له پاره حتمي دي او باید او باید یې په اړه پلټنه وکړي ځکه د ښوونې د لړۍ بنسټیزه دنده؛ زده کوونکو ته تدریس دی. په همدې لامل د ښوونکي ټولې هڅې ددې بنسټیز ماموریت او فعالیت په شاوخوا کې چورلیري. نن ورځ د روزنیزو څېړنو او آندونو پر بنسټ د تدریس نوې تگلارې وړاندې کيږي؛ ترڅو د هغو په مرسته ښوونکی وکولای شي خپل ټول فعالیتونه ترسره کړي، چې ښوونیزې موخې ترلاسه شي. خو ددغو تگلارو بریالیتوب او اغېزمنتیا په ټولگي کې د وړ آرونو په چمتو کولو سره ترلاسه کیږي (علي، او امین یزدی، ۱۰۳ م). د لوست د ټولگي مدیریت کول د ورزده کولو او زده کړې د موقعیت د مهمو پېښو څخه ده او په حقیقت کې د اغېزمن تدریس د معیارونو څخه یو دی. ښوونکي ترهغه مهاله پورې، چې ونه شي کولای خپل د لوست ټولگي په سم ډول اداره کړي؛ وبه نه شي کولای خپله پاملرنه او تمرکز د ورزده کولو او زده کړې بهیر ته واړوي او د زده کړې له پاره وړ چاپیریال او فضا رامنځ ته کړي. په یوه اصطلاح د لوست د ټولگي اداره کول کولای شو یوه پراخه څېره وبولو، چې ښوونکي خپلې ټولې هڅې د لوست د ټولگي د کړنو په کنټرول لگوي لکه کولای شو: زده کړه، ټولنیز تعامل او د ترلاسه کوونکو رفتارونه (حرکات)^۱ توصیف کړو (جعفری او نور، ۱۳۹۶، ۱۱ م).

د لوست د ټولگي د اداره کولو پېژند: هغه ټولگي، چې په سم ډول سره اداره کیږي د زده کوونکو له پاره د زده کړې امکانات چمتو کوي. د همدې له پاره د آند څښتنانو د ټولگي د مدیریت او اداره کولو له پاره بېلابېل پېژندونه وړاندې کړي، چې د هغې له ډلې څخه یې یو پېژند په دې ډول دی، چې د ټولگي مدیریت یا اداره کول یعنې د پرمختګ او زده کړې له پاره د ټولگي د چاپیریال جوړښت او ساتنه ده (شعارنژاد، ۱۳۸۷).

د لوست د ټولگي د اداره کولو ارزښت او اړتیا

که، چېرې د لوست د ټولگي د اداره کولو او مدیریت پېژند ته څېر شو کولای شو ووايو، چې ښوونکی د نظم او انضباط په مرسته کولای شي زده کوونکي په ټولګیو کې کنټرول کړي او د سلوکو

د بدلون او د زده کړې د آسانتيا له پاره وړ چاپيريال رامنځ ته کړي. د لوست د ټولگيو اداره کول د ټولو ښوونکو له پاره له لومړنۍ دورې څخه نېولې تر لوړې دورې پورې ډېر اړين دی؛ ځکه، چې د زده کوونکو په اغېزمن ډول سره اداره کول؛ ښوونکي ته په ځان ډاډمنتيا ورپه برخه کوي او زده کوونکو سره د ښوونيزو موخو په ترلاسه کولو کې مرسته کوي (غياثونديان، ۱۳۹۶). خو د ټولگي اداره کول ډېرو کره او حساسو تگلارو او تکړه توبونو ته اړتيا لري، چې که چېرې په سم ډول ورڅخه گټه پورته شي له زده کوونکو سره مرسته کوي؛ ترڅو په زده کړه کې بريالي واوسي.

له هغه ځايه، چې د هر ډول کړنې د ترسره کولو له پاره يوې تگلارې، نقشې او يا ملېل ته اړتيا ده؛ ترڅو د ټاکلو موخو د ترلاسه کولو په لړ کې نظم او انضباط حاکم وي، نو ښوونکی د يوې وړ برنامې د چمتوالي له پاره بايد د ښوونيزې طرحې منځپانگه، د پلان پلي کولو، کنټرول او د زده شويو شيانو د ارزونې له پاره وړتيا او لازمه تکړه توبونه ولري او د ښوونکي توب د شغل مسلکيتوب د همدغو وړتياوو د ترسره کولو په څرنگوالي پورې اړه لري. په ټولو څانگو او برخو کې د ښوونکو ترټولو ستره ستونزه د لوست د ټولگي اداره کول دي (کاظمي او نور، ۱۳۹۴). چې بايد زده او پر وخت او مهال ورڅخه گټه پورته شي.

د ټولگي د اداره کولو اغېزمن لاملونه

د ښوونې د لړۍ بنسټيزه دنده هغو زده کوونکو ته تدریس دی، چې د زده کړې وړتيا لري؛ په همدې لامل د ښوونکي ټولې کړنې په همدې چورليږي. ټول په دې پوهيږو، چې په ښوونه کې د (اغېزمنتيا يا اغېزمن) ويکي پېژندنه دومره آسانه نه ده. کېدای شي ښوونکی وکولای شي د بېلابېلو تگلارو او کړنو په کارولو سره تر يوې کچې پورې اغېزمنتيا ولري؛ دلته درې لاملونه دي، چې د ټولگي په اداره کولو کې ډېر رول لري:

الف: د ښوونکي د شخصيت ځانگړنې

ب: د ښوونکي د تدریس تگلارې

ج: د تدریس له هنر څخه گټه اخېستنه (شعار نژاد، ۱۳۸۷)

الف: د ښوونکي د شخصيت ځانگړنې: د ټولگي مدیریت کول د زده کړې تحریک کوونکي چاپيريال ته نغوته لري. دغه اصطلاح د ښوونکي شخصيت، مسلکي کړنې او وړتياوې دي (بخشايش، ۱۳۹۲، ۱۸۶ م). شخصيت د آروايي جوړښت په لرلو سره گرانه ده، چې کميت او کيفيت يې وټاکل شي (۱۸۸ م). او له شکه پرته د ښوونکي شخصيت او د هغه ځانگړنې د ټولگي په نظم او سمون کې

ډېر رول لري؛ ځکه ښوونکی هغه څوک دی، چې زده کوونکي ورته ډېر په درناوی، د زړه په سترگو او د فکر په غوږو يې لمانځنه کوي؛ ځکه هر زده کوونکي په ځانگړې توگه د ماشوموالي پر پړاو کې د ښوونکي څخه پېښې کوي. هغه ښوونکی، چې په ښکاره ډول منظم وي، مثبت ليدلوری ولري، او د ښو اخلاقو خاوند وي، په خپلو وړتياوو (ذهني، جسمي او عاطفي) او همدارنگه د زده کوونکو فردي توپيرونو ته پاملرنه او پوهه ولري؛ نو په ټولگي کې د نظم او سمون، او همدارنگه د زده کوونکو په زده کړه اغېزمن رول لري.

ب: د تدريس تگلارې: داسې نه ده، چې ښوونکی تل او يا هم په هر لوستيز ساعت کې د تدريس له يوې او يا له هر ډول تگلارې څخه گټه پورته کړي؛ بلکې له هغه ډول تگلارو څخه گټه پورته کول په کار دي، چې زده کوونکي په فعاليت راشي او وکولای شي په خپله په کې ولوبېږي. د تدريس په فعاله تگلارو سره زده کوونکي مخکې له دې، چې اورېدونکي او يا هم ليدونکي وي؛ په خپله لوبېدل غواړي په دې معنا: د تدريس د غبرغاله، پخوانيو او معمولي تگلارو په خلاف، دلته زده-کوونکي فعاله دي او د زده کړې په برخه کې بنسټيز رول په غاړه لري او ښوونکی بايد ټولگي داسې رهبري کړي، چې زده کوونکي په فعاليت راشي؛ ترڅو اغېزمنه زده کړه رامنځ ته شي. (خورشيد او سرآسيابي، PDF).

ج: د تدريس له هنر څخه گټه اخېستنه: تدريس يعنې د ښوونکي د کړنو ټولگه، چې د تدريس د اغېزمنتيا له پاره د زده کوونکو پاملرنه ځان ته راواړوي او وکولای شي په ډېر ښه ډول سره يې ترسره کړي. د تدريس له هنر سره د ښوونکي بلدتيا او په ټولگي کې يې په سم ډول کارونه ددې لامل گرځي، چې هغه د وهلو، ټکولو څخه پرته خپل ټولگي اداره کړي او نظم رامنځ ته کړي لکه: د غبر لورالۍ او کښته والۍ، بېلابېل حرکتونه، په ځينو ويکو، غونډلو او مفهومونو تاکيد، د زده کوونکو هڅونه او همدارنگه په ټولگي کې د قانون او مقرراتو ترتيب او پلي کول هم د تدريس د هنر څخه شمېرل کېږي.

پايله

د ټولگي د مديريت ويکي په پخواني دود سره معمولاً د انضباط سره په يوه مانا کارېده، لکه د بېلگې په توگه ويل کېدل، چې د ټولگي اداره يعنې: د هغو خنډونو او ناوړه حرکتونو درملنه ده، چې په ښوونيز چاپيريال کې رامنځ ته کېږي. خو په اوسنيو علمي متنونو کې بيا د ټولگي اداره کول بيا له انضباط څخه پراخه مانا وړاندې کوي او د انضباط مفهوم د ټولگي د ادارې يوه برخه بولي او د ټولگي

د کړنو د سرپرستۍ له پاره د ښوونکي ټولې هڅې لکه: ټولنیز جوړښت، د زده کوونکو چلند او زده کړه د ټولګي په ادارې پورې اړوند بولي (علی او امین یزدی، ۱۰۷ او ۱۱۰ م.م).
د ټولګي د اداره کولو سره د ښوونکو بلدتیا او د هغو په اغېزمنو لاملونو پوهېدنه ددې لامل ګرځي؛ ترڅو زده کوونکي خپل فعالیتونه لا هم په پراخه توګه سره ترسره کړي او د وخت څخه په سم ډول د ګټه پورته کولو سره به د زده کوونکو ناوړه چلندونه هم کنټرول او مخنیوی به یې وشي. همدارنګه په ټولګي کې د ځینو قوانینو، مقرراتو او دې ته ورته نورو شیانو په ټاکنه به د ښوونې او روزنې ټاکلو موخو په لاسته راوړلو کې نوره آسانتیا هم ترلاسه شوې اوسي.

سرچینې:

۱. بخشایش، علی رضا. ۱۳۹۲. رابطه سبک‌های مدیریت کلاس با ویژگی‌های شخصیتی معلمان مدارس ابتدایی شهر یزد. فصلنامه علمی پژوهش رهیافتی نو در مدیریت آموزشی. ۴ (۲). ۱۸۵-۱۹۸ ص.ص
۲. جعفری، اسماعیل، خراسانی، اباصلت و عبدی، حمید. ۱۳۹۶. الگوی ساختاری رابطه‌ی شایستگی و خودکارآمدی مدیریتی کلاس درس و نگرش مدیریت کلاس درس در اعضای هیات علمی. مجله‌ی توسعه‌ی آموزش در علوم پزشکی. ۱۰ (۲۶). ۱۰-۲۶ ص.ص
۳. خورشیدی، عباس و سرآسیابی، عوامل و شاخص‌های مؤثر در کلاس‌های درس فعال مدارس متوسطه شهر تهران. مجله‌ی پژوهش در نظام‌های آموزشی. ۲۹-۵۲ ص.ص (www.sid.ir)
۴. شعارنژاد، علی اکبر. ۱۳۸۷. روانشناسی تربیت و تدریس. تهران: انتشارات اطلاعات
۵. عالی، آمنه و امین یزدی، امیر. تاثیر ویژگیهای معلم بر سبک مدیریت کلاس. (PDF).
۶. غیاثوندیان، شهرزاد او نور. ۱۳۹۶. مدیریت کلاس درس برای آموزش دانشجویان بی انگیزه. مجله‌ی مرکز مطالعات و توسعه آموزش علوم پزشکی یزد. ۱۲ (۲). ۱۳-۲۶ ص.ص
۷. کاظمی، سیما، محمدی، یحیی او رئیسون، محمدرضا. ۱۳۹۴. بررسی وضعیت مدیریت کلاس اساتید دانشگاه علوم پزشکی بیرجند از دیدگاه دانشجویان. مجله‌ی پژوهش در آموزش علوم پزشکی. ۷ (۴). ۳۱-۳۸ ص.ص

روشها و فنون تدریس

معاون سرمؤلف ظاهره ناصری ستانکزی

درینجا به معرفی انواع روشها و فنون که در امر تدریس به کار می روند، می پردازیم. آشنایی با روشها و فنون تدریس و به کار گیری آنها موجب می شود که هدفهای تعلیم و تربیه با سهولت بیشتر و در مدت زمانی کوتاه تر تحقق یابند.

روش های تدریس:

روشهای تدریس بدو دسته کلی تقسیم می شوند روشهایی که در گذشته های بسیار دور به کار می رفت روشهای تاریخی، و روشهایی که متکی بر یافته های روان شناسی و علوم تربیتی جدید می باشند روشهای نوین نامیده می شوند.

آزادی مدت تحصیل:

این اصل مبتنی بر وجود اختلاف در استعداد آموزشی افراد است. از ینرو، مکتب نه تنها کودک را آزاد می گذارد تا از هر سنی که می تواند و می خواهد تحصیل را آغاز کند، بلکه این آزادی را هم به او میدهد که در همه مدتی که می تواند، درسها را بیاموزد و دروه مکتب را تمام کند.

روشهای نوین:

درین قسمت به طور خلاصه به معرفی بعضی روشهای جدید می پردازیم. گرچه ممکن است برخی ازین روشها، مانند روش سخنرانی سابقه تاریخی داشته باشند، اما از آنجا که هنوز در اغلب نظامهای جهانی آموزشی و پرورش متداول هستند و باروشهای کاملاً جدید درهم آمیخته اند، جز روشهای نوین به حساب می آیند.

روش توضیحی:

روش توضیحی عبارت است از انتقال مستقیم اطلاعات به شاگردان با استفاده از مطالب چاپی (کتاب) و با بوسیله سخنرانی. درین روش، معلم مطالب درسی کتاب و غیره را برای

شاگردان توضیح می دهد. در روش توضیحی معلم هم اصول و هم راه حل مسایل را ارایه میکند و تمام مطالبی را که باید اموخته شود به شاگردان عرضه میکند. برخلاف روش اکتشافی، در روش توضیحی، معلم از شاگردان نمی خواهد که بطور مستقل حقایق را کشف کند. کتاب های درسی معمولاً به شیوه توضیحی نوشته می کند.

مهارت توضیح:

معلم به این منظور مطالب و مشکلات درسی را برای شاگردان توضیح میدهد که نکات مبهم و مشکل درس، بهتر تفهیم شوند. توضیح خوب آن است که دقیق بوده وشامل نکات اصلی مطالب مورد نظر باشد. توضیح هر قدر ساده و کوتاه باشد بهتر است، زیاد شنونده به آسانی و با سرعت بیشتری مطالب را درک می کند. استفاده از مثالها، تصاویر، فلم و سایر وسایل، توضیح یک مطلب راجالب، ساده و منطقی می سازد. معلم باید با دقت و علاقه به سخنان شاگردان وسوالهایی که مطرح می کنند. گوش داده و در تشریح مطالب از کلام و عقاید خود آنها کمک بگیرد. همچنین لازم است که معلم طرز توضیح دادن و گوش دادن را به دانش آموزان یاد دهد. پاسخ سوالهای زیر، مهارت گوش دادن و توضیح را تقویت میکند.

۱. نکات اساسی و اصلی مطلب کدام اند؟

۲. دلایل سخنگو و حقایقی که عنوان میکند چیست؟

۳. مزایای مطلب بیان شده چیست؟

۴. نکات اضافی و خارجی از موضوع کدام اند؟

برای تمرین و تقویت مهارتهای گوش دادن و توضیح، هنگامی که فردی در حال سخنرانی است، سوالهای فوق را روی کاغذ بنویسید ومطالبی را که وی ابراز میکند در رابطه با این پرسشها تجزیه و تحلیل کنید.

روش سخنرانی:

همانطور که گفتیم، روش سخنرانی جزء روش توضیحی محسوب می شود، اما از آنجاکه این روش سابقه و هویت تاریخی دارد، از آن بعنوان روش مستقل نام می برند. در روش سخنرانی، همانطور که از نام آن بر می آید، از بیان شفاهی برای توضیح و تفهیم مطالب استفاده می شود.

مراحل سخنرانی:

سخنرانی هر قدر مفصل یا مختصر باشد، دارای سه بخش به شرح زیر است:

۱. بخش مقدماتی: درین بخش از سخنرانی، معلم زمینه را برای ارائه مطلب آماده می سازد. سپس موضوع سخنرانی و برنامه که برای آن تدارک دیده است را اعلام می کند. بطور مثال پس از آماده سازی شاگردان می گوید که موضوع سخنرانی ما در درس تاریخ در باره «جنگ دوم جهانی» است. شما نکات مهم را یاد داشت کنید. در پایان نیز ده دقیقه برای پاسخ به سواها اختصاص خواهد یافت.

۲. بخش میانی: در بخش پایانی معلم مطالب و اطلاعات ارائه شده را به یکدیگر ربط می دهد، مطالب را جمع بندی و خلاصه می کند، به سوالات پاسخ می دهد و در صورت لزوم برای آنها کارخانگی تعیین می کند و سخنرانی خود را با یک اختتام مناسب پایان می بخشد. جملاتی که برای اختتام انتخاب می شوند باید کوتاه، برانگیز کننده و با روح بیان شوند. بطور مثال، جمله زیر میتواند یک اختتام کوتاه محسوب شود: «یقین دارم که با این سخنان، تلاش شما برای آموختن مطالعه افزونتر می شود».

عوامل مؤثر در سخنرانی :

سخنرانی به عواملی از قبیل صدا، اشارات و حرکات بدن به هنگام سخن گفتن بستگی دارد. دراین میان، نقش صدا مهمتر است. بدیهی است که صدا باید واضح و رسا باشد. برخی از معلمان به قدری آهسته صحبت می کنند که سخنان آنها شنیده نمی شود و همین امر موجب خواب آلودگی شاگردان میشود. برخی دیگر خیلی تند سخن می گویند. عده با مکث های طولانی حرف می زنند، و عده دیگر جویده حرف می زنند و گفته های شان مفهوم ندارد، و یا ممکن است لهجه محلی داشته باشند و یا به علت کمرویی نتوانند درست صحبت کنند و گفتار شان با هیجان و اضطراب همراه باشد. از سوی دیگر، کسانی هم که همواره با صدای بلند و گوش خراش سخن می گویند موجبات کسالت و خستگی شنونده را فراهم می آورند، زیرا صدای بلند از دقت شنوندگان می کاهد. بنابراین پرهیز از این عوامل منفی و کوشش در زمینه رفع آنها موجب ثمر بخش شدن سخنرانی میگردد.

درچه مواردی از روش سخنرانی استفاده می کنیم؟

۱. هنگامیکه استفاده از روشهای دیگر ممکن و یا آسان نباشد.

۲. در صورتیکه تعداد شاگردان زیاد باشد.

۳. در مواردیکه دانش جدیدی پدیدار گشته اما در کتاب و مواد آموزشی مطرح نشده است. در این صورت، معلم به وسیلهٔ سخنرانی، مطالب جدید را عرضه میکند.

۴. موقعی که شاگردان خورد سال و یا بزرگسال کم سواد هستند و یا قادر به خواندن و فهمیدن نیستند، به وسیلهٔ سخنرانی می توان مطالب را برای آنان تشریح کرد.

۵. برای ارتباط دادن یک موضوع جدید به مطلب گذشته.

۶. برای انواع توضیحاتی که به فعالیتهای مختلف آموزشی مربوط میگردد، بخصوص توضیح مطالب مشکل و پیچیده.

۷. در مواردیکه معلم بخواهد تجارب شخصی خود را برای شاگردان بازگوکند.

روش اکتشافی:

روشی است که شاگرد طی آن باید مسألهٔ مورد نظر را مشخص کند، راه حلهای ممکنه را برای آن در نظر گیرد، این راه حل ها را با توجه به شواهد آزمایش کند، با توجه به این آزمایش، نتیجه گیری های مناسبی بدست آورد، این نتیجه گیری ها را در موقعیتهای جدید به کار گیرد و سرانجام به قوانین کلی و قابل تعمیم برسد. آموزش اکتشافی از حیث روش تدریس، به آن دسته از موقعیت های آموزشی اشارات دارد که در آنها شاگرد با راهنمایی محدود معلم و یا بدون راهنمای او به هدف مورد نظر نایل آید. و یزگی عمدهٔ روش اکتشافی عبارت است از راهنمایی معلم نسبت به شاگرد. راهنمایی معلم به شاگرد می تواند در محدوده های زیر باشد:

۱. معلم می تواند اصول و راه حل مساله را برای شاگرد توضیح دهد.

۲. معلم می تواند نقطهٔ اصولی را که در آموزش اکتشافی به کار میرود، برای شاگرد توضیح دهد، اما راه حل را در اختیار شاگرد قرار ندهد، درین صورت آن را آموزش بدون راهنمای معلم می نامیم.

بنأ نخستین مورد که در آن هم اصول و هم راه حل مساله تشریح می شود و آخرین مورد که اصول و راه حل ارائه نمی شوند، آموزش اکتشافی راهنمایی شده نامیده می شود. در آموزش اکتشافی، معلم در به خاطر آوردن اصول مربوط و کار برد آنها به شاگرد کمک میکند. درین معنی، معلم اصول را شرح میدهد. اما در بارهٔ راه حل چیزی نمی گوید.

روش بحث گروهی:

بحث گروهی گفتگویی است سنجیده و منظم پیرامون موضوعی که مورد علاقه مشترک افراد شرکت کننده می باشد. تعداد افرادی که در بحث گروهی شرکت میکنند. می تواند معمولاً بین ۶ تا ۲۰ نفر باشد.

بحث گروهی روشی است که به افراد فرصت میدهد تا نظریات، عقاید، و تجربیات خود را با دیگران در میان بگذارند. لیکن چنانچه بحث گروهی به درستی انجام نشود، وقت گروه به صحبت های بی نتیجه صرف می شود.

بحث گروهی در زمینه موضوعاتی که خصوصیات زیر را داشته باشند، به کار میرود.

۱. موضوع، مورد علاقه شرکت کنندگان در بحث باشد.
۲. موضوع، در زمینه باشد که شرکت کنندگان در باره آن اطلاعاتی داشته باشند و یا بتوانند اطلاعاتی کسب کنند، تا به این وسیله بحث گروهی برای آنان معنی و مفهوم داشته باشد.

۳. موضوع برای شرکت کنندگان قابل فهم و آسان باشد.

۴. موضوع در زمینه باشد که بتواند نظریات متفاوتی در باره آن اظهار داشت.

درچه مواردی از بحث گروهی استفاده میکنیم؟

ازین روش در موارد زیر استفاده می کنیم.

۱. هنگامی که بخواهیم افرادی را نسبت به مسایل مشترک آگاه وعلاقمند سازیم.
۲. برای ایجاد توانائی اظهار نظر در حضور جمع.
۳. برای آموختن موضوعاتی که مورد علاقه مشترک افراد است.
۴. جهت ایجاد رابطه اجتماعی مطلوب بین افراد.
۵. برای شناخت مسایل و پیدا کردن راه حل برای آنها.
۶. برای تصمیم گیری در زمینه انجام یک کار.

پرسش و پاسخ:

پرسش و پاسخ فنی است که می تواند در کلیه روشهای تدریس و فعالیت های آموزشی به کار رود. بخصوص هنگامیکه معلم می خواهد شاگرد را به تفکر در باره مفهومی جدید یا بیان مطلبی که آموخته شده است، تشویق کند، این فن ممکن است برای مروز مطالبی که

قبلاً تدریس شده است، مفید باشد و یا وسیله مناسبی برای ارزشیابی و درک شاگرد از مفاهیم مورد نظر باشد.

فرصت سوال:

در جریان فعالیت های مختلف آموزشی، ممکن است برای شاگردان سوالهای مطرح شود که لازم باشد پاسخ آنها را در یافت دارند. در چنین مواردی باید زمان معین، مثلاً از ۵ تا ۲۰ دقیقه برای پاسخگویی به سوالهای شاگردان در نظر گرفته شود. این فن آموزشی را به دلیل اینکه برای سوالهای دانش آموزان فرصتی اختصاصی داده می شود «فرصت سوال» نامیده ایم.

- معلم در جریان تدریس، بخصوص هنگامی که از روش سخنرانی استفاده میکند هرگاه تشخیص داد که برای دانش آموزان سوالهای مطرح شده است باید زمان معین را برای طرح سوالها اختصاص دهد.
- در مواردی که برای شاگردان فلم آموزشی نشان داده می شود، در آغاز و پایان فلم باید فرصتی برای سوال تعیین شود.
- در باز دید ها و گردشهای علمی نیز استفاده از این فن ضرورت پیدا میکند.
- به هنگام امتحان از شاگردان و بسیاری مواردی دیگر می توان ازین فن استفاده کرد.

پرسشهای پیگیر:

پرسشهای پیگیر، توسط معلم به شکلی منظم و پی در پی و بلافاصله پس از نخستین پاسخ شاگرد، مطرح می شوند. هدف از پرسشهای پیگیر، راهنمایی شاگرد برای رسیدن به پاسخ مورد نظر است. در حقیقت باینگونه سوالها معلم ذهن شاگرد را تحریک میکند. در نتیجه، توجه شاگرد به پاسخ های خود بیشتر می شود و با تمرکز حواس و تفکر بیشتر مسأله را مورد بررسی قرار داده و پاسخ هایی را که ناشی از تفکر عمیق تر و پخته تر است، ادامه میدهد. استفاده از ین فن سبب می شود که شاگرد به تدریج به سطوح بالاتر آموزش برسد.

پرسش های پیگیر، شاگرد را یاری می دهد تا پرسشهای خود را روشنتر صحیح تر، دقیق تر و عمیق تر بیان کند.

طرز سوال کردن:

معلم هنگام طرح سوال به نکات زیر توجه داشته باشد.

۱. سوال باید روشن و واضح باشد.
۲. سوال نباید طوری طرح شود که جواب آن فقط بلی و نخیر و یا یک جمله کوتاه باشد، زیرا همان طوری که گفته شد، سوال باید شاگردان را به تفکر وادارد.
۳. سوال باید منظور مشخص را تعقیب کند و هدفدار باشد.
۴. سوال باید حتی الامکان مختصر باشد و با سن، استعداد و سوئے تحصیلی شاگرد تناسب داشته باشد.
۵. سوال نباید فقط حافظه و معلومات حفظی را بسنجد.
۶. سوال نباید جوابی را بخواهد که عین جملات کتاب باشد. زیرا اینگونه سوالها شاگرد را به آموزش طوطی وار ترغیب میکند.
۷. جمله که برای سوال به کار می رود، حاوی چند سوال نباشد، بلکه فقط یک سوال را مطرح کند.
۸. باید وقت کافی به شاگرد داده شود تا بتواند فکر کند و جواب بدهد.
۹. سوال نباید جواب را هم در برداشته باشد.
۱۰. حتی الامکان باید سعی شود تا همه شاگردان در پاسخگویی به سوالها شرکت کنند و سوال و جواب فقط به عده خاصی اختصاص نیابد.

طرح درس روزانه:

- طرح درس روزانه برنامه است سنجیده که معلم قبل از تدریس برای یک جلسه درس تهیه می کند. دلایل زیر، داشتن طرح درس روزانه برای معلم را مسلم میسازد.
- طرح درس روزانه موجب می شود که معلم فعالیت های ضروری آموزشی را به ترتیب و یکی پس از دیگری، در مراحل و زمان های مشخص و به شیوه منطقی پیش ببرد و نتایج حاصل از آن را برای تدریس در مراحل بعدی آموزشی مورد استفاده قرار دهد.
 - احتمالاً در مراحل اولیه تدریس، دانشجویان و معلم تازه کار می توانند تمام مراحل تدریس و جزئیات آن را به خاطر بسپارند. داشتن طرح درس، این مشکل را برطرف می

سازد. معلمی که بدون برنامه و آماده گی قبلی به صنف میرود، ممکن است با نکامی روبرو شود.

- چون طرح درس طبق اصول تهیه می شود، موجب می گردد که عوامل اصلی جریان تدریس در نظر گرفته شود و فراموش نگردد.

- طرح درس موجب می شود که دانشجو و یا معلم با اعتماد بیشتری در صنف حاضر شود.

- طرح درس توجه معلم را به انتخاب روشها و فنون مناسب تدریس برای درسهای مختلف جلب می کند.

- در جریان تهیه طرح درس، معلم فرصت خواهد داشت تا مشکلات احتمالی تدریس را پیش بینی کند.

- وجود طرح درس، ارزشیابی تدریس معلم را توسط راهنمایان تعلیماتی، آسان میکند.

کارهای مقدماتی قبل از شروع تدریس:

معلم باید کارهایی را که قبل از شروع درس لازم است انجام دهد، در طرح درس ذکر کند. چون معمولاً هر معلمی قبل از شروع تدریس باید از حضور و غیاب دانش آموزان آگاهی حاصل کند، چنانچه قبلاً تکلف درسی برای آنها معین کرده است، مورد بازدید قرار دهد، و مطمئن شود که آنان از نظر سلامت روانی و جسمی برای شروع درس آمادگی دارند، زیرا دانش آموزان در آغاز درس باید احساس آرامش کنند و مشتاقانه منتظر در یافت درس جدید باشند. همچنین در این مرحله اگر معلم لازم می بیند به شاگردان تذکراتی بدهد. باید آنها را در طرح درس یاد داشت کند. اما باید توجه داشت که زمان انجام کارهای قبل از شروع تدریس نباید زیاد طولانی در نظر گرفته شود، زیرا در نگاهی زیاد در مراحل آغاز تدریس، از شور و شوق اولیه شاگردان برای آموختن درس جدید می کاهد.

آماده سازی:

معمولاً پس از انجام کارهای مقدماتی و قبل از ارایه درس جدید، معلم باید طی مقدمه، شاگردان را برای توجه و یاد گرفتن درس آماده سازد و در آنان انگیزه و شوق آموختن

ایجاد کند. همچنین لازم است معلم در طرح درس مشخص کند که با چه مطلب و روشی می خواهد مرحله آماده سازی را انجام دهد.

ارایه درس جدید:

این مرحله، قسمت اصلی طرح درس را تشکیل میدهد و باید به کاملترین شکل تنظیم گردد. در این مورد نیز معلم باید روشها و فنونی که برای ارایه درس جدید مناسب تشخیص می دهد، انتخاب کند. اساس انتخاب روش ارایه درس جدید هدفهایی است که برای طرح درس نوشته شده است.

فعالیت‌های تکمیلی:

فعالیت های تکمیلی آخرین قسمت طرح درس روزانه را تشکیل می دهد. این مرحله رابه دلیل اینکه کامل کننده مراحل قبلی تدریس است، زیرا معمولاً در پایان هر درس و بسته به نوع مطلب و هدف آن، ممکن است لازم باشد معلم درس را خلاصه و جمع بندی کند. برای شاگردان تمرین در نظر بگیرد. و از انها امتحان اخذ نمایند.

منابع:

- شبکه اجتماعی تبیان - رشد تکنالوژی آموزشی.
- مرکز یادگیری سایت تبیان - تنظیم شگوفه باصری
- مرکز پژوهش متالوژی رازی.
- برنامه ریزی درسی برای تدریس و یاد گیری بهتر از ویلیام ام الکساندر.
- جیگالن سیلور.
- آرتوچی، لوئیس - ترجمه دکتور غلام رضا خوی نژاد.

د ښوونې او روزنې د نظام په هکله کلي مفهوم او هدفونه يې

د سرمؤلف مرستيال کل آقا شایق

د تربیې (ښوونې او روزنې) تعریف:

ښوونه د ورزده کولو او یادولو په معنا ده، پالنه یا روزنه د ودې ورکولو او آدابو او اخلاقو ورزده کولو مفهوم ورکوي.

زموږ په فرهنگ او کلتور کې تربیه د ښوونې او روزنې سره مرادفه ده او اوږده تاریخچه لري، د ښوونې او روزنې اصطلاح چې (Education) سره سمون لري د نوو اصطلاح گانو جزء ده او په حقیقت کې د هماغه تربیې په معنا ده، اما معمولاً داسې تعبیریږي چې ښوونه او روزنه یو له بل څخه جلا دي او د هر یوه په بل شي اطلاق کیږي؛ په دې معنا چې ښوونه یا ورزده کول زده کوونکو ته د څانگړو موضوعگانو او مهارتونو وربښودل او روزنه یا تربیه د دیني او اخلاقي او داسې نورو چارو وربښودل دي.

علمي او تربیتي مجلسونه دا دواړه له یو بل څخه جلا نه گڼي او په دې باور دي چې ښوونه کولای شي چې د پالنې او تربیې لپاره زمینه جوړه کړي. لوی ښوونکي او پوهان دا دوه کلمې (ښوونه او روزنه) په یوه مفهوم یعنې تربیه کې کاروي، ښوونه یوازې یوه وسیله ده چې په مدرسه یا مکتب کې د افرادو د پرورش (تربیې) لپاره غوره کیږي، د واقعي زده کړې تر اغیز لاندې د وگړو په عادتونو، خویونو، د فکر په څانگړتیاوو او میلیونو کې مهم تغییرات راځي او د معلوماتو کچه یې لوړیږي، نو له دې کبله ښوونه د روزنې او پالنې محور ده.

ځینو تربیه داسې تعریف کړې ده: تربیه د هغه عمل څخه عبارت ده چې بالغ نسلونه یې پر هغو نسلونو ترسره کوي چې لا تراوسه د ټولنیز ژوندانه بلوغ ته نه وي رسیدلي.

تربيه: بدني، رواني، ټولنيز، فرهنگي، اقتصادي، ديني، سياسي، هر اړخيز، هميشني، هدف لرونکی، مسئولانه او ژمن تغيير دی.

- تربيه: د وگړي لارښوونه ده په معنوي، اخلاقي، ټولنيز، عاطفي او عقلايي اړخ کې.
- تربيه: د بدني او رواني استعدادونو د ودې، پالنې او ثمر ته د رسيدلو څخه عبارت ده چې انساني طبيعت د هغو موندونکي او مالک دی.

- تربيه: د هغه مراقبت او ساتنې محصول دی چې د انسان د ودې او نمو څخه دده د ودې او نمو په بهير کې يعنې دده د کمال په لوري رامنځ ته کيږي.

د تربيه له معناوو او تعريفونو څخه داسې معلومېږي چې ښوونه او روزنه (تعليم او تربيه) يو داسې مفهوم دی چې ددوه لفظونو په قالب کې اداء کيږي او د تربيه (پالنې) کلمه داسې جامع کلمه ده چې د ښوونې او روزنې د علماوو د تاييد وړ گرځيدلې ده.

په تربيتي مجلسونو کې ښوونه د تربيه محور او ستنه ده او د ښوونيزو موسسو بنسټيز رسالت په بدني، عقلايي، عاطفي، اخلاقي او ټولنيزو اړخونو کې د وگړو تربيه ده.

د ښوونې او روزنې نظام او د هغه ارزښت:

د ښوونې او روزنې د نظام تعريف:

نظام په لغت کې د منظمولو، ترتيبولو او په تار کې د ملغلرو پويولو ته ويل کيږي. او په هره ټولنه کې گڼ نظامونه شتون لري، لکه: اداري نظام، اقتصادي نظام، ښوونيز نظام او داسې نور.. د ښوونې او روزنې نظام هغه نظام ته ويل کيږي چې د ټولنې د کليزو رسمي بنسټونو، مؤسسو او سازمانونو نمونه او بېلگه وي او د فرهنگ د انتقال دندې او د هغه د غوټې غوړېدلو او د وگړي د پالنې او د پوهې او متخصصې انساني پياوړتيا پالنه په ژمنه اخلي.

د ښوونې او روزنې د نظام ارزښت او د هغه کارول:

نن ورځ د ښوونې او روزنې نظام د ټولنيزو تغيراتو د اړتياوو په بنسټ يو له ټولنيزو لويو پېچل شوو سازمانونو څخه په هر هېواد کې گڼل کيږي او د ټولنيزې، فرهنگي او اقتصادي ودې او پراختيا سره نه شلیدونکي پيوند لري او په تدريجي توگه له يوه ساده ابتدايي حالت څخه يوه پېچلي حالت ته يې تغير موندلی دی.

ددې نظام حاصل او ثمره له يو لوري څخه د استعداد لرونکو انسانانو تبديلي ده په سالمو، وده او نمو کونکو، انسانانو باندې او له بلې خوا په بيلايلو فرهنگي، ټولنيزو او اقتصادي برخو کې د انساني پياوړتياوو د اړتياوو تايمينول دي.

دې ارزښت ته په کتلو سره په اوسنۍ زمانه کې ټول نړيوال هېوادونه لوی او واړه، پياوړي او بيوزله په دې کوښښ کې دي چې ښوونې او روزنې ته مخه کول اساسي دنده گڼي او ان جبري يې بولي او په اساسي قوانينو کې يې لوړ مقام ورکړی دی او د هرې ټولنې وده او پراختيا يې تر ښوونې او روزنې پورې منوطه گڼلې ده.

نن ورځ نړيوال دې نتيجه او پايلې ته رسيدلي دي چې د ښوونې او روزنې په هکله داسې فکر او سوچ په کار واچوي:

- ښوونه او روزنه د ژوند په شان يو حق دی، د سيد جمال الدين افغان په وينا حق اخيستل کيږي ورکول کيږي نه.
- ښوونه او روزنه بايد په ټول عمر کې رامنځ ته شي او د مناسبې ښوونې او روزنې لپاره بايد کمي او ټيټلي ونشي.
- ښوونه او روزنه د انسان د ژوند سره پيوند شوې ده څومره چې ژوند پيچلی کيږي، ښوونې او روزنې ته اړتيا ډيريږي.
- د انسان ښوونه او روزنه يو پيچلی کار دی، وخت نيسي، ډېرې پانگې او نظام موندونکو پروگرامونو او د ټولنې د مختلفو بنسټونو همکاريو ته اړتيا لري.
- نن ورځ د نړۍ د هيوادونو خلک د ښوونې او روزنې د عمومي او تخصصي ميزان د برخې اخستلو له نظر سره تفاوت لري، د بېلگې په توگه په ځينو هيوادونو کې ښوونه او روزنه تر متوسطې دورې پورې عمومي او اجباري وي او ځينو کې تر ابتدايي دورې پورې وي.

د ښوونې او روزنې د کارولو نظام:

د ښوونې او روزنې نظام په اوسنۍ نړۍ کې په ښکاره او پټه توگه بيلايلې دندې او کارونې په غاړه لري او د ټولنيزو اهدافو او موخو د پليکيدو ابزار او وسيلې گڼل کيږي، د هغه کارونې په داسې کچه دي چې بيلايلې ټولنې تمه لري چې دا سازمان بايد د هغوی د معنوي او مادي اړتياوو ځواب ويونکی وي او د يو عامل په عنوان د فردي او ټولنيزو اړتياوو دپوره کيدو او د ټولنې فرهنگي، سياسي او اقتصادي وده او پراختيا اړينه کړي.

د ښوونې او روزنې دندې او کارونې گڼې دي، زه يې ځينو ته اشاره کوم:

د فرهنگ نقول: فرهنگ د هرې ټولنې د ژوندانه په هغه طريقه دلالت کوي چې د خپلو اساسي اړتياوو د پورته کولو لپاره يې د بقا او دوام او د ټولنيزو چارو د انتظام له اړخه غوره کوي.

ښوونه او روزنه هغه سازمان دی چې د ماشومانو او تنکيو ځوانانو د فرهنگ منلو دنده په غاړه لري، د فرهنگ د انتقال نه موخه د يوه نسل نه بل نسل ته د پوهنې، طريقو، ارزښتنو، ژبې، مذهب، هنر، مهارتونو، بشري تجربو او نورو انتقال او انتخاب دی. دا مهم کار په تيره زمانه کې په غير رسمي توگه او نن ورځ په غالبه توگه د ښوونې او روزنې د رسمي سازمانونو په وسيله ترسره کيږي، نو ځکه د هر هيواد د ښوونې او روزنې د نظام د مهمو موخو څخه فرهنگي موخه (د فرهنگ ساتنه او د هغه دوام او بقاء) ده. پرته له شکه د ښوونې او روزنې له لارې بايد د فرهنگ په انتقال کې د هغه فلسفي، اجتماعي او علمي معيارونو بيا جوړونې ته پاملرنه وشي.

د وگړو ټولنيز کول (ټولنه قبلول): د ښوونې او روزنې د نظام له دندو څخه يوه دنده نوي نسل ته د ارزښتونو، ميلونو، ادبونو او فرهنگي او ټولنيزو دودونو نقول دي، خو په دې توگه هر وگړی په ټولنيز انسان بدل شي او د ټولنيزو رولونو په لوبولو برلاسی شي. د انسان د ټولنيز کولو لپاره د لازمو زمينو او لاملونو چمتو کول اړين دي، نو ځکه د هرې ټولنې د ښوونې او روزنې د نظام د مهمو موخو څخه يو د ټولنې د نوي نسل اجتماعي کول دي.

د ښوونې او روزنې کليزې موخې:

د اسلامي ښوونې او روزنې په نظام کې الهي نړيوالي ته د انسان بشپړه رسيدنه ده. دا نهايي هدف لاندې هدفونو ته ويشل کيږي:

الف: اعتقادي هدفونه:

۱- د ځان پيژندنې او خداي پيژندنې لپاره د لازمي زمينې رامنځ ته کيدل او د حقيقت پلټنې د روحيې پياوړتيا.

۲- د اسلام په مبانيو او اصولو د ايمان او عقيدې پياوړتيا او په قرآن کریم او نبوي سنتو پوره خبرتيا.

۳- پر نړۍ او انسان باندې د الله تعالی د مطلق حاکميت د روحيې وده، مننه او تطبيق.

ب- اخلاقي هدفونه:

۱- د نفس تزکيه او پاکوالی او د فضايلو وده او نمو او اخلاقي مکارم په الله تعالی باندې د ايمان او اسلامي تقوی پر بنسټ.

۲- د الهي عبادت کولو د روحيې وده او پرورش او د اسلامي احکامو او آدابو عملي التزام.

۳- پر نفس باندې د اعتماد د روحيې وده او د شخصيت خپلواکي.

۴- د اخلاقي احساس پياوړتيا او د نفس د عزت هڅونه.

۵- د انساني احساساتو متعادل پرورش او سوليز ګډ ژوند.

۶- د نظم او انضباط د روحيې روزنه او پالنه.

۷- د وزګارتيا، لټې، دروغو کسبونو سره د مبارزې د روحيې پالنه او وده.

ج- علمي ښوونيز هدفونه:

۱- د تحقيق، تعقل او تفکر، څيړنې او ژورتيا، نقد او نوښت د روحيې پياوړتيا.

۲- د تعليم او تعلّم او هميشنۍ روزنې د روحيې پالنه او وده.

۳- د وګړي او ټولنې د لوړتيا په لوري د وګړو د استعدادونو پيژندنه، پالنه او لارښوونه.

۴- د نړۍ د اسرارو پيداښت او د طبيعت د قوانينو پيژندنه د الهي ښو په عنوان د بشري پوهې او

تجربو د پرمختګ په موخه.

۵- د عربي ژبې رول او رواجول، څو د قرآن کریم او اسلامي معارفو سره آشنایي حاصل شي.

۶- د وګړي او ټولنې د اړتيا سره سم د علومو، فنونو او مهارتونو پراختيا.

۷- د کتاب لوستلو او مطالعې د روحيې وده او پالنه.

۸- په ټولنيزو فعاليتونو کې د برخه اخيستنې او همغږۍ د روحيې وده او پالنه.

د- فرهنگي او هنري هدفونه:

۱- د هنري بيلابيلو استعدادونو لارښوونه او ښايست پيژندنه.

۲- د نړۍ د پيداښت د ښايستونو پيژندنه د الهي جمال د مظاهرو په عنوان.

۳- د ادب پيژندنه د هنر د ذوق ځليدو د ځای او د هيواد د ملي او ټولنيز يووالي د مظهر په عنوان.

۴- د اسلامي هنر، ملي هنرونو او نړيوالو مناسبو هنرونو پيژندنه.

۵- د فرهنگي، هنري او تاريخي ميراث د ساتنې د روحيې وده او پالنه.

۶- د ټيټو او پوځو رسمونو او دودونو څخه د ځان ژغورنې د روحيې پياوړتيا.

۷- د اسلامي ټولنې د فرهنگ، آدابو او مطلوبو طريقو پيژندنه.

۸- د تاريخ، فرهنگ او د اسلامي تمدن او نړۍ پيژندنه د معاصر فرهنگ په تاکيد سره.

هـ- ټولنيز هدفونه:

- ۱- د کورني اړيکو په هکله د سپيڅلتيا د ساتنې د روحيې وده او پالنه د اسلامي حقوقو او اخلاقو پر بنسټ.
 - ۲- د ورورولۍ، اسلامي همکارۍ، ملي او فرهنگي همغږۍ د روحيې وده او پياوړتيا.
 - ۳- په نيکيو امر او له بديو منع د ټولو مسلمانانو د وظيفې په عنوان د روحيې وده او پالنه.
 - ۴- په فردي او ټولنيزو اړيکو کې د نظم د روحيې وده.
 - ۵- قانون ته د احترام او هغه ته د التزام د روحيې وده.
 - ۶- په ديني، فرهنگي او ټولنيزو فعاليتونو کې برخه اخيستل او مسئوليت مننې د روحيې وده.
 - ۷- په ټولنيزو اړيکو کې د قرباني، اثار او تيريدنې د روحيې پياوړتيا.
 - ۸- د وگړو شخصيت ته احترام او د هغوی د مادي او معنوي حقوقو مراعاتول.
 - ۹- د ناوړه تبليغاتو په وړاندې مقاومت کول.
- و- د ژوندانه هدفونه:

- ۱- د بدني او رواني روغتيا تامين د مناسبو شرطونو په چمتو کولو سره.
 - ۲- د عمومي روغتيا د رعايت کولو د روحيې وده او د ژوند د چاپيريال ساتنه.
 - ۳- بدني تربيت ته پاملرنه د انسان د معنوي ودې لپاره د زميني جوړولو په عنوان.
- ز- سياسي هدف:

د مسلمانانو ترمنځ د اسلامي اتحاد او يووالي د روحيې وده او پالنه او د هيواد له هر اړخيزې خپلواکۍ نه ساتنه او د اسلامي نواميسو څخه ملاتړ او دفاع.

ح- اقتصادي هدفونه:

- ۱- اقتصادي ودې ته ارزښت او پاملرنه.
- ۲- د کار سپيڅلتيا او حلال معاش.
- ۳- مهارتونو، کرهڼې، صنعت او نورو کسبونو ته پاملرنه کول.
- ۴- ساده ژوند کول، قناعت، له هر ډول اسراف او ډول او سينگار څخه پرهيز کول.
- ۵- د انفاق او مال لگولو د روحيې وده او د محرومانو لاس نيوی.
- ۶- له وزگارۍ، ټېبلۍ او بیکارۍ سره مبارزه.

۷- د هیواد د اقتصادي منابعو پیژندل او له هغو نه صحیح ګټه اخیستل او د عمومي مالونو او ملي پانګو ساتنه او هغو ته په شخصي ګټو ترجیح ورکول.

سرچینې:

- ۱- فصل نامه پژوهش و برنامه ریزی در آموزش عالی، ص: ۴۸.
- ۲- آموزش و پرورش، کاردان علی محمد.
- ۳- آموختن برای زیستن، یونسکو، ص: ۲۰.
- ۴- رسالت تربیتی و علمی مراکز آموزشی، ص: ۱۰۱.
- ۵- نگاهی به فلسفه آموزش و پرورش، ص: ۱۶.
- ۶- تعلیم و تربیت و مراحل آن، ص: ۶.
- ۷- اصول تعلیم و تربیت، شریعتمداری، ص: ۹۵.

رابطه تاریخ با علوم دیگر

پوهندوی غلام فاوړق عبدالله

خلاصه

اعتقاد به ارتباط و پیوند میان رشته های علوم انسانی موجب شده تا عمده مطالعات علوم اجتماعی همه در پیوند با یکدیگر در ارتباط با تاریخ قرار گیرند. به این ترتیب اگر ما تاریخ را به معنای وسیع کلمه در نظر بگیریم و به دقت به رابطه میان علوم مختلف با تاریخ نظر کنیم به آسانی متوجه می شویم که کمتر علمی را می توان د ردنیای امروز پیدا کرد که با تاریخ خودش پیوند نداشته و بدون ریشه های تاریخی مختص به خودش باشد.

تاریخ بررسی و تحلیل اجزای ساختاری جامعه را در اعصار گذشته در راستای پاسخ گویی به مسائل و اجزای ساختاری جامعه در زمان حال در دستور کار دارد و این مهم را با انتخاب موضوع و مسائلی که میان حال و گذشته در جریان است انجام می دهد. از این رو تاریخ یکی از رشته های مهم علوم اجتماعی است که از جهات مختلف با تمام رشته های علوم انسانی رابطه تنگاتنگ دارد. انسان و حیات انسانی به عنوان یک کلیت، مورد مطالعه شاخه های مختلف از جمله علوم اجتماعی است و شناخت کامل این کلیت برای متخصصان یک علم امکان پذیر نیست؛ از این رو اندیشمندان علوم مختلف اجتماعی با ارتباط تنگاتنگ و متداوم با اصحاب رشته های مختلف به خصوص تاریخ قادر به شناخت بیشتر حیات انسانی خواهند بود. تاریخ نیز به عنوان دانشی که گذشته حیات انسانی را با هدف فایده مندی بررسی و تحلیل می کند، در صورتی می تواند دستاوردهای معطوف به هدف داشته باشد که با اندیشمندان علوم اجتماعی به ویژه انسان شناسی، باستان شناسی، مردم شناسی و غیره در ارتباط و تعامل می باشد. ضرورت چنین ارتباطی که در کلیت، ثبات، فایده مندی و تداوم بخشیدن به داده های تاریخی مؤثر واقع می شود و زمینه های ارتقای دیدگاه های تاریخی را نیز فراهم می آورد.

مقدمه

تاریخ یکی از بنیادی ترین بخش های جامعه و معارف بشری را تشکیل می دهد و کمتر اندیشمندی را در طول تاریخ تا امروز سراغ داریم که منکر اهمیت علم تاریخ و تاریخ آگاهی، باشد. اگر به اندیشه اسلامی هم با دقت نظر افکنیم، در کنار مطالعه طبیعت و نفس، آگاهی از تاریخ و رویدادهای گذشته را مهمترین منابع متعلق به معرفت انسان دانسته و اندیشیدن به تاریخ و فهم درست احوال گذشتگان را لازمه دستیابی به شناخت درست از خویشتن و طرح ریزی برای آینده می داند.

آنچه از تحلیل علمی مفهوم تاریخ به دست می آید، این است که می توان علم مربوط به تاریخ را در سه شکل اساسی طبقه بندی کرد: یکی دید نگارشی (نقلی) به تاریخ است که وقایع، حوادث و اوضاع و واقعیتهای زندگی انسانها را در گذشته به صورت امور فردی و جزئی نقل می کند و گذشته را از نو در اختیار ما می گذارد. دومی تاریخ تحلیلی یا تاریخ نگری می باشد که با استفاده و بهره گیری از اسناد و مودای که تاریخ نقلی در دسترس مؤرخان گذاشته به توضیح و تحلیل تاریخ و وقایع تاریخی می پردازد، تا به قوانین و اصول (سنن) حاکم بر روند زندگی انسان های گذشته دست یابند. واقعیت این است که این شاخه از دانش تاریخ، بیشتر به دنبال ارزیابی و بررسی جوامع، تمدنها و رویدادهای گذشته می پردازد تا قوانین حاکم بر آن جامعه خاص را شناخته و رویدادهای اجتماعی آن را بیان کند. طبیعی است چنین علمی در صدد شناخت قوانین حاکم بر کل جوامع یا جوامع آینده نیست. و سومین نوع علم تاریخ، همانا فلسفه تاریخ است که علاوه از بهره گیری از دستاوردهای تاریخ نقلی و تاریخ تحلیلی، از روشهای عقلی و فلسفی نیز در شناخت عمیق تر و همه جانبه تر رویدادهای تاریخی استفاده می کند. کوشش اساسی در فلسفه تاریخ این است که علل اساسی و پنهان حوادث گذشته، رابطه میان این حوادث و نوع تأثیرگذاری آنها بر زندگی بشر و آینده تمدن بشری دانسته شود. بنابراین، فلسفه تاریخ سیر جامعه یا جوامع انسانی را در نظر دارد و در صدد است که مکانیسم و قوانین تحول جوامع بشری را از آغاز تا پایان کشف کرده، مسیر و بستر حرکت جوامع را ترسیم و توضیح کند. اگر به هریک از شکل های سه گانه علم تاریخ نگاه کنیم به آسانی متوجه می شویم که تاریخ با دیگر رشته های علوم اجتماعی رابطه محکم دارد و رشته های مختلف علوم اجتماعی می توانند از نظریات، یافته ها و دستاوردهای یکدیگر از جمله علم تاریخ استفاده کنند. چیزی دیگری که از توجه به نکات بالا دانسته می شود این است که تاریخ در همه اشکال آن تا چه اندازه برای جوامع

بشري مهم وحياتي است. ناگفته نماند که ما در اين مقاله بيشتر به بحث رابطه تاريخ با آن دسته از علوم اجتماعي مي پردازيم که ضرورت بيشتر براي فاکولته علوم اجتماعي دارد.

۱. رابطه تاريخ با بشر شناسي

انسان شناسي يا **آنتروپولوژي** بخشي از علوم اجتماعي است و علم گسترده در خصوص توضيح ابعاد وجودي انسان است، که حوزه گسترده اي از فرهنگ تا تاريخ تکامل انسان را در برمي گيرد. ريشه هاي آن در علوم انساني، علوم طبيعي و علوم اجتماعي است. دو اصطلاح «انسان شناسي» و «مردم شناسي» بازگردان واژگان **Anthropologie** و **Ethnologie** است که در لغت هم معنا و معادلند. اولي از ريشه يوناني **Anthropos** به معني انسان و دومي از ريشه يوناني **Ethnos** به معني قوم و مردم گرفته شده است. واژه آنتروپولوژي براي اولين بار توسط ارسطو مورد استفاده قرار گرفت و منظور او علمي بود که در جهت شناخت انسان تلاش کند (۴: ۳).

ماهيت انسان شناسي از ديرباز، مقايسه بين فرهنگي بوده است و نسي گرايي فرهنگي، اصل اساسي در روش تحقيق انسان شناسي شده است. انسان شناسي از کهن ترين علوم بشر به شمار مي آيد، چراکه انسان هميشه دنبال يافتن منشاء پيدايش خود بوده و به همين منظور افسانه ها و داستان هاي فراواني نيز ساخته و پرداخته است. انسان شناسي در مشرق زمين برخلاف عالم غرب بيشتر قالب مذهبي و ديني داشته است. حقيقت انسان، نحوه تکوين و آغاز حيات او، سرنوشت و سرانجام و جايگاه او در نظام هستي مطلبي است که هم در شرايع توحيد و هم در اديان غير توييدي مثل هندوئيسم و بوديسم (با نگرش هاي مختلف) مورد توجه بوده است. تاريخچه انسان شناسي از نظر شرايع آسماني مانند اسلام به آغاز خلقت انسان برمي گردد. انسان از همان آغاز خلقت مأمور به شناخت حقيقت، ظرفيت ها، قابليت ها و سعادت و کمال خود بوده است. دليل اين همه توجه به شناخت انسان اين است که انسان يک موجود پر از شکوه، معما و محدوديت هاي خود است و به کمال يابي گرايش دارد و رسيدن به اين هدف فقط از طريق شناخت حقيقت انساني، توانايي ها، کمال و سعادت واقعي و راه وصول به آن ممکن خواهد بود. از همين رو علم مردم شناسي سعی مي کند تا در ضمن مطالعه فرهنگ هاي اقوام مختلف، نگاهی نيز به سير تکامل فرهنگ هاي انساني داشته باشد.

مردم شناسي علم است و از اين رو قادر به تبين، پيش بيني و کنترل روابط پايدار بين نموده هاي حوزه فرهنگ انساني يا جامعه بشري است. تحقيقات و نظرات متخصصان اين رشته ها نشان داده است که هر جا مطالعه درباره انسان به صورت عمومي و کلي و همه جانبه است اصطلاح آنتروپولوژي، و هر

جا به صورت منطقه‌ای، محدود و مربوط به یک زمینه است، اصطلاح اتنولوژی به کار می‌رود. اگر ما تعلیم و تربیه را یکی از مبادی دستیابی به نحوه‌های انسان‌شناسی در نظر بگیریم، بازهم در می‌یابیم که یکی از راه‌های وارد به این بحث مطالعه تاریخ این نهاد است. با توجه به مباحث مذکور می‌توان این نتیجه کلی را به دست آورد که ما در انسان‌شناسی دنبال شناخت انسان هستیم و از آن‌جا که انسان موجودی بسیار پیچیده و دارای ابعاد و شئون وجودی مختلف است؛ بررسی و تحقیق همه آنها در یک شاخه علمی امری ناممکن به نظر می‌رسد، هر شاخه‌ای از معرفت که به گونه‌ای ساحتی ابعاد وجودی انسان را مورد بررسی قرار دهد، شایسته عنوان انسان‌شناسی خواهد بود. پس "عنوان جامع انسان‌شناسی شامل همه شاخه‌های علمی خواهد بود که به بررسی و شناخت و تحلیل بعد یا ابعادی از ساحت‌های وجودی انسان یا گروه و قشر خاصی از انسان‌ها می‌پردازد." (۳: ۲۱۵).

برای نمونه در علم تعلیم و تربیت بدون توجه به مباحث اساسی در مورد انسان، هرگز نمی‌توان نظریه‌ای صحیح در مورد رشد عرضه کرد. "دیدگاهی که رشد انسان بر اثر تربیت را به رشد گل و گیاه تشبیه می‌کند، این پیش‌فرض را پذیرفته است که هرانسانی استعداد‌های خاصی دارد که در شرایط مناسب شکوفا می‌شود و وظیفه مربی فراهم آوردن آن شرایط است نظیر باغبانی که برای رشد گیاه به آماده‌سازی شرایط رشد آن می‌پردازد؛ اما اگر این دیدگاه را با دیدگاه کسانی مانند توماس هابز (۱۶۷۹-۱۵۸۸م) مقایسه کنیم که انسان را ذاتاً شرور می‌داند در نتیجه از دیدگاه او رشد، عبارت خواهد بود از مهار طبیعت شرور انسانی؛ و در این فرآیند رسالت یک مربی مهار و تغییر زمینه‌های طبیعی و ذاتی انسان خواهد بود" (۵: ۱۲۰).

دو رشته بشرشناسی و تاریخ اجتماعی فرهنگی متقابلاً همدیگر را تقویت می‌کنند و مرز قاطعی بین‌شان وجود ندارد و این یک دلیل ساده دارد: این که هم پژوهش‌های بشرشناسانه و هم پژوهش‌های تاریخی ریشه در مسائل اخلاقی و فکری کلان یکسانی دارند. مسائلی مانند ماهیت زندگی جمعی و سرچشمه‌های تراخی آن، روابط افراد با گروه، و شاید مهم‌تر از همه این که زمانه و تنگناهای جمعی خودمان را چطور باید بفهمیم.

با همه این‌ها بشرشناسی و تاریخ هر کدام سنت‌ها و روش‌های تحقیق متمایز و مخصوص به خود را دارند. تاریخ عمدتاً پژوهش خود را بر گذشته و مبادی تاریخی پیدایش جوامع، رویداد‌های گذشته و نحوه‌های شکل نهادها و جوامع متمرکز می‌سازد و معمولاً بر تحلیل مبتنی بر اسناد و قرائن روایتها تکیه می‌کند و دستیابی به اسناد و شواهد تاریخی شاید مهم‌ترین ابزار تحقیقی آنان باشد.

در نتیجه تاریخ معمولاً نتایج پژوهش‌هایشان را در قالب گزاره‌های معطوف به روابط علت و معلولی و همبستگی اجتماعی، مانند رابطه بین گذشته و حال یا رابطه بین حوادث تاریخی، بیان می‌کنند.

۲. همگرایی تاریخ و علوم اجتماعی

بسیاری از مسائل تاریخ و علوم اجتماعی در هم آمیخته است و تعیین مرز میان آنها چندان آسان نیست. علوم اجتماعی و تاریخ هر دو هدف واحدی را دنبال می‌کنند و در پی بهتر شدن حیات جمعی انسان در زمان حال هستند. امروزه مؤرخان در پی شناخت ساختار جوامع پیشین هستند و از مطالعه انفرادی و جزئی مباحث تاریخی به منظور شناخت قواعد کلی حاکم بر سیر تحول جریانهای تاریخی بهره می‌گیرند. سیر تحول علوم اجتماعی در دنیای غرب، امور را به سمتی سوق داده است که با پایه گذاری علم جدید جامعه‌شناسی، مورخان و جامعه‌شناسان از یکدیگر فاصله می‌گیرند و به ویژه تحت تأثیر بینش تجربه‌گرایانه، دسته‌ای از مؤرخان به مطالعه امور واقع به صورت عینی و غیر مرتبط با هم سوق پیدا می‌کنند و جامعه‌شناسان مسائل کلی را مطالعه می‌کنند؛ اما واقعیت این است که در سپیده دم عصر روشنگری، به گونه‌ای، همه چیز تاریخ بود و رویکرد اجتماعی در تاریخ کار جامعه‌شناسی قرون بعدی را انجام می‌داد. تا دیرزمانی میان مؤرخان و جامعه‌شناسان خط فاصله انداز وجود نداشت و بزرگانی که در اوج عصر روشنگری تاریخ غرب به سر می‌بردند هم فیلسوف و هم مؤرخانی بودند که با رویکرد اجتماعی به تاریخ می‌نگریستند و تحلیل ساختار کلی جوامع را مد نظر داشتند؛ چنانکه پیتر برگ این اصطلاح را درباره بزرگانی همچون آدام اسمیت، آدام فرگوسن، جان میلار و شارل منتسکیو به کار برده است. این بزرگان در شمار «نظریه پردازان اجتماعی» بودند. و تحلیل نظام تاریخ را در دستور کار قرار داده بودند. در این عصر تنها عکس العمل علیه تاریخ اعتراض به تأثیر فراطراز تاریخ در تاریخ و محدود انگاشتن قلمرو مطالعات تاریخی به بررسی صرف تاریخ سیاسی - نظامی بود و درباره منطق تحقیقی تاریخ و این مهم که آیا مورخان به موضوعات منفرد و جزئی توجه می‌نمایند یا بسترها و قوانین عام حاکم بر تاریخ را مطالعه می‌کنند اعتراض مشخصی وجود نداشت.

چنین مباحثی از نیمه قرن نوزدهم مطرح شد و بی شک رویکردهای علم عده‌ای از مورخان که پیش از حد به دنبال کشف عینیت در تاریخ بودند و از تحلیل و تفسیر دستاوردهای تحقیقی ابا داشتند، از یک سو، و جهت‌گیری جامعه‌شناسی با رویکردی کاملاً علم تجربی، از سوی دیگر، مرتبط بود. البته فضای حاکم بر محافل پوهنتونی و گفت‌گوی غالبی که برتری را به علوم طبیعی می‌

داد و اصول علمی و منطق تحقیقی آنها را اصل می شمرد سایه سنگینی بر محافل علوم اجتماعی انداخته بود در جهت گیری های این چینی مؤرخان و جامعه شناسان تأثیری بسزا داشت. به هر علتی جهت گیری های مورخان سده نوزدهم میلادی که عمدتاً تلاش آنها صرف شناخت تاریخ سیاسی و نظامی گردید، به صریح ترین شکلی نفی جامعه شناسی را در خود داشت. شدت کناره گیری از جامعه شناسی تا آنجا بود که بزرگانی همچون ویلهلم دیلتای (که جامعه شناسی امثال آگوست کنت و هربرت اسپنسر را شبه علم می دانست) و بندیتو کروچه (که از تأسیس کرسی جامعه شناسی در پوهنتون ناپل حمایتی نکرد) نیز به رغم داشتن جایگاه مهمی در زمینه روش شناسی و معرفت تاریخی، چندان توجهی به جامعه شناسی نداشتند. از سوی دیگر جهت گیری جامعه شناسانی چون آگوست کنت و هربرت اسپنسر علیه مورخان نیز کم شدت نبود و عده کمی از مورخان مشمول انتقاد شدید علوم اجتماعی نبودند.

آشتی میان مؤرخان و جامعه شناسان - مقوله ای که به ظهور جامعه شناختی تاریخی انجامیده است - جامعه شناسان را بدین سمت علاقه مند ساخته است تا به مطالعه دقیق بخش های باریک و جزئی تر جامعه روی آورند و موضوعات مورد نظر خویش را از منظر دگرگونی هایی که در بستر زمان پذیرا شده اند مطالعه کنند. مؤرخان نیز هر چه بیشتر از مطالعه حوادث به دنبال سیر موضوعات، کشف قانون مندی و شناخت کلیت جوامع در ابعاد مختلف آنها هستند. نزدیکی تاریخ به جامعه شناسی، اسناد و منابع جدیدی را در پیش روی مؤرخان گشوده و آنها را تشویق کرده است تا با بهره گیری از داده های حاصل از مصاحبه ها، پرسش نامه ها و تکنولوژی های ضبط و پخش، امکان بیشتری در شناخت موضوعات خویش به دست آورند و با آگاهی از دستاوردهای تحقیقات درباره موضوعات معاصر، زمینه های بیشتری را برای مقایسه آنها با موضوعات ادوار پیشین فراهم کنند. به علاوه نقش موضوعات مورد نظر جامعه شناسان، اعم از طبقات اجتماعی، رفتارها، مناسبات، تعاملات و ساختارهای اجتماعی، منبع الهامی شده است برای مؤرخان تا در مطالعه دوره های مورد نظر با چنین دریافتهایی به سراغ گذشته بروند و امکان مطالعه چنین مباحثی را در تاریخ محک بزنند.

استفاده مورخان از دستاوردهای جامعه شناسی، سطح مطالعات تاریخی را، چه در مرحله شناخت حقایق و دسترسی به داده های موثق و چه در مرحله تحلیل داده ها، بالا برده و این امکان را فراهم کرده است تا مؤرخان پدیده های تاریخی را، که در نگاه اول منفرد و جدای از هم به نظر می رسند، با توجه به تأثیر متقابلی که بر یکدیگر دارند، مطالعه کنند و امکان پاسخ گویی به مشکلات امروز

جوامع در پرتو شناخت دقیق گذشته و تحلیل صحیح تر آن را فراهم نمایند؛ به ویژه اینکه مطالعات تاریخی روزبه روز ژرفای بیشتری پیدا می کند و در آنها به جای مطالعه کمی بارویکرد کیفی تری به گذشته نگاه می شود و وجوه مختلف هنری، فلسفی، علمی، فرهنگی و اجتماعی تاریخ تمدن و فرهنگ، به دقت مطالعه می گردد؛ در واقع استفاده از جامعه شناسی فرصت بیشتری را در فهم کیفی این مباحث فراهم آورده است.

صرف نظر از جامعه شناسی، بهره گیری مؤرخان از منطق تحقیقی و همین طور دستاوردهای علوم دیگری چون روان شناسی (و به ویژه روان شناسی اجتماعی)، زبان شناسی، مردم شناسی، اقتصاد و حقوق، نیز راه اعتلای دانش تاریخ را هر چه بیشتر هموار کرده و زمینه را برای فهم گذشته انسانی در مفهوم کلی آن فراهم نموده است. برای مطالعه ساختار زندگی مردمی که در عصر خاصی می زیستند، درک قوانین روان شناسی و روشن ساختن انگیزه هایی که نوع روابط انسان ها با رویدادها و چگونگی تحقق آنها را تعیین می کند بسیار ضروری است. روان شناسی اجتماعی با نشان دادن اینکه ویژگی های روانی انسان های هر دوره با دیگر دوره های تاریخی متفاوت است خصلت تاریخی پیدا کرده و علم تاریخ با مطالعه تغییراتی که در شعور اجتماعی دوره های مختلف تاریخی رخ داده یک گام به روان شناسی اجتماعی نزدیک شده است.

محققان تاریخ با شناخت قوانین علم روان شناسی خواهند توانست وقایع سیاسی و نظامی را فراگیرتر بررسی کنند و علل و زمینه های رخ دادن وقایع و نتایج مرتبط بر آنها را بهتر درک نمایند. تحلیل روانی عملکرد دهقانان و شهرنشینان در قیام های شهری و روستایی و عکس العمل حکومت ها در برابر آنها، تحلیل روان شناختی رهبران کشورها، علل شروع جنگ ها و تنش ها، ویژگی های شخصیتی رهبران و سهم آن در جهت گیری های سیاسی، عقیدتی و فرهنگی، شناخت میزان درک مردم هر عصر و جهت گیری های عمومی آنها، شناخت و تحلیل احساسات، اندیشه ها، امیال و اسطوره های ملل و فهم روانی آنها، از جمله مباحثی است که به مؤرخان در شناخت ساختار اجتماعی زمانی مورد مطالعه و فهم عمیق تر موضوع مورد نظر کمک بسیاری می کند.

روان شناسی تاریخی در کشور فرانسه پس از جنگ جهانی دوم و نوعی انقلاب روش شناسانه که در پرتو فعالیت های اهل تحلیل در فرانسه به وجود آمده و محافل تاریخی دیگر ممالک را تحت تأثیر قرار داده، حاکی از این است که پیوند بسیار مهم دو رشته تاریخ و روان شناسی تا چه اندازه پژوهش های تاریخی را رشد می بخشد. روان شناسی، که علم شناخت حالات نفسانی انسان و وجوه مختلف

رفتار آدمی و مطالعه درباره ارتباط ذهن با جهان خارج است، این امکان را برای مورخان فراهم می‌کند تا علل وقوع حوادث تاریخی را درک کنند و انگیزه‌های درونی انسان‌ها و جهت‌گیری‌های عمومی آنها را در تاریخ فهم نمایند.

"مردم‌شناسی نیز در جایگاه علم مطالعه تکامل جماعت‌های انسانی و دگرگونی‌هایی که طی زمان پذیرفته‌اند، به تاریخ نزدیک است. به طور طبیعی بررسی ساختار اجتماعی مردمی که در دوره‌های مختلف می‌زیستند و مطالعه اعمال آنها، هم تاریخی و هم مردم‌شناسی است. مردم‌شناسان با شناخت مردمی که در بسترهای تمدنی مختلف می‌زیستند در حقیقت مطالعه‌ای تاریخی می‌کنند و در بدترین حالت مواد خام بسیاری را برای مورخان فراهم می‌آورند. مطالعه آداب و رسوم، عقاید و تصورات، افسانه‌ها و اسطوره‌ها و سهم آنها در رفتارهای اجتماعات مختلف گفته‌هایی هستند که کار مؤرخان را تسهیل می‌کنند و آنها را در نیل به مقصود خویش یاری می‌رسانند." (۸: ۳۴).

زبان‌شناسی نیز ابزار بسیار توان‌مندی در اختیار مؤرخان قرار می‌دهد. زبان آغاز هستی انسان است و فکر و ذهن انسان‌ها در قالب زبان تجلی پیدا می‌کند. زبان‌شناسان، با شناخت زبان ملفوظی هر عصر و روشن کردن ارتباط آن با زبان مفهومی، به مؤرخان کمک می‌کنند تا با شناخت نام‌ها، نشان‌ها، اصطلاحات و مفاهیم، در شناخت و نقد منابع تحقیق و تفکر حاکم بر دوره مورد مطالعه، محکم‌تر گام بردارند و منابع تحقیقی بیشتری پیش‌رو داشته باشند. استفاده از تخصص‌های خاصی همچون خط‌نویسی، رمز‌نویسی، علم مطالعه در فرمان‌ها و اسناد، مطالعه نام‌های خاص، نسب‌شناسی و نشان‌شناسی، که ابزارهای تاریخ‌نگاری هستند، فقط در صورت آشنایی با زبان و معارف زبانی ممکن است.

"زبان‌شناسان با قرائت رسم الخط‌ها و کتیبه‌های سایر ملل، با روشن کردن ارتباط خانواده‌های زبانی، ارتباط ذهن و زبان و تأثیر آن بر پیشرفت‌های تمدنی ملل مختلف، تعاملات میان ملل و جابه‌جایی‌های آنها طی تاریخ، مناسبات میان آنها را روشن می‌کنند و مورخان را در شناخت تاریخ آنها یاری می‌نمایند." (۶: ۲۳۱).

با توجه به نکات فوق دیده می‌شود که ارتباط دو سویه تاریخ با دیگر رشته‌های علوم انسانی اعم از اقتصاد، حقوق، جغرافیه، باستان‌شناسی و... نیز به همین شکل مهم است و مؤرخان را در فهم بیشتر جوانب ساختاری جامعه یاری می‌رساند. علاوه بر این محققان تاریخ مجبورند با علوم طبیعی، اعم از زمین‌شناسی، دیرین‌شناسی، فیزیک، شیمی، گیاه‌شناسی و هر دانش دیگری که آنها را در جمع

آوری و تفسیرداده های تاریخی کمک کند، ارتباط نزدیک داشته باشند و از دستاوردهای این علوم برای اعتلای علم تاریخ بهره مند شوند.

۳. درک بینا رشته ای از تاریخ

برخلاف اندیشمندان علمی که در نتیجه نوعی کج فهمی تمام توجه خود را صرف شناخت ساختار کنونی جوامع کرده یا چنین ادعایی دارند، تاریخ نگاری شایسته و مدام در پی آن است که گذشته را در ارتباط با زمان حال بررسی کند و برای بهبود شرایط موجود جامعه گام بردارد؛ از این رو با سایر علوم پیوند دو سویه برقرار می کند و می کوشد از دستاوردهای تحقیقی آنها بهره گیرد. بهره گیری مؤرخان از دستاوردهای علمی فلاسفه، روان شناسان حقوق دانان، جغرافیه دانان، عالمان سیاست، جامعه شناسان و دیگر شاخه های علوم انسانی و فراتر از آن استفاده از داده ها و روش های تحقیقی برخی از رشته های فنی و طبیعی، در باروری هر چه بیشتر دانش تاریخ و شناخت کامل تر ساختار جوامع بسیار مؤثر است. محققان تاریخ، چه در مرحله سندشناسی که همانا تلاش برای به دست آوردن داده های موثق و مواد خام تحقیقی است و چه در مرحله تجزیه و تحلیل داده ها، مجبورند با شاخه های مختلف علمی ارتباط برقرار کنند و بدون بهره گیری از این علوم، نخواهند توانست موضوع تحقیق خویش را پیش برند. اگر وظیفه مؤرخان را شناخت گذشته برای پاسخگویی به نیازهای اجتماعی زمان حال بدانیم، قطعاً بخشی از این گذشته مورد مطالعه، نیازمند تحلیل روان شناختی است و مؤرخ به طور خاص فاقد اندوخته های لازم برای درک روان شناختی تاریخ است. همین مؤرخ، آنگاه که خواسته باشد با دیدی جامع، نگاه انتقادی را در مطالعات خویش به کار گیرد و مواد به دست آمده را تفسیر علمی کند، ناگزیر باید با فلسفه و منطق آشنایی داشته باشد و از قضایای مربوط به این علوم بهره بگیرد. تفسیر حقوقی و تحلیل ساختار قضایی جوامع اعصار پیشین نیز آشنایی با ضرورت های علم حقوق یا هم گرایی مستمر با حقوق دانان را می طلبد. جغرافی نیز در جایگاه بعد تکمیل کننده تاریخ و بستر وقوع رویدادهای تاریخی، مؤرخان را به کار می آید و اهل تاریخ مجبورند به بعد مکانی حوادث، به موازات فضای زمانی آنها، به طور عمیق توجه کنند. به علاوه تحولاتی که طی قرون اخیر و به ویژه قرن بیستم رخ داده و دگرگونی عمیقی در حوزه دانش تاریخ و شمول موضوعی آن به وجود آورده، ضرورت درک بین رشته ای موضوعات تاریخی را محسوس تر کرده است. "نزدیک شدن اقوام و ملل به یکدیگر در نتیجه تحولات تکنولوژیک، روابط بیشتر کشورهای مختلف، گشایش زاویه های مطالعاتی جدید در عرصه های اقتصادی، فرهنگی و اجتماعی

(در نتیجه کثرت مدارک و مآخذ مربوط به فعالیت های صنعتی، هنری و فرهنگی) تمامی مورخان را به نزدیکی بیشتر با دیگر رشته های علوم فرا می خواند." (۱: ۲۷۳-۲۷۴).

امروزه در شناخت بینش و روش مؤرخان عهد گذشته و حال، نوع نگاه آنها به تاریخ - و اینکه چه مباحث محتوایی را (به طور مثال رویکرد فرهنگی، اقتصادی، اجتماعی) پایه تاریخ نگاری خویش قرار داده اند - آن قدر مهم است که بیشتر تاریخ نگاران نسل جدید از توجه صرف به تاریخ سیاسی و نظامی ابا دارند و آن را نوعی عدول از تاریخ نگاری تحلیلی و در غلتیدن به تاریخ نگاری سنتی قلمداد می کنند. هر چند توجه به تاریخ سیاسی و نظامی و تاریخ نگاری وصفی به همان اندازه تاریخ نگاری تحلیلی اهمیت دارد و به گونه ای مقدمه تاریخ نگاری تحلیلی به شمار می رود، اما رویکرد یک بعدی عموم مؤرخان سنتی که بی توجه به دیگر جوانب حیات جمعی، به تاریخ سیاسی - نظامی در حکم سرنوشتی ازلی اهمیت بخشیده اند، بسیاری از مؤرخان امروزی را بر آن داشته است، که هر چه بیشتر رویکرد اجتماعی، فرهنگی و اقتصادی تری به گذشته داشته باشند و در این جهت از رشته های هم عرض تاریخ بهره بگیرند. اگر این تعبیر از کالینگ وود را که «همه تاریخ، تاریخ اندیشه است» بپذیریم و همچون او اعتقاد داشته باشیم که مؤرخ باید بکوشد در فهم وقایع تاریخی، از طریق درون فهمی، خود را به جای فاعل فعل مورد مطالعه اش بگذارد و انگیزه ها و نیات به اصطلاح اندیشه او را درک کند، آنگاه است که باید به این حقیقت اعتراف کنیم که مورخ باید تمام قوای ذهنی و معرفتی خویش را در خصوص موضوع (فعل) مورد نظر به کار اندازد تا امکان شناخت همه جانبه فعل و تصور انجام دادن آن از طرف خویش را در ذهنش احیا کند.

واقعیت های تاریخی پیچیدگی فوق العاده ای دارند و بسته به نوع نگرش و هدف مورخ، سیمای متفاوتی به خود می گیرند. "هر واقعه تاریخی با دیگر وقایع پیوند دارد و بعضاً یک واقعه نیست، بلکه یک جریان را پدید می آورد. مؤرخ است که وقایع متفاوت را طبقه بندی می کند و ربط منطقی آنها را در سیر کلی تاریخ نشان می دهد. از این جهت که وقایع تاریخی ویژگی های عام و خاص را توأمان دارند، فهم آنها و میزان تأثیرگذاری شان در سیر شکل گیری ساختار جوامع آسان نیست و احاطه بر تمامی جوانب فعل و جامعه ای که فعل و اندیشه در آن رخ داده است را می طلبد. چنین امری بدون آشنایی مؤرخ با دیگر علوم و تغذیه از دستاوردهای تحقیقی آنها ممکن نیست." (۲: ۱۱-۲۷).

گستره موضوعات تاریخی به قدری است که بررسی تمامی آنها از عهده یک نفر خارج است و مطالعه کاملاً تخصصی را طلب می کند. این تخصص گرایی تا بدانجاست که گاهی متخصصان یک دوره خود

را نسبت به همکارانشان که در همان دوره یا سایر ادوار مشغول پژوهش اند بی اطلاع احساس می کنند. تخصص گرایی در این سطح نباید به سمتی پیش رود که مؤرخان متخصص در یک دوره از درک شرایط کلی حاکم بر تاریخ و فضای ساختاری آن عاجز بمانند؛ با این حال تن دادن به آن گریز ناپذیر است. مؤرخان امروزی، همچون متخصصان طبی که پس از یک دوره آموزش عمومی و سپس تحقیق و تفحص، درباره یکی از اعضای بدن تخصص می گیرند و کارکرد عضو مورد نظر را در ارتباط و انسجام با کلیت بدن و شخص بیمار مطالعه و مداوا می کنند، ضمن آشنایی با اصول آموزشی و تحقیقی تاریخ برای فهم کلیت آن، به سمت تخصص گرایی پیش می روند و در زمینه تخصص مورد نظر با علوم مختلف تعامل برقرار می کنند. "محققان تاریخ، برای شناخت دوره یا موضوع مورد مطالعه خویش، مجبورند از دانش های مربوط به تخصص های هم عرض استفاده کنند و بر دستاوردهای آنها اشراف داشته باشند. همچنان که متخصصان طبی از علوم فزیک، کیمیا و روان شناسی بهره می گیرند، مؤرخان نیز مستقیم یا غیر مستقیم از دستاوردهای دیگر علوم استفاده می کنند" (۷: ۲۷-۴۱).

"تاریخ نگاری در پی آن است که شرحی منضبط، منسجم و درک شدنی درباره وقایع تاریخی به دست دهد و دانش تاریخ را از بازگویی حوادث پراکنده به سمتی هدایت کند تا در خدمت شرح و تفسیر سرگذشت جمعی انسان در سیر تکاملی اش قرار گیرد. بر این اساس علم تاریخ بر دگرگونی هایی که در مقاطع مختلف تاریخی یک قوم و ملت رخ داده است تأمل می کند و شرح ساختاری حیات اجتماعی آن را در نظر دارد. مؤرخان در تعقیب این هدف اند که با شناخت و تحلیل نظام مند دوره های گذشته جوامع و تبیین علّی تحولات تاریخی، پاسخی برای مشکلات موجود جامعه خود بیابند و حال و گذشته را به همدیگر پیوند بزنند؛ از این رو به ضرورت باید درک بین رشته ای داشته باشد تا بتواند از دستاوردهای یکدیگر به درستی استفاده نمایند" (۶: ۷۸).

نتیجه گیری

از خلال تحقیقات فوق دریافتم که هیچکدام از رشته های علوم اجتماعی بی ارتباط با تاریخ نبوده و نمی توان به آسانی بدون مطالعه دقیق تاریخ تحولات اجتماعی و نیز بهره گیری از دستاوردهای تاریخی به شناخت و تحلیل درست جامعه رسید.

علم تاریخ از تداخل افق های ارتباط حال و گذشته حاصل می شود و شناخت اجزای ساختاری جامعه را در وجهی نوشتاری (تاریخ نگاری) مورد نظر دارد. علم تاریخ و تاریخ نگاری را مؤرخان به وجود

آوردند و مؤرخان بینش و نگرش و به طور کلی هستی شناسی خود را از زمان حال به دست می آورند. زمان حال و مسائل مربوط به آن که چیزی جز نیازها و ضرورت های برخاسته از ساختار خاص جامعه نیست، واقعیتی در حال تغییر و ٲویاست و از این نظر که مربوط به حیات اجتماعی انسانهاست مورد اهتمام تمامی علما و اندیشمندان است. هیچ دانشی به تنهایی قادر به شناخت ساختار کامل جامعه و تسلط بر تمامی جوانب حیات اجتماعی انسان نیست؛ از این رو ضروری است که اندیشمندان رشته های مختلف در ارتباط با یکدیگر به انسان ٲپردازند و با رویکرد بین رشته ای انسان را مورد مطالعه قرار دهند. از این حیث دانش تاریخ نیز هنگامی که بخواهد در خدمت مسائل موجود جامعه برآید و حال و گذشته را در ٲیوستگی بیشتر بررسی کند ناگزیر از پرداختن بین رشته ای است و می بایست با تمامی علوم اجتماعی و غیر از آن در ٲیوند دایمی باشد.

ساختار موجود هر جامعه، صورت تکامل یافته ساختار حیات جمعی آن جامعه در ادوار پیشین است، که شناخت ابعاد مختلف آن درک همه جانبه ای را می طلبد. هر چند تخصصی شدن حوزه مطالعاتی علوم مختلف، زمینه مطالعه این ابعاد مختلف را تا حد بسیاری هموار کرده است، ارتباط میان علوم مختلف و درک بین رشته ای درباره موضوعات متفاوت است که امکان مطالعه علمی تر مسائل مربوط به حیات اجتماعی یک قوم و ملت را فراهم می سازد. علوم انسانی نیز که در ٲی تحولات ٲس از انقلاب صنعتی و تحت تأثیر شرایط حاکم بر حوزه علوم طبیعی، رویکرد تخصصی در ٲیش گرفته و تحلیل ابعاد مختلف حیات انسانی را با هدف بهتر شدن حیات بالفعل انسان ها در دستور کار قرار داده است، فقط در صورتی زمینه تحقق اهداف خویش را فراهم می سازد که با رویکرد جامع به مراحل مختلف و جوانب متفاوت حیات انسانی توجه کند. چنین زمینه ای فراهم نمی شود؛ مگر اینکه محققان علوم انسانی، با هر رشته و گرایشی، متحد و مکمل یکدیگر باشند. انسان، در جایگاه موضوع کلی، و حیات انسانی، در مفهوم کلی آن، موضوع مطالعه تمامی علما، اعم از عالمان علوم طبیعی و انسانی است؛ از این رو هر چقدر که اندیشمندان این علوم به یکدیگر نزدیک شوند و بینش و روش بینابینی را در شناخت انسان در ٲیش بگیرند، دستاوردهای کارآمدتری خواهند داشت.

منابع:

۱. آر. جی، کالینگوود. (۱۳۸۵). مفهوم کلی تاریخ. ترجمه محمدمبین رباحی. تهران: انتشارات اختران.
۲. برک، پیتر. (۱۳۸۲). ضرورت همگرایی نظریه اجتماعی و تاریخ. ترجمه محمدمجدپور. تهران: انتشارات زوار.
۳. خسروپناه، عبدالحسین. (۱۳۸۹). کلام جدید با رویکرد اسلامی، تهران: انتشارات معارف.
۴. فرید، محمدصادق. (۱۳۸۰). مبانی انسان شناسی. تهران: انتشارات پشوتن.
۵. فروغی، محمدعلی. (۱۳۷۲). سیر حکمت در اروپا، تهران: انتشارات زوار.
۶. گلد من، لوسین. (۱۳۸۷). رابطه علیت در تاریخ. ترجمه احمد کریمی نیا. تهران: انتشارات نیلوفر.
۷. گلد من، لوسین. (۱۳۸۳). فلسفه و علوم انسانی، ترجمه احمد صادقی پور. تهران: انتشارات اختران.
۸. وردزورث، ویلیام. (۱۳۹۰). تاریخ گرایی نوین. ترجمه کیومرث بهمنی. تهران: انتشارات ماهی.

تأثیر سیاست آموزشی در توسعه اقتصاد کشور

نویسنده: دایوا دامیوین^۱

برگردان: امین دانش

چکیده

رشد و رفاه اجتماعی آینده بستگی به دانش کامل در خصوص صنعت و خدمات دارد. مشاغل بیش‌تر شرایط تحصیلی بالاتری را تقاضا می‌کنند. هم‌چنان تشخیص ارتباط سیاست آموزشی با پالیسی‌های رشد فناوری و تحقیق و توسعه اقتصادی کشور نیز مهم است. این مقاله بر تحلیل سرمایه انسانی به‌عنوان عامل تولید تأکید دارد که توسط افراد انسانی از دریچه تعلیم و تربیه اندوخته شده و در تولید بیش‌تر کالاتأثیر می‌گذارد. مسئله مهم‌تر این‌که تحصیلات عالی در رشد فناوری و تحقیق و هم‌چنان مجموع عوامل رشد تولیدی اثرگذارند. با این حال، رشد جامعه علمی یک نوع نگرش جدید را در سیاست آموزشی اروپا تقاضا دارد. هدف اصلی این مقاله نیز بررسی سیاست آموزشی اتحادیه اروپا و ارتباط و تأثیر آن در رشد اقتصادی است.

واژه‌های کلیدی: سیاست آموزشی، جامعه علمی، دانش مبتنی بر اقتصاد، رشد اقتصادی.

۱. مقدمه

رقابت جهانی کشورها وابسته به تملک آن‌ها در نوآوری و تازه‌های دانش است. این هم‌چشمی‌ها علتی بر تحقیق و توسعه فناوری و تعلیم و تربیه شده که مفهوم و اهمیت تازه‌ای پیدا کرده است (دایوا، ۲۰۱۲). هم‌چنان، دانش عامل مهمی تولید اقتصاد کشورها شناخته شده است. به این ترتیب، شایستگی تحصیلی جمعیت اتحادیه اروپا که سرمایه اصلی این حوزه به شمار می‌رود، شرط لازم برای رقابت در بازار جهانی پنداشته می‌شود. اعضای کشورهای اتحادیه اروپا در تمام سطوح در صدد تقویت تلاش‌های‌شان پیرامون مهارت‌آموزی و تعلیم و تربیت اند؛ با این حال، مجموع تلاش‌های ملی

^۱. دانشگاه فناوری لیزوی-لیتوانیا.

در توسعه نظام‌های آموزشی^۲ و وفق آن با دانش مبتنی بر اقتصاد بسنده نبوده است و هدف راهبردی در سطح ملی و محلی کشورهای اروپایی که توسط شورای لیسبون اروپا در سال ۲۰۰۰ تعریف گردیدند، در حال اجرا است. اروپا در اقتصاد رقابتی به ایجاد شغل بهتر و بیش‌تر و هم‌بستگی محکم اجتماعی تلاش دارد. از طرف دیگر، سیاست‌مداران در سطح اروپا ضرورت تعلیم و تربیت و مهارت‌آموزی را در توسعه اقتصاد و جامعه علمی روز شناسایی کرده‌اند (ملنیکاس ات آل، ۲۰۱۱). با این حال، جهت‌گیری تازه پیرامون تحقیق، اصلاح اقتصادی، تعلیم و تربیت و مسئولیت اجتماعی شکل گرفته است که بخش‌های مربوط به تحقیق و تحصیلات عالی اروپا باید فرصت‌های تازه‌ای را جهت توسعه تمام ساحات این حوزه جغرافیایی فراهم سازد. از پروژه‌های همگانی که وسیله‌ای برای حمایت از تحقیق، مطالعات و مهارت‌آموزی بوده یاد نمود. و هدف اصلی آن تولید دانش جدید است که مناسب رقابت یا نیاز اجتماعی اروپا است. پالیسی توسعه تکنالوژی، تحقیق (تحقیق و توسعه^۳) و سیاست آموزشی اروپا با اعلان هدف «بلوگنا» جهت افزایش رقابت‌های بین‌المللی و بسط نظام تحصیلات عالی این حوزه، ایجاد گردید که به‌طور مؤثر، کمیسیون اتحادیه اروپا در مورد جلسات «لیسبون» و «بلوگنا» ترغیب گردیدند تا قاطعانه به ساخت و بازساخت تحصیلات عالی به‌عنوان قلمرو پالیسی اروپا بپردازند (ویرو، ۲۰۱۲). سیاست‌های تحقیق ملی و نظام‌های آموزشی، اهمیت اروپا در تحصیلات عالی را با توجه به همکاری نهادهای، تحرک طرح‌ها و برنامه‌های مطالعاتی همگانی در مهارت‌آموزی و تحقیق، توسعه می‌دهند. این مقاله بر تحلیل سرمایه انسانی به‌عنوان عامل تولید تأکید دارد که به‌وسیله افراد انسانی از دریچه تعلیم و تربیه اندوخته شده و در تولید بیش‌تر تأثیر گذارند. مسئله مهم‌تر این که تحصیلات عالی در رشد فناوری و تحقیق و هم‌چنان مجموع عوامل رشد تولیدی اثرگذار است. رشد جامعه علمی ایجاب یک نوع نگرش جدید در سیاست آموزشی اروپا را تقاضا دارد که هدف اصلی این مقاله نیز بررسی پویایی سیاست آموزشی اتحادیه اروپا و ارتباط و تأثیر آن در رشد اقتصادی است.

۲. توسعه سیاست آموزشی اتحادیه اروپا

رقابت جهانی در کمپیوتری‌شدن اقتصاد به یک دل‌مشغولی عجیبی مبدل شده است. کیفیت و منابع ابتکار انسانی از جمله عوامل اصلی موضوع یادشده گفته می‌شود که تفاوت میان کشورهای جهان را

^۲. Training systems

^۳. R&D

شکل می دهند (لاتاگان، دینو و استویکا، ۲۰۱۰). آمار نشان می دهد که کشورهای اروپایی در تداوم مهارت آموزی منابع انسانی به دلیل تفاوت های خاص که ناشی از منابع انسانی میان کشورهای عضو وجود دارد، علاقه مندی خاصی نشان داده اند. در عین حال، تاریخ ائتلاف جوامع اروپایی نشان می دهد، سیاست آموزشی مراحل مختلف توسعه ئی را سپری نموده است، که موضوع خاص در خصوص ایجاد پیمان های جوامع اروپایی هم چون پیمان فولاد و ذغال (۱۹۵۱) و پیمان اقتصادی جوامع اروپا (۱۹۵۷) وجود نداشته است. هم چنان پالیسی های مشترک پیرامون زراعت، ترانسپورت، رقابت و تجارت از جمله اهداف اصلی پیمان اقتصادی جوامع اروپا بود. از سال ۱۹۷۰ به این سو، تحولی از سیاست اقتصادی به اهداف اقتصاد-کارکردی و تغییر در روش سیاست گذاری از الگوی نیمه اجتماعی^۴ به بین حکومتی یا فراحکومتی قابل مشاهده است. این در واقع، یک نوع بازتاب تغییر در اهداف پالیسی به طور مجزا از هم آمیزگرایی به جهت گیری اقتصاد بازار آزاد را نشان می دهد (واکن هورست، ۲۰۰۸). این دوره برای هم آمیزی^۵ بیش تر جوامع اروپایی مهم پنداشته می شود. جوامع اروپا متأثر از یک سلسله بحران های سیاسی بود که دوره «بدبینی یورو» در این حوزه جغرافیایی را به وجود آورد (۱۹۷۳-۱۹۸۶). انگلستان، آیرلند و دنمارک در سال ۱۹۷۳ شامل اتحادیه جوامع اروپا شد که بعد، یونان به نوبه خود، در سال ۱۹۸۱ و به تعقیب آن پرتغال و هسپانیا در سال ۱۹۸۶ به این اتحادیه پیوستند؛ به این ترتیب، نظام پولی اروپا شامل سازوکار نرخ ارز در سال ۱۹۷۹ پی ریزی شد. هم چنان، فرایندهای هم آمیزی نامبرده، اصول همکاری تعلیم و تربیت را تحت تأثیر قرار داد؛ با این وصف، در سال ۱۹۷۶، اصول جدیدی همکاری توسط وزیران معارف تحت نام "اولین برنامه عمل اجتماعی برای تعلیم و تربیت" تصویب و مورد تأیید قرار گرفت. این راه حل هم چون اولویت ها به عنوان تحرک، شناخت مدرک های تحصیلی، همکاری میان نهادهای تحصیلات عالی، ارتباط تنگاتنگ بین نظام های آموزشی جوامع اروپا و تکمیل مستندات و احصائیه ها شناسایی گردید. در عین زمان، ابزارهای مالی برای همکاری میان نهادهای بین المللی تحصیلات عالی در سال ۱۹۸۰ عرضه شد که در این خصوص، «کومت» نخستین فرد و به تعقیب آن «اراسموس»، «پیترا»، «جوانی برای اروپا»، «لینکوا»، «یوروتسنت» و «فورس» فعالیت داشتند (کمیسسیون اتحادیه اروپا، ریاست

^۴. Semi-community

^۵. Integration.

^۶. Euro pessimism

عمومي برای تعليم تربيه و فرهنگ، ۲۰۰۶). قانون تګ‌بازاری یا بازار مشترک کشورهای اروپايی (۱۹۸۶) تنها سندی بود که تصميم مبنی بر تقويت هم‌آمیزی ادغام دیدگاه سياست‌ها و نهادها را تأييد می‌کرد و این دوره برای فرايند ادغام کشورهای اروپا بسیار مهم پنداشته می‌شد. هم‌چنان، برنامه تګ‌بازاری اروپا نیروی فزاینده جهت تلاش‌های بیش‌تر هم‌آمیزی مساعد ساخت که تقويت بُعد سياست و فعاليت‌های اروپا از پیمان اتحادیه اروپا^۷ (۱۹۹۲) و پیمان آمستردام^۸ (۱۹۹۷) را واضحاً می‌توان استنتاج کرد. پیمان‌های اتحادیه اروپا و آمستردام گستره و عمق روابط بخش‌های مختلف پالیسی را توسعه بخشید و فرهنگ و تعليم و تربيت را نیز احتوا می‌کرد؛ روی هم‌رفته، دوره صنعت نیز به پیمان اتحادیه اروپا افزوده شد. این دوره متأثر از نیاز پشتیبانی رقابت صنعتی و نوآوری بخاطر همچشمی موفق در بازارهای جهانی، تداوم تکنالوژی عالی و پاسخ به چالش‌های اقتصاد دانش‌هدایتی بود (گزارش هیئت کمیسیون اتحادیه اروپا، ۱۹۹۳). پیمان اتحادیه اروپا از اهداف آموزشی برای اتحادیه اروپا پشتیبانی کرده که فصل ۳ این گزارش تعليم و تربيت، آموزش مسلکی و جوانان را شامل می‌شود. و مطابق ماده ۱۲۶ این اتحاديه چنین صراحت دارد: «جوامع در توسعه کیفیت تعليم و تربيه با ترغيب همکاری‌ها میان دولت‌های عضو سهم گرفته و در صورت ضرورت، حمايت و اقدام عملی بیش‌تر را با توجه به مسئوليت دولت‌های مزبور پيرامون محتوای آموزشی و سازمان نظام‌های آموزشی و تنوع فرهنگی و زبانی انجام دهند.» (کمیسیون اتحادیه اروپا، پیمان اتحادیه اروپا، ۱۹۹۲). تأکید اصلی سياست آموزشی روی همکاری‌های داوطلبانه و هدف قراردادن موارد ذیل است:

- تشويق بخاطر تحرک شاگردان و معلمان با به رسميت شناختن دوره‌ها و مدرک علمی تحصیلی؛
- حمايت همکاری میان سازمان‌های آموزشی؛
- توسعه تبادل اطلاعات و تجارب در مورد مسائل عام نظام‌های تعليم و تربيه کشورهای عضو؛
- تقويت توسعه تبادل تجارب جوانان و معلمان جامعه‌شناسی آموزشی؛
- تقويت توسعه تحصیل از راه دور (کمیسیون اروپا، پیمان اتحاديه اروپا، ۱۹۹۲).

با این حال، تمرکز اصلی سياست آموزشی اتحادیه اروپا به حمايت همکاری میان دانشگاه‌ها بوده است که توسعه سياست آموزشی حوزه اروپا، تغييرات ساختاری نهادهای اتحادیه اروپا را هم‌چنان

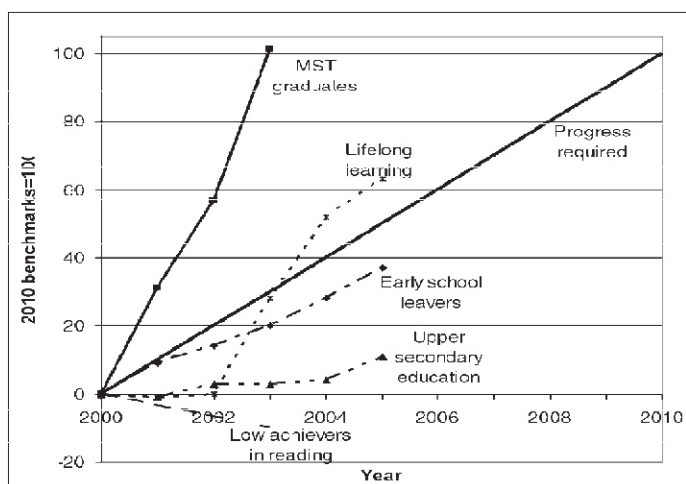
^۷. TEU

^۸. TA

تحت تأثیر قرار داد. از سال ۱۹۹۵، به‌طور جداگانه، ریاست عمومی کمیسیون اتحادیه اروپا پیرامون فرهنگ و تعلیم و تربیت به وجود آمد که در سال ۲۰۰۱ ادامهٔ موافقت‌نامه در شورای وزیران تعلیم و تربیه، برنامهٔ کاری تعلیم و تربیه و مهارت‌آموزی ۲۰۱۰ اتحادیهٔ اروپا در چارچوب راهبرد لیسبون عملی گشت. با این حال، اعضای دولت‌ها و کمیسیون کاری با روش شاخص‌ها و معیارها جهت نظارت از پیشرفت شواهد مبتنی بر پالیسی‌سازی موافقت کردند. در این چارچوب، شورا در سال ۲۰۰۳، پنج معیار را تصویب نموده است که تا سال ۲۰۱۰ باید به آن دست یافت و اساس تبادل پالیسی را بنا می‌نهند (ویرو، ۲۰۱۲). پنج معیار^۹ کلیدی که تا سال ۲۰۱۰ برنامه‌ریزی شده بود، قرار ذیل‌اند:

- سواد خواندن: حداقل ۲۰٪ بیش‌تر پیشرفت تحصیلی پائین را جوانان ۱۵ سال نسبت به سال ۲۰۰۰ به دست آوردند.
 - نرخ تکمیلی دورهٔ عالی ثانوی: حداقل ۸۵٪ در سن ۲۲ سال.
 - ریاضیات، ساینس، تکنالوژی: حداقل بیش‌تر از ۱۵٪ فارغان نسبت سال ۲۰۰۰ با توازن بهتر جنسیتی.
 - سهم‌گیری در آموزش مادام‌العمر: حداقل ۱۲.۵٪ بین سال‌های ۲۵-۶۴.
 - نرخ ترک مکتب در اوایل: به اندازهٔ ۱۰٪ پنج معیار کلیدی (بنگرید به شکل ۱).
- شکل ۱: به‌طور کلی، حد اوسط فعالیت سطوح مختلف را در پنج بخش نشان می‌دهد. نقطهٔ آغاز از سال ۲۰۰۰ در گراف با صفر و معیار ۲۰۱۰ از ۱۰۰ ترتیب یافته است. نتایج به‌دست‌آمده از هر سال مطابق معیار ۲۰۱۰ اندازه‌گیری می‌شود (=۱۰۰). خط قطری پیشرفت مورد نیاز را نشان می‌دهد، طور مثال هر سال پیشرفت ۱/۱۰ (۱۰٪ از مجموع کل) جهت رسیدن به معیارهایی که قرار دست یابی به آن را بیان می‌کند. هرگاه اگر خط پائین‌تر از خط قطری باشد، پیشرفت در آن مورد بسنده نیست؛ روی‌هم‌رفته، اگر خط مورد نظر بالا قرار گیرد، در آن صورت پیشرفت نسبت به دست‌یابی معیار مورد نیاز بیش‌تر است.

۹. Benchmark.

شکل ۱: نگاه اجمالی پیرامون حد اوسط فعالیت سطوح در پنج بخش معیارهای اتحادیه اروپا (پیشرفت به سوی اهداف تعلیم و تربیه و مهارت آموزی لیسبون، ۲۰۱۰ کمیسیون اروپا).

طوری که در شکل ۱ می بینیم، اتحادیه اروپا در دو بخش (فارغ تحصیلی ماستری و آموزش مادام العمر) به هدفش دست می یابد؛ در حالی که نتایج بخش های دیگر اهداف برخاسته از این را تأیید نمی کند. به طور خاص، بیشترین توجه در مورد نرخ کاهش دستیابی پایین نوجوانان سنین ۱۵ سال در سواد خواندن صورت گرفته است که در سال ۲۰۰۵ شورای اروپا، اهداف لیسبون در سطح (عالی) را جهت افزایش رشد اقتصادی اروپا از طریق سرمایه گذاری در بخش های دانش، نوآوری و سرمایه انسانی و ایجاد ساحة تحقیق برای اروپا^{۱۰} مورد تأیید قرار داد. تحقیق، تعلیم و تربیه و نوآوری سه محرک اصلی و قویاً مستقل دانش مبتنی بر جامعه شناخته شد. به خاطر تحقق ساحة تحقیق برای اروپا، تحقیق جهت توسعه ارتباط مستحکم با تعلیم و تربیه و نوآوری ضروری است. تا حدی که اقتصاد و رفاه شهروندان وابسته به پیشرفت دانش و دگرگونی در فرایندها، تولیدات تازه و خدمات تلقی گردد. سرمایه گذاری در دانش مهم ترین شیوه جهت تقویت رشد اقتصادی و ایجاد شغل جدید در اروپا است. اتحادیه اروپا ابزارهای منابع مالی را که در تحقق دانش اقتصاد کمک می کند، پیشنهاد کرده است که منابع مالی ساختاری و ارتباطی، تعلیم و تربیه و برنامه های مهارت آموزی، برنامه چارچوب جدید تحقیق اند. سند کمیسیون اروپا (کارایی و برابری در نظام تعلیم و تربیه و مهارت آموزی اروپا) «در سال ۲۰۰۶ در خصوص نظام آموزشی و مهارت آموزی اروپا» به عنوان عوامل

^{۱۰}. ERA.

حساس در توسعه درازمدت ظرفیت‌ها جهت رقابت و ارتباط اجتماعی تأکید می‌کرد (ارتباط کمیسیون با شورا و پارلمان اروپا، کمیسیون اروپا، ۲۰۰۶). در عین‌سند، تحصیلات عالی به‌عنوان سکتور کلیدی در اقتصاد دانش‌مبتنی بر جامعه بیان شده است که تعلیم و تربیه، تحقیق و نوآوری (مثلث دانش) را شکل می‌دهند. هم‌چنان، در این سند صریحاً بیان شده که چه نوع ارتباط بین تعلیم و تربیه و جهان کار باید بهبود یابد و هم‌چنان نیاز کارگر بازار در افزایش تقاضا برای کارگران واجد شرایط تأثیرگذار است. عوامل دیگر هم‌چون پیری جمعیت یا بیکاری در بین جوانان هم‌چنان نقش دارند؛ به‌طور نمونه، جمعیت اروپا که حداقل ۶۵ سال سن دارد، با ۶۵٪ در سال ۲۰۵۰ افزایش پیدا می‌کنند؛ در حالی که جمعیت کاری (۱۵-۶۴ سال) با ۲۰٪ کاهش همراه خواهد بود (ارتباط کمیسیون با شورا و پارلمان اروپا، کمیسیون اروپا، ۲۰۰۶). در سال ۲۰۰۵ پیشنهاد ایجاد یک نهاد فناوری در اروپا جهت بررسی راهبرد میان مدت لیسبون مطرح گردید (کمیسیون اروپا، ۲۰۰۹) که اندیشه‌اساسی آن تقویت ظرفیت‌های سکتور تحصیلات عالی، تحقیق و نوآوری و ارتباط بین آن‌ها بود. اروپا تا حال در برخورد با نتایج تحقیق و توسعه فرصت‌های تجاری، رشد تراکم انسانی، منابع مالی و فیزیکی در تحقیق و تحصیلات عالی، حمایت از نوآوری و فرهنگ کارآفرینی در تحقیق و تعلیم و تربیه، بهبود ارتباط میان تعلیم و تربیه، تحقیق و نوآوری و به‌خصوص مشارکت آن‌ها در رشد اقتصاد، بیکاری و ارتباط اجتماعی در فراهم‌سازی رقابت اتحادیه اروپا بنیادی تلقی می‌شود، ناکام بوده است (ارتباط کمیسیون با شورا و پارلمان اروپا، کمیسیون اروپا، ۲۰۰۶). گزارش مشترک شورا و هم‌چنان کمیسیون ۲۰۰۸ اروپا پیرامون پیشرفت «به سوی گزارش‌های لیسبون ۲۰۰۰» در خصوص آموزش مادام‌العمر برای دانش، خلاقیت و نوآوری ارائه گردید و بر سطوح مهارت‌ها، تطبیق راهبردهای ملی آموزش مادام‌العمر و ادغام دانش مثلثی (تعلیم و تربیه، تحقیق و نوآوری) (کمیسیون اروپا به سوی اهداف تعلیم و تربیه و مهارت‌آموزی لیسبون ۲۰۰۹) تأکید دارد. برنامه کاری تعلیم و تربیه و مهارت‌آموزی ۲۰۱۰ روی هشت محور یادگیری چون مدرنیزه‌سازی تحصیلات عالی، معلمان و مربیان، استفاده بهینه از منابع، ریاضیات، ساینس و تکنالوژی، دسترسی و تعامل اجتماعی، قابلیت‌های کلیدی، تکنالوژی معلوماتی و ارتباطی و تشخیص نتایج یادگیری تأکید داشتند (اندرسن، ۲۰۰۸). جهان در حال تغییر مستمر قرار دارد. باید تمام شهروندان اروپا با دانش، مهارت‌ها و ذهنیت‌های مورد نیاز جهت درک و مبارزه با چالش‌ها و پیچیدگی‌های زندگی جدید روز مجهز باشند تا در خصوص پیامدهای محیطی، اجتماعی، فرهنگی و اقتصادی رسالت‌شان را درست انجام داده و

همچنان نقش مسئولیت‌های شهروند جهانی را به عهده گیرند(شورای اروپا، شورای نتیجه‌گیری تعلیم و تربیه برای توسعه پایدار ۱۹ نوامبر ۲۰۱۰، ۲۰۱۰). به این ترتیب، شورای اتحادیه اروپا پنج سطح (مرجع) اساسی جهت پیشرفت در اندازه‌گیری دوره زمانی ۲۰۱۰-۲۰۲۰ را که باید ایجاد و نظارت شود، تلخیص نمود. در این خصوص، معیارهای اروپا برای تعلیم و تربیه و مهارت‌آموزی ۲۰۲۰ بر اساس پنج معیار قبلی از آن نامبرده شد، در سال ۲۰۰۳ تحت برنامه کاری ۲۰۰۱-۲۰۱۰ اقتباس گردید (کمیسون اروپا، پیشرفت به سوی اهداف تعلیم و تربیه و مهارت‌آموزی لیسبون. شاخص‌ها و معیارها، ۲۰۰۹).

- حداقل ۹۵٪ اطفال بین چهار سال و با سن آغاز تعلیمات ابتدایی اجباری باید در تعلیمات قبل از مکتب اشتراک ورزند.
- سهم شاگردان دارای ترک تحصیل و مهارت‌آموزی ابتدایی باید کمتر از ۱۰٪ باشد.
- سهم پیشرفت تحصیل پایین، افراد دارای سنین ۱۵ سال در خوانش، ریاضیات و ساینس باید کمتر نسبت به ۱۵٪ باشد.
- سهم افراد دارای سنین ۳۰-۳۴ سال با کسب تحصیلات عالی (دوره سوم) باید حداقل ۴۰٪ باشد.
- میانگین حداقل ۱۵٪ از بزرگسالان باید در آموزش مادام‌العمر شرکت ورزند.

در ماده ۱۵۱ (عنوان ۱۰، سیاست اجتماعی) پیمان لیسبون (۲۰۰۹) پیرامون حمایت از استخدام، بهبود وضعیت کار و زندگی، حفظ مناسبات اجتماعی، تبادل نظر روی مدیریت و کار، انکشاف منابع بشری با نگاه استخدام بیش‌تر در مدت زمان کافی و مبارزه علیه محروم‌سازی تأکید دارد (پیمان لیسبون، ۲۰۰۷). هم‌چنان در ماده ۱۶۵ (عنوان ۱۱، تعلیم و تربیه، آموزش فنی، جوانان و ورزش) بیان شده است، اتحادیه اروپا در رشد کیفیت تعلیم و تربیه با ترغیب همکاری میان دولت‌های عضو کمک کرده و اقدام عملی اتحادیه، رشد تعلیم و تربیه در اروپا را هدف قرار می‌دهد. شاگردان، معلمان با تشویق و تحرک به این اهداف دست خواهند یافت و تشخیص دوره‌ها و مدارک تحصیلی نیز بر همکاری میان نهادهای تعلیمی باعث تقویت آن می‌گردد. در عین سند، در ماده ۱۶۶ تأکید روی تشویق همکاری‌ها پیرامون آموزش بین سازمان‌های تعلیمی پیش‌بینی شده است. کمیسون ارتباطی پارلمان اروپا، شورا، کمیته اقتصادی و اجتماعی و کمیته ساحات «حمایت از اجندایی رشد و ایجاد شغل جهت مدرنیزه کردن نظام‌های تحصیلات عالی اروپا» بیان نموده است که تعلیم و تربیت،

به‌خصوص تحصیلات عالی و ارتباط آن با تحقیق و نوآوری، نقش اساسی در پیشرفت اجتماعی و فردی بازی می‌کند. و سرمایه انسانی با ظرفیت بلند و به شهروندان بلیغ که اروپا به آن‌ها نیاز دارد، ایجاد شغل کرده و رشد اقتصادی و رفاهی آن‌ها را فراهم می‌سازد (حمایت از اجندای رشد و ایجاد شغل جهت مدرنیزه کردن نظام‌های تحصیلات عالی اروپا، ۲۰۱۱).

کمیسیون اروپا اهداف استراتژی بلندمدت تعلیم و تربیه و سیاست مهارت‌آموزی اتحادیه اروپا را اعلان کرد.

- ایجاد یادگیری مادام‌العمر و تحرک واقعی؛
 - بهبود کیفیت و کارایی تعلیم و تربیه و مهارت‌آموزی؛
 - حمایت از مساوات، ارتباط اجتماعی و شهروند فعال؛
 - تقویت خلاقیت و نوآوری به شمول کارآفرینی در تمام سطوح تعلیم و تربیه و مهارت‌آموزی.
- بنابراین، اهمیت تعلیم و تربیه در ارتباط اقتصادی و اجتماعی، رقابت و رشد اقتصادی در اجندای اروپا به‌طور واضح تعریف شده است (کمیسیون اروپا، اروپای ۲۰۲۰، ۲۰۱۰).

۳. سیاست آموزشی در حوزه دانش اقتصاد

امروز اروپا تحولات پارادایم اقتصادی زیادی را پشت سر گذاشته است. رفاه اجتماعی و آینده رو به رشد، به دانش متمرکز به صنایع و خدمات وابسته‌اند. به این منظور، شغل‌ها بیش‌تر در آینده نیاز به تحصیلات در سطح عالی پیدا می‌کنند. در این میان، دانشگاه‌ها ظرفیت بالقوه‌ای را در اختیار دارد که نقش مهم پیرامون اهداف لیسبون بازی می‌کنند و اروپا را مجهز به مهارت و قابلیت‌های ضروری برای دانش مبتنی بر اقتصادی می‌سازد؛ به این معنا که اهداف سیاست آموزشی اروپا از زمان اعلامیه ۱۹۹۹ تا اعلامیه رسمی ۲۰۰۵ باید توسعه می‌یافت. این اعلامیه، هدف تأسیس/ایجاد بخش مشترک تحصیلات عالی تا سال ۲۰۱۰ اروپا را بیان نمود. در این مورد، اعلامیه رسمی «بورگین» اهمیت تنوع میراث غنی فرهنگی را در همکاری به دانش مبتنی بر جامعه تأیید کرد. هم‌چنان بر معنا و مفهوم تحصیلات عالی در بستر پیچیده جوامع مدرن و عامل کلیدی رقابت اروپا تأکید داشت؛ به این ترتیب، نظام‌های آموزشی اروپا نقش مهم در توسعه رقابت اتحادیه و وابستگی اجتماعی دارد. این در حالی است که بایپوستن لیتوانیا در بازار مشترک جهانی، روابط آن با بقیه کشورهای خارجی در بخش تعلیم و تربیه گسترش یافته است. هم‌چنان ضرورت احکام قانون و راه‌حل‌های حکومتی در نتیجه، تغییرات ذیل را به وجود آورد:

- سه چرخه نظام تحصیلات عالی معرفی شد؛
 - سیستم کريدیت جهت اندازه گیری وسعت يا عمق مطالعات و پیشرفت تبادل تجارب شاگردان معرفی گردید؛
 - نظام ارزیابی بیرونی جهت کیفیت دروس معرفی گردید؛
 - محتوای آموزشی در اصول بروز گردید و نظام بیش تر حالت انعطاف پذیری را به خود گرفت. به همین منظور، به شاگردان انتخاب زیاده تری پیشنهاد گردید و وقت بیش تر برای کار انفرادی در نظر گرفته شد؛
 - سیستم تشخیص گرایش جوانان به تحصیل در خارج از کشور توسط وزیر معارف و ساینس لیتوانیا در سال ۲۰۰۳ تأیید شد (ولستایبین شواتیمو، استراتژی لیتوانیا، ۲۰۰۳-۲۰۱۲، ۲۰۰۳)
- این سند در مورد سه اولویت اساسی جامعه علمی، جامعه ایمنی و اقتصاد رقابتی تأکید دارد. در سال ۲۰۰۳، پارلمان لیتوانیا استراتژی ملی تعلیم و تربیه ۲۰۰۳-۲۰۱۲ را تصویب نمود که اهداف کلیدی این راهبرد در این سند تشخیص شده است: کارایی و هماهنگی بر اساس استفاده هدفمند و منطقی از منابع و نظام تعلیم و تربیه ایجاد گردد؛ نظام مستمر، ضمانت فرصت های یادگیری مادام العمر و عدالت اجتماعی را توسعه دهد؛ کیفیت تعلیم و تربیه که نیازهای زندگی فردی در جامعه باز را پاسخ می دهد، تأمین شود (ولستایبین شواتیمو استراتژی ۲۰۱۳-۲۰۲۲، ۲۰۱۲). بیش تر اهداف عمومی ملی تعلیم و تربیه در دو سند- قانون تعلیم و تربیه جمهوری لیتوانیا و استراتژی پیشرفت لیتوانیا- تا سال ۲۰۳۰ تنظیم گردیده است. تناظر یا تشابه اهداف ملی با جامعه بین المللی و سازمان کشورهای اتحادیه اروپا، یونسکو^{۱۱}، سازمان همکاری و توسعه اقتصادی^{۱۲} در پیش بینی اهداف مشترک تعلیم و تربیه جوامع مدرن کمک می کند. استراتژی توسعه اقتصادی ۲۰۱۵ لیتوانیا دانش مبتنی بر اقتصاد را از اولویت هایش می داند. وظیفه دولت همانا تقویت اقتصاد و توسعه ساختار جهت تأمین ثبات اقتصادی کشور در سطح کلان و سرمایه انسانی می باشد (استراتژی لیتوانیا، ۲۰۱۵). مواردی که در فوق تذکر یافت، متناظر با کوشش شورای لیسبون اروپا جهت بازتاب عمومی اهداف مشخص آینده نظام های آموزشی است که بر نگرانی های مشترک و اولویت ها با احترام به تنوع ملی تمرکز دارند. تصمیم کمیسیون اتحادیه اروپا جهت ساخت تعلیم و تربیه به عنوان رقابت جهانی در خصوص این

^{۱۱}. UNESCO.

^{۱۲}. OECD.

حوزه از اولین شاخص‌های تغییر سیاست کاربردی است. رویکرد جدید، تعلیم و تربیه را به‌عنوان کالای اصلی اقتصادی دسته‌بندی نموده که سیاست آموزشی اتحادیهٔ اروپا توسعه یابد. اولویت‌بندی اهداف تعلیم و تربیه، تقویت انکشاف بلندترین سطح ممکن دانش برای مردم از طریق دسترسی وسیع به تعلیم و تربیه و به‌روزی مستمر آن تلقی شده است.

۴. نظام آموزشی و بستر اقتصادی لیتوانیا

تولیدات ناخالص داخلی^{۱۳} بهترین بازتاب روندهای توسعهٔ اقتصادی کشور را کاهش/افزایش می‌دهند. زمانی که تولیدات ناخالص داخلی افزایش یابد، وضعیت تخصیص بیش‌تر منابع برای تعلیم و تربیه فراهم می‌شود. تولیدات ناخالص داخلی در سال‌های ۲۰۰۸-۲۰۱۲ از ۱۱۱.۹ میلیارد لیتاس به ۱۱۳.۷ میلیارد لیتاس افزایش یافته داشته است (جدول ۱). بحران‌های اقتصادی که بر کاهش تولیدات ناخالص داخلی تأثیر دارد، در دوره‌های میانی باید مد نظر قرار گیرد.

شکل ۱: شاخص‌های اصلی اقتصادی و توسعهٔ اجتماعی در ۲۰۱۲-۲۰۰۸

	۲۰۱۲	۲۰۱۱	۲۰۱۰	۲۰۰۹	۲۰۰۸
اوسط نفوس سالانه، از هزار	۲ ۹۸۷ ۵۲۳	۳ ۰۲۵ ۰۲۷	۳ ۲۹۱ ۹۶۰	۳ ۳۳۹ ۰۰۹	۳ ۳۵۷ ۶۷۵
نرخ بیکاری % ،	۱۳.۴	۱۵.۴	۱۷.۸	۱۳.۷	۵.۸
تورم % ،	۲.۸	۳.۴	۳.۸	۱.۳	۸.۵
تولید ناخالص داخلی در نرخ فعلی	۱۱۳ ۷۳۴،۷	۱۰۶ ۸۹۳،۴	۹۵ ۶۷۶،۰	۹۲ ۰۳۲،۴	۱۱۱ ۹۲۰،۱
لیتاس لیتوانیایی					
میلیارد .					
تولید ناخالص داخلی به‌طور سرانه	۳۸ ۰۶۶،۷۱۴	۳۵ ۳۰۰،۳۱۳	۸۹۰،۳۰۴	۰۹۷،۳۲۸	۳۴ ۲۹
در نرخ‌های فعلی					
لیتاس لیتوانیایی					۹۹۴،۳۹۰

بیش تر دولت‌های عضو ۲۸ گانه اتحادیه اروپا به‌طور متوسط دارای تولیدات ناخالص داخلی طور سرانه بین ۷۰ و ۱۳۰٪ بوده‌اند و بلندترین شاخص‌ها در این حالت بالای حد اوسط بین ۲۰ و ۳۰٪ مربوط به کشورهای اتریش، آیرلند، هالند، سویدن، دنمارک، جرمنی و بلجیم‌اند. لیتوانیا بین ۲۰٪ و ۳۰٪ پایین از حد متوسط و روی‌هم‌رفته، رومانی و بلغاریا در رده پایین ۵۰٪ قرار دارند (نشر اخبار دولت‌های اروپا، ۲۰۱۲). در سال ۲۰۱۱ کوچک‌ترین تناسب تحصیلات سطح پایین مربوط به کشور لیتوانیا (۱۰٪)، جمهوری چک و سویدن (هر دو ۱۱٪) بود. با این حال، در سراسر ۲۷ کشور اتحادیه اروپا ۳۴.۷٪ از دانشجویان جهت تحصیل در سطح تحصیلات عالی، رشته‌های علوم اجتماعی، تجارت و قانون را برگزیدند. دانشجویان حوزه/رشته تحصیلی انجیرری صنعتی و ساختمانی و دروس مرتبط، بیش‌ترین رقم بخش دوم را تشکیل می‌دادند. با این وصف، از ۱۴.۷٪ کل دانشجویان اتحادیه اروپا در تحصیلات عالی و بلندترین مقیاس که مربوط به کشور فنلند، یعنی ۲۴.۹٪ است، را به خود اختصاص دادند. با این حال، تغییرات طبیعی جمعیت و هم‌چنان ارتباط آن با مهاجرت، تأثیر بزرگی بر توسعه نظام آموزشی داشته است. اوسط جمعیت سالانه لیتوانیا در دوره زمانی ۲۰۰۸-۲۰۱۲ از ۳.۳۵ میلیون نفر به ۲.۹۶ میلیون نفر کاهش یافته است (به جدول ۱ بنید). رقم کاهش با افزایش خالص منفی مهاجرت و تقلیل مجموع نرخ تولد در هردو بخش مشخص شده است. نظام آموزشی دولت لیتوانیا دریافت تخصص و شرایط مجدد رقابت در بازار کار را مجاز دانسته است که با این وصف، مطابق به معلومات بررسی نیروی کار از سال ۲۰۰۸ تا ۲۰۱۲ نرخ بیکاری در لیتوانیا از ۵.۸٪ به ۱۳.۴٪ افزایش داشته است (به جدول ۱ ببینید). در عین زمان، بیکاری در ۲۷ کشور اتحادیه اروپا از ۷.۱٪ به ۱۰.۵٪ تغییر را به همراه داشتند. در سال ۲۰۰۰ سران جلسه شورای کشورهای اتحادیه اروپا تا سال ۲۰۱۰ بر پایه‌ریزی جامعه علمی رقابتی، پویا و اجتماعی اروپا توافق کردند؛ به این معنا که تطبیق مأموریت راهبردی «روش هماهنگی باز» بر اساس اهداف مشترک و ادامه سنجش از پیشرفت با توجه به تعریف شاخص‌ها برنامه‌ریزی گردیدند. در سال ۲۰۰۳ توافق به عمل آمد تا پیشرفت را با استفاده از ۲۹ شاخص، اندازه‌گیری کند. پنج مورد از شاخص‌های مزبور را شورای اتحادیه اروپا که تا سال ۲۰۱۰ به آن باید دست یابد، برنامه‌ریزی کردند. با این حال، این شاخص‌ها برای تمام کشورهای عضو اتحادیه اروپا ضروری پنداشته نمی‌شود؛ در واقع اوسط مطلوب کل اروپا تلقی می‌شود (کمیسون اروپا، تعلیم و تربیه و مهارت‌آموزی، نظارت ۱، ۲۰۱۲).

پنج معیار اروپا برای سال ۲۰۱۰ قرار ذیل‌اند:

- ترک کنندگان تحصیل در سطح ابتدایی؛
- ریاضیات، ساینس و تکنالوژی؛
- تکمیل تعلیمات ثانوی؛
- مهارت‌های اساسی؛
- آموزش مادام‌العمر.

هدف اتحادیه اروپا کاهش اوسط ترک تحصیلی در سطح ابتدایی تا مقیاس ۱۰٪ می‌باشد؛ در حالی که لیتوانیا تا ۹٪ در این مورد هدف تعیین نموده است. با این حال، لیتوانیا در تعریف اهداف موفق بوده و تأخیر نتایج کشورهای اشتراک‌کننده به اتحادیه در سال ۲۰۰۴ نیز با پیشرفت و تحسین در این بخش همراه بوده است (به جدول ۲ ببینید) (کمیسسیون اروپا، تعلیم و تربیه و مهارت‌آموزی، نظارت ۱، ۲۰۱۲). تحصیلات عالی در تقاطع تعلیم و تربیه، تحقیق و نوآوری و ریاضیات، ساینس و تکنالوژی قرار دارد که به‌طور خاص در دانش‌محوری و افزایش اقتصاد دیجیتلی، حیاتی پنداشته می‌شود. موضوع افزایش ضروریات به این مطالعات و به‌خصوص ساحات تکنالوژی در مواقع مختلف روی آن تأکید شده است (کمیسسیون اروپا، شرح تحلیل پیشرفت به سوی اهداف تعلیم و تربیه و مهارت‌آموزی لیسبون، ۲۰۱۰). در کل، هدف اتحادیه اروپا افزایش تعداد فارغ‌التحصیلان ریاضیات، ساینس و تکنالوژی با حداقل ۱۵٪ و کاهش عدم توازن جنسی در این بخش است. در مقایسه با کشورهای دیگر، اتحادیه اروپا تعداد دانشجویان و فارغ‌التحصیلان ریاضیات، ساینس و تکنالوژی، در هردو بخش افزایش قابل ملاحظه داشته‌اند؛ از این‌رو، افزایش بیش‌تر فارغان ریاضیات، ساینس و تکنالوژی، مشکلات استخدام در ارتباط به رشته‌های تخصصی را به وجود می‌آورند. به این دلیل هدف مشترک اتحادیه اروپا نسبت به افزایش نرخ زنان در خصوص تحصیل در بخش ریاضیات، ساینس و تکنالوژی تغییر نموده و به دنبال افزایش تعداد فارغان اناث از هر ۱۰۰۰ نفر، بین سنین ۲۰-۲۹ به تعداد ۱۳.۵ نفر می‌باشد. این مقیاس در لیتوانیا از ۱۰.۶٪، در سال ۲۰۰۱ به ۱۲.۶٪ در سال ۲۰۰۴ افزایش داشته‌اند. کشور لیتوانیا در مقام دوم در اتحادیه اروپا بعد از آیرلند قرار دارد.

EU۲۷	سه بهترین	Concrete	جدول ۲: مقایسه ساحات
average,	اجرا کنندگان	Concrete EU	معیار پنجگانه اروپا معیار
۲۰۱۱	در اتحادیه	هدف لیتوانیا	بخش
اروپا ۲۰۱۱	۲۰۱۱	هدف ۲۰۱۰-۲۰۱۲	

سهم ترک کنندگان	سلوانیا, (۴.۳٪)	۱۳.۵٪
نه بیش از ۱۰٪ نه بیش از ۷.۹	چک جمهوری	
تحصیل سطح ابتدائی در اتحادیه اروپا (۲۴-۱۸)	سلواکیا, (۴.۹٪), (۵.۰٪)	
نرخ تکمیل دوره ثانوی در	سلواکیا, (۹۳.۳٪)	
حد اقل ۸۵٪ حد اقل ۹۰٪	چک جمهوری	۷۹.۵
اتحادیه اروپا (۲۴-۲۰)	پولند, (۹۱.۷٪), (۹۰.۱٪)	
مشارکت جوانان در	سویدن, (۳۵.۰٪)	
آموزش مادام العمر در	دنمارک, (۳۲.۳٪), ۵.۹٪	۸.۹۰٪
حد اقل ۱۲.۵٪ حد اقل ۱۵٪	فنلند, (۲۳.۸٪)	
اتحادیه اروپا (۶۴-۲۵)		

هدف اتحادیه اروپا به دست آوردن ۱۲.۵٪ از بزرگسالان قابل استخدام سطح آموزش مادام العمر است که بین سنن ۲۵-۶۴ قرار دارد که ۱۵٪ از لیتوانیایی ها را احتوا می کند. باین وصف، آموزش مستمر بزرگسالان یکی از مهم ترین فرضیه های پایه ریزی جامعه علمی مورد بحث است که این بزرگسالان لیتوانیا به روش های مختلف در مکاتب و صنف های دوردست و غیره آموزش می بینند. سطح آموزش بزرگسالان با توجه به سلسله رشد سال های قبل در لیتوانیا در مقایسه با کشورهای دیگر اتحادیه اروپا در رده پایین قرار دارد. در سال ۲۰۱۱ صرفاً ۵ کشور عضو از آستانه ۱۵٪ قدم فراتر نهادند؛ در حالی که از مجموع ۱۴ کشور اشتراک کننده بیش از سطح نصف که مورد هدف بود، به دست نیاورند. در لیتوانیا سهم جمعیت، دارای سنین ۳۰-۳۴ با تحصیلات مکمل دانشگاهی هر سال در حال افزایش است. این رقم در سال ۲۰۱۰ به ۴۳.۸٪، در سال ۲۰۱۱ به ۴۵.۴٪ و در سال ۲۰۱۲ به ۴۷.۹٪ می رسید. برنامه ملی اصلاح لیتوانیا ۲۰۱۳ تبیین می دارد که منابع بشری دارای صلاحیت در خلق ارزش های بلند نقش اساسی دارد و رقابت را بیش تر تقویت می کنند (شورا، کمیسیون اروپا، گزارش مشترک کمیسیون و شورای اروپا در مورد تطبیق چارچوب راهبردی برای همکاری اروپا در بخش تعلیم و تربیه و مهارت آموزی، ۲۰۱۲). اهداف کمی ملی در (جدول ۳) شرح یافته است که لیتوانیا اسناد راهبردی کلیدی: راهبرد نوآوری لیتوانیا ۲۰۱۰-۲۰۲۰، ارتقای برنامه سرمایه گذاری

برای ۲۰۱۱-۲۰۲۰، راهبرد ملی تعلیم و تربیه ۲۰۰۳-۲۰۱۲، راهبرد تأمین آموزش مادام‌العمر، راهبرد ارتقا و توسعهٔ خلاقیت و صنایع فرهنگی، راهبرد توسعه و تقویت نظام تدارکات عامهٔ لیتوانیا برای سال ۲۰۱۰-۲۰۱۳ و راهبرد استقلال انرژی ملی را تطبیق نموده است. جدول ۳. اهداف کمی ملی: تبیین وضعیت و طرحی برای سال‌های ۲۰۱۵-۲۰۲۰

۲۰۲۰	۲۰۱۵	وضعیت فعلی	هدف
رشد اقتصاد هوشمند			
۱.۹	۱.۸۶	۰.۹۲**	مصارف توسعه و تحقیق، فیصدی تولیدات ناخالص داخلی
نه بیش از ۹	نه بیش از ۹	۷.۲**	ترک‌کنندگان تحصیل با تعلیمات اساسی، فیصدی جمعیت سنین ۱۸-۲۴
۴۷	۴۷	۴۷.۹***	جمعیت دارای معادل یا تحصیلات عالی، فیصدی جمعیت دارای سنین ۳۰-۳۴ رشد اقتصاد همه‌شمول
۷۲.۸	۶۹	۶۸.۷***	سطح استخدام، فیصدی جمعیت داری سنین ۲۰-۶۴
۸۱۴	۹۲۸	۱,۰۸۰***	اشخاص نزدیک به خطر فقر/محرومیت شدید از مواد خوراکه/زندگی در خانواده با کار کاملاً اندک(هزارها)

۲۰۱۲ - ***; ۲۰۱۱ - **; ۲۰۰۹ - *

برنامهٔ اصلاح ملی ۲۰۱۳ به‌روز شد و به چرخهٔ هماهنگی سیاست اقتصادی سالانهٔ اتحادیه اروپا تحت نام (سمستر) مورد بررسی قرار گرفت. برنامهٔ ملی اصلاح ۲۰۱۳ اصلاحات اساسی ساختاری را تلخیص کرد که تطبیق یا برنامه‌ریزی جهت تطبیق آن را مدنظر گرفت تا اهداف کمی راهبرد ۲۰۲۰ اروپا را به دست دهد (شورا، کمیسیون اروپا، گزارش مشترک کمیسیون و شورای اروپا در مورد تطبیق چارچوب راهبردی برای همکاری اروپا در بخش تعلیم و تربیه و مهارت‌آموزی، ۲۰۱۲). تطبیق اولویت‌های پایداری، هوشمندی و رشد فراگیر اروپایی ۲۰۲۰ با اهداف کمی اندازه‌گیری و

سجش می‌شد. این، در واقع میزان افزایش استخدام و سرمایه‌گذاری در توسعه و تحقیق، انرژی، تغییر اقلیم، گنجایش اجتماعی^{۱۴} و تعلیم و تربیه را احتوا می‌نمود.

در نتیجه می‌توان گفت که وضعیت کلی اقتصادی در لیتوانیا جهت تطبیق اولویت‌های سیاست آموزشی مطلوب است. تحقیقاتی که در این خصوص توسط نهادهای بین‌المللی صورت گرفته است، این واقعیت را بیان می‌کند. در گزارش سال ۲۰۱۲ که توسط بانک جهانی ارائه شده، دلالت بر نمایه دانش اقتصادی با مقیاس ۷.۸ از (مقیاس ۱-۱۰) لیتوانیا است. به‌طور مثال، در مقایسه با سال ۲۰۰۰ این نمایه با دو مرتبه افزایش همراه است (لیتوانیا: برنامه ملی اصلاح، ۲۰۱۳). طبق ارزش این نمایه، لیتوانیا در مقام ششم (بعد از استونیا، جمهوری چک، هنگری، سلوانیا، مالتا) در میان ده عضو اشتراک‌کننده به اتحادیه اروپا در سال ۲۰۰۴ قرار گرفت. انجمن اقتصاد جهان در سال ۲۰۱۲ مطالعات در خصوص رقابت جهانی را راه‌اندازی کرد که مطابق نمایه رقابت جهانی در میان ۱۴۲ کشور در این خصوص مورد تحلیل قرار گرفت، لیتوانیا مقام چهل و چهارم را به دست آورد. روی‌هم‌رفته، این کشور در بخش تحصیلات عالی و مهارت‌آموزی مقام بیست و ششم را کسب نمود (بانک جهانی، نمایه درجه‌بندی دانش اقتصادی، ۲۰۱۲).

نتیجه‌گیری

تعلیم و تربیه در بالاترین سطح در حوزه اتحادیه اروپا به‌عنوان قلمرو همکاری میان کشورهای عضو شناخته می‌شود که سیاست آموزشی افقی دنبال می‌کند و با پالیسی‌های تحقیق و توسعه تکنالوژی، رقابتی، صنعتی، اجتماعی و هم‌چنان توسعه بازار اتحادیه اروپا ارتباط دارد. جهت‌گیری سیاست‌های آموزشی اروپا با اهداف راهبردی رشد اقتصاد، ارتباط اقتصادی و اجتماعی، دانش مبتنی بر اقتصاد و رقابت اتحادیه اروپا در ارتباط است. توسعه جامعه علمی نیازمند چشم‌انداز جدید از یافته‌های سیاست آموزشی اروپا و ترکیب روش‌های جدید در انتقال دانش با توجه به پالیسی‌های یادشده است. با این وصف، وضعیت کلی اقتصاد لیتوانیا در تطبیق اولویت‌های سیاست آموزشی مطلوب تلقی می‌شود. با این حال، اهداف راهبردی سیاست ملی آموزشی لیتوانیا با توجه به ضرورت استفاده از منابع و کیفیت تعلیم و تربیه در نظام آموزشی ارتباط مؤثری را پدید می‌آورد.

^{۱۴}. Social inclusion.

ارسالی منع بدالذاتصر

غزل

شوگر چي درته شو پر څڼو مات راوړی دی
 یو خوب مې درته سترگو کې سوغات راوړی دی
 دا ډک جام چې نن رېږدي په لاسو کې د فرعون
 موسی له کوه طور څنې تورات راوړی دی
 دا چا ویل چې وږې د پښتون شولې حجرې؟
 دې وړو میکائیل ته هم خیرات راوړی دی
 شپه پر لمبو سره ده او شپه پر گلو سره
 دې خاورې کله جل، کله برسات راوړی دی
 ساعت وروسته رازېږو دا ساعت خیر دی چې مرو
 تقدیر راته بس دغسې سوغات راوړی دی
 سپېڅلی مسلمان دی خویې زده نه شوه سجده
 دې قام ته خدای د خپل غرور ذکات راوړی دی

ارسالی: ج. بدالواسع

غزل

بنا کن رسم دلدارۍ، دل و جان داندش با من
بده پیغام خود از دور، اشارت کردنش با من
بسوزان هرچه میخواهی ولی دل را نوازش کن
بپا کن آتش عشقت، سیاوش بودنش با من
رها کن دود آتش را ولی یاد مرا هرگز
سیه کن آسمان با دود، نیلی کردنش با من
تو و دل دادن دریا، من و دنیایی از رؤیا
بزن کشتی به طوفانها به ساحل بردنش با من
ز هر دردی دری بگشا به هر آهنگ شادی کن
بزن بر تار و پود دل، مرتب کردنش با من
بمان بامن بگو از دل، دل از دلواپسی کم کن
تو وا کن سفره ی دل را، صبوری کردنش با من

راه به داخل حجره

معاون سرمؤلف ترینا ستار محب زاده

بخش اول:

مقدمه:

مایکروسکوپ پنجره های راه جهان حجره می گشاید

قبل از اینکه مایکروسکوپ در قرن هفدهم مورد استفاده قرار گیرد هیچ کس به طور مشخص نمی دانست که موجودات زنده از حشرات تشکیل شده اند. اولین مایکروسکوپ ها مایکروسکوپ های نوری بودند یک مایکروسکوپ نوری (LM) از طریق عبور دادن نور مرئی از انساج حیوانی ویا نباتی کار می کند عدسیه های شیشه یی در مایکروسکوپ نور را منحرف می کند تا تصویری تحت مایکروسکوپ را بزرگ تر سازند و تصویر رابه چشم بیننده ویا روی فلم عکاسی ترسیم نمایند تصویری که توسط مایکروسکوپ گرفته میشود بنام مایکروگراف یاد میگردد.

بزرگ نمایی: افزایش اندازه ظاهری یک شی، را میگویند که از جمله فکتور های مهم در استفاده از یک مایکروسکوپ میباشد.

قدرت تفکیک: فکتور مهم دیگر اندازه گیری و واضح بودن تصویر می باشد و این فکتور توانائی یک وسیله نوری در نشان دادن دوشی به صورت مجزا می باشد. مثلاً با چشم غیر مسلح مانند یک ستاره واحد در آسمان دیده می شود. ممکن است به کمک تلسکوپ به صورت دو ستاره مشاهده گردد. و توانایی هر وسیله نوری به وسیله قدرت تفکیک آن محدود می گردد.

تاریخچه کشف مایکروسکوپ

گرچه منشأ اولی مایکروسکوپ بصورت دقیق معلوم نیست؛ مگر گفته می شود که در سال ۱۵۹۰ مایکروسکوپ ساده را دو عینک ساز هالندی بنام های جوهان (johan) و ذکریا جانسن zachariah johan son ساختند که اشیای کوچک را بزرگ نشان میداد. بعداً دانشمندان زیاد به مطالعه اجسام کوچک پرداختند که از جمله لیوان هوک، مالپیگی و رابرت هوک مشهور اند. لیون هوک با تراشیدن وصیقل نمودن شیشه ها توانست یک مایکروسکوپ ساده بدست آورد که برای بار اول مشاهده بکتريا

و پروتوزوا ها صورت گرفت. و هم توانست با این میکروسکوپ ساده خود جریان خون را در دم چوپه بقه مشاهده نماید.

و در سال ۱۶۶۰ یک دانشمند طب بنام مارسو مالپیکی توانست جریان خون را در شش های بقه توسط میکروسکوپ مشاهده کند.

انواع میکروسکوپ

میکروسکوپ، ساختمان و انواع زیادی دارد.

۱- میکروسکوپ ساده یا ذره بین که در ساعت سازی استفاده می گردد و تصویر شی را تا حدود چند برابر بزرگ نشان می دهد.

۲- میکروسکوپ نوری مرکب (Compound light. M)

در میکروسکوپ نوری مرکب دو عدسیه جا به جاست که یک عدسیه چشم و دیگری آن عدسیه شی یا ابجکتیف است که هر دو آن قوه های مختلف دارند. این نوع میکروسکوپ می توانند شی را ۱۰۰۰ برابر بزرگترین نشان دهند. و واحد اندازه گیری حجره و اجزای آن میکرومتر (میکرون) است که با علامت Mm نشان داده میشود

$$(1\text{Mm} = 1000\text{mm})$$

الکترون میکروسکوپ:

این نوع میکروسکوپ توسط (Ruska) و (knoll) دانشمندان المانی در سال ۱۹۳۴ اختراع گردید. این میکروسکوپ دارای قوه یا طاقت زیاد میباشد طوری که جسم را از حالت اصلی دو صد و پنجاه هزار مرتبه بزرگ نشان میدهد.

چونکه در این میکروسکوپ برای دیدن اشیا شعاع برقی با ولتیی قوی وجود دارد. امروز الکترون میکروسکوپ ها به قوه های مختلف وجود دارد. مثلاً

- ترانسیمیشن الکترون میکروسکوپ: (TEM) از این نوع برای مطالعه ساختمان اجسام کوچک، کشف و مشاهده ویروس ها کار گرفته میشود که جسم و یا شی را یک میلیون مرتبه بزرگ نشان میدهد.

- سکانک الکترون میکروسکوپ (SEM)

در سکانک الکترون میکروسکوپ الکترون ها بدور را دور جسم یا شی دور می خورند تصویر جسم از سطح به وجود میاید و جسم به صورت سه بعدی معلوم می شود این میکروسکوپ می تواند یک

جسم را ۶۰ هزار مرتبه بزرگ نشان دهد. سکانک تونلنگ میکروسکوپ: این میکروسکوپ میتواند که بالای سطح مالیکول ترتیب اتم ها را نشان دهد مثلاً مالیکول DNA برای این کار نزدیک سطح جسم یا شی یک میله فلزی را می گذارند قسمی که الکترون ها از سطح به طرف میله فلزی جریان پیدا می کند به این صورت پستی و بلندی جسم به صورت واضح دیده میشود.

- میکروسکوپ ماورای بنفش (Ultra violet)

در این نوع میکروسکوپ از شعاع های بنفش کار گرفته می شود تصویر را بروی پرده نشان میدهد و عدسیه های آن از جنس کوارتز است.

- فلورسین میکروسکوپ (Flaorescence.m) از یک نوع رنگ بنام فلورسین در این نوع میکروسکوپ کار گرفته میشود. این رنگ نور شعاع های امواج کوتاه را جذب می نماید و بعداز جذب به نور عادی امواج بلند تبدیل می شود و از آن برای دیگر اشیا کوچک استفاده می کنند.

- میکروسکوپ ساحه تاریک (Dark field .m) از این نوع میکروسکوپ ها برای دیدن اجسام کوچک که توسط میکروسکوپ های عادی دیده نمی شوند کار میگیرند چونکه این نوع میکروسکوپ کاندنسر مخصوص دارد که جسم یا شی را از تاریکی به طور روشنی میبیند.

- میکروسکوپ ساحه متفاوت (Phase contrast) از این نوع میکروسکوپ ها برای دیدن اشیا به صورت زنده و ساختمان داخلی آنها کار گرفته می شود و به واسطه آن در اجسام کوچک انساج را بدون رنگ آمیزی دیده می توانند در این نوع میکروسکوپ بین محیط و شی مورد نظر شدت نور فرق می نماید و شی به آسانی و روشن دیده می شود.

- ستریو میکروسکوپ (stereo .m) از این نوع میکروسکوپ برای دیدن اشیای بزرگ مانند حشرات و غیره کار می گیرند که نور از شی عبور کرده آنرا تا شصت مرتبه بزرگ نشان میدهد.

از سال ۱۶۶۵ زمانیکه دانشمند انگلیسی بنام رابرت هوک حجره را کشف کرد تا وسط قرن بیستم دانشمندان زیست شناسی برای دیدن حجرات میکروسکوپ های نوری را در اختیار داشتند باز هم مطالب زیاد را کشف کردند از جمله این که حجرات انساج حیوانی و نباتی را تشکیل می دهند و هم موجودات زنده دیگر میکروسکوپی شناسایی گردیده مثلاً تریکو دینا در حدود ۲۰۰ سال قبل کشف شد و بعضی ساختار درون حجره مشخص گردید تا اوسط سال ۱۸۰۰ این کشفیات به تیوری حجروی ختم شد. که بیان می کند تمام موجودات زنده از حجرات تشکیل شده اندو تمامی حجرات از حجرات دیگر به وجود میایند.

ساختمان حجره:

حجره واحد اساسی ساختمانی و وظیفوی موجودات زنده است و از سه بخش اساسی غشا، سایتوپلازم و هسته ساخته شده است علاوه بر آن اجزای دیگری بنام اعضاچه های درون سایتوپلازم وجود دارد که هر کدام نقش خاصی را در حیات حجره بدوش دارند.

تمام حجات دارای شکل، جسامت و وظایف خاص اند مثلاً از لحاظ شکل حجات گرد، مکعبی، استوانه یی، کثیرالاضلاع و بعضاً ساختمان و شکل ستاره مانند میباشند.

از لحاظ جسامت بعضاً بسیار کوچک اند مثل امیب و بکتريا و غيره که دارای حجره واحد ولی کوچک اند بعضاً بزرگتر اند، مثل حجره عصبی که تا یک متر می رسند. اندازه و شکل حجره نظر به عمل حجره بستگی دارد. تخم های پرنده گان حجیم هستند چونکه شامل مقدار زیادی از مواد غذایی برای رشد جنین هستند حجره عضلاتی برای نزدیک کردن قسمت های مختلف بدن مناسب هستند حجات عصبی می توانند پیام های عصبی را به سرعت بین قسمت های دور ازهم، در بدن موجود زنده انتقال دهند باید گفته شود که کوچک بودن اندازه حجره فواید زیاد دارد. مثلاً کرویيات سرخ خون انسان در حدود ۸ um قطر دارند بنابراین به راحتی می توانند از درون باریک ترین شریان های خون عبور نمایند.

قوانین طبیعی اندازه ی حجره را محدود می سازند.

اندازه حجات از حد معین آن بزرگتر و یا کوچکتر نمی شوند. کوچک ترین حجره باید قادر باشد که به اندازه کافی DNA و مالیکول های پروتین و ساختمان های داخلی را در خود جای دهد تا زنده بماند و تولید مثل کند. حجات بزرگتر سطح تماس بیشتری با محیط نسبت به حجات کوچک دارند.

حجات موجودات زنده، از لحاظ داشتن و نداشتن هسته منظم دو نوع اند

۱- پروکاریوت ها

۲- یوکاریوت ها

حجات پروکاریوت کوچک واز لحاظ ساختار ساده اند.

دونوع از حجاتی که از نظر ساختاری باهم متفاوت اند باکتريا ها و ارک بکتريا که حجات پروکاریوت هستند در حالیکه تمام اشکال دیگر حیات از حجات یوکاریوت تشکیل شده اند. به کمک

مایکروسکوپ الکترونی میتوان جزئیات ساختاری هر حجره را دید به خصوص حجرات پروکاریوت که خیلی ها کوچک اند.

اکثر حجره های پروکاریوت تقریباً ۲ تا ۸ میکرو متر طول دارند که حداوسط در حدود یک بردهم حجره یوکاریوت میباشد یک حجره پروکاریوت فاقد هسته اند و DNA آن به درون ناحیه هسته ماندی بنام نوکلئویدی قرار گرفته است. نظر به اینکه کدام غشای ناحیه نوکلئویدی را احاطه می کند DNA در تماس مستقیم با محتویات حجروی است. و به کمک پیام های ارسال شده از DNA ریبوزوم ها امینواسید ها را به یک دیگر متصل می کنند و پولی پپتید ساخته و سپس این پولی میر ها، پروتین رامی سازند DNA به کمک واسطه های RNA نوع پروتین های ساخته شده را تعیین واز طریق فعالیت حجره کنترل می کند.

غشأ پلازمایی،سایتو پلازم حجره پروکاریوت را احاطه می کند که در بیشتر باکتری ها اطراف غشای پلازمایی را دیواره سخت احاطه کرده که ساختار کیمیای مغلق تری دارد.

این دیواره حجره را محافظت می نماید در بعضی دیگر از پروکاریوت ها دیواره حجروی به وسیله یک پوشش چسپناک از سطح خارج احاطه شده که کپسول نام دارد و هم به حجره کمک می کند که در مسیر جریان آب به سنگ ویا در داخل بدن انسان به درون انساج بچسپند برخی از باکتریها برآمدگی های در سطح بدن دارند که آنها را به طرف جلو می راند مانند مویک ها(سلیا) و یا قمچین ها(فلاجیل ها)

در ساختمان داخلی حجرات یوکاریوت بخش های خاص عمل کننده وجود دارد تمام حجرات یوکاریوت اعم از حیوانی ونباتی پروتستا، فنجی یک به دیگر شباهت اساسی دارند اما حجرات پروکاریوتی بسیار متفاوت اند.

یک حجره حیوانی ونباتی یوکاریوت را در نظر می گیریم ودر زیر میکروسکوپ الکترونی مشاهده میکنیم به تأیید گفته میشود که حجرات یوکاریوت از حجره پروکاریوت پیچیده تر است واضح ترین تفاوت آن در ساختمان های داخلی سایتوپلازم(اعضای داخلی سایتو پلازم) می باشد. چونکه اکثر اعضاچه های که در سایتو پلازم قرار دارند دارای غشأ محافظتی(غشای حجروی) اند مانند هسته،شبکه اندو پلازمی،اجسام گلجی ،مایتوکاندریا،لیزوزوم ها وپراکسی زوم ها می باشند بسیاری از فعالیت های کیمیای حجره که در مجموع بنام فعالیت های متابولیزی حجره نامیده میشود. در فضای پراز مایع وسیالی رخ می دهد که درون اعضاچه های غشا دار را پر کرده است .

این فضا بخاطر حفظ شرایط خاص کیمیاوی حایز اهمیت است. واین شرایط یک اعضاچه نسبت به اعضاچه دیگر متفاوت می باشد.

عملیه های متابولیکی که نیاز به شرایط متفاوت دارند می توانند به طور همزمان در یک حجره واحد انجام شوند چونکه این عملیه ها به درون اعضاچه های جداگانه رخ می دهند مثلاً زمانیکه شبکه اندوپلازمی در حالت ساختن یک هورمون استروئیدی است. پراکسی زوم های مجاور آن امکان دارد در حال ساختن هایدروجن پراکساید (H_2O_2) باشد هایدروجن پراکساید درون پراکسی زوم ها باقی مانده و در آن جابه زودی به H_2O تبدیل می شوند تا استروئیدها از تخریب شدن مصون بمانند.

فایده دیگر غشا های داخلی اعضاچه ها این است که مساحت کل غشای حجره ای یوکاریوت را به اندازه زیاد بالا می برد طور مثال اگر قطر یک حجره یوکاریوت ده برابر قطر حجره پروکاریوت باشد حجم سایتو پلازم یوکاریوت هزار برابر حجم حجره پروکاریوت است.

پس در حجره یوکاریوتی غشاهای داخلی اعضاچه ها سطوح رافراهم می سازند که عملیه های میتابولیکی در آن رخ می دهد در واقع بسیاری از پروتین های انزایمی که برای عملیه های میتابولیکی درون حجره لازمی است در غشای اعضاچه ها جای دارند.

تقریباً تمام اعضاچه ها ی که ذکر شد در حجرات نباتی هم وجود دارند بعد از مقایسه درمیابیم که تفاوت این دو حجره در اعضاچه ها لیزوزوم ها اند لیزوزوم ها در حجرات نباتی وجود ندارند و تفاوت دیگر آن که حجره حیوانی یک جفت سنتریول دارد در حالی که حجره نباتی فاقد آن است و یا اکثر حجره های حیوانی دارای یک یا چند فلاجیل می باشند اما به جز از گامت های نر بعضی از نباتات حجرات نباتی فلاجیل ندارند و این تاژک هم از لحاظ عمل و هم از لحاظ شکل و ساختمان از حجرات پروکاریوت متفاوت می باشند.

و بعضاً حجرات نباتی دارای ساختار های اند که در حجرات حیوانی وجود ندارند مانند حجرات فنجی و بسیاری از پروتستا که دارای دیوار های نسبتاً سخت و ضخیمی است حجره را حفاظت می کند و در حفظ شکل حجره هم کمک می کند.

اعضاچه های دیگری که برخلاف حجره حیوانی در حجره نباتی وجود دارد کلوروپلاست ها می باشند که در آنجا عملیه فوتو سنتز صورت می گیرد و دیگر داشتن واکیول های خورد و بزرگ در حجره نباتی میباشد که آب و مواد کیمیاوی مختلف را در خود ذخیره میکند. و یادر حجرات نباتات کلان محتوای انزایم های است که هضم مواد را انجام می دهند.

به هر صورت درحجرات یوکاریوت علاوه بر اعضاچه های غشا دار ساختارهای بدون غشا هم موجود اندکه متوانیم از سانتیول ها، فلاجیل واسکللیت حجروی نام برد. که همگی دارای تیوب های پروتینی بنام میکروتوبول ها هستند وهمچنان ریبوزوم ها به صورت نقاط تیره یی درهر دوحجره دیده میشود. که سنتز پروتین رابدوش دارند. بخاطر اخذ معلومات اندامک های غشادار درونی میخواهیم مشخصات ووظیفه بعضی از آنها را بیشتر توضیح دهیم.

هسته، مرکز کنترل جنتیکی حجره:

هسته مرکز کنترل جنتیکی حجره یوکاریوتی است DNA آن مانندDNA حجره پروکاریوت عامل اصلی وراثت میباشد. DNA هسته ای به پروتین ها متصل است ورشته های بنام کروماتین را ایجاد می کند. وهر رشته کروماتین یک کروموزوم را ایجاد می نماید که ساختمان ضخیم تر داشته وبا مایکروسکوپ نوری قابل تشخیص میباشد.

هسته توسط دولایه غشامنفذ دار پوشانیده شده که جریان مواد را به داخل وخارج هسته کنترل می کند. ازکروماتین درون هسته یک دسته رشته ها ودانه ها ایجاد میگردد که هستچه نامیده میشود هستچه متشکل از بخش های DNA کروماتین است که با پروتین RNA ترکیب شده ومحل ساخته شدن ریبوزوم ها را می سازند.

هسته:

وقت که حجرات به رشد کافی می رسند و برای تقسیم آماده می گردند هر رشته کروماتین مضاعف به دو رشته ضخیم و فشرده تبدیل می شود به آن ها کروموزوم می گویند هر کروموزوم از دو رشته تشکیل شده که هر یک آن را کروماتید میگویند و دو کروماتید در محلی به هم پیوسته اند که محل سانترومی نامیده میشود.

تعداد کروموزوم های موجود در هسته هر موجود زنده مشخص به همان موجود و ثابت اند تعداد کروموزوم ها در هسته حجرات بدن انسان ۴۶ عدد است و این تعداد در حجره نبات برنج ۲۴ عدد است و کروموزوم ها تنها در هنگام تقسیم حجروی بوجود میاید.

تیزاب های هستوی RNA سه نوع میباشد.

۱- RNA ریبوزومی که در ساختن پروتین کمک می کند.

۲- پیام رسان Messenger RNA: که مسوول پیام رسانی به جن ها است

۳- RNA انتقالی Tronsfer RNA: که امینواسید را به ریبوزوم انتقال میدهد.

RNA: یک تیزاب هستوی است که از واحد های بزرگ مرکبات عضوی ساخته شده که هر گروپ یا واحد آن بنام نیکوتاید یاد میشود.

هر نیکوتاید به ذات خود اجزای کوچک دارند مانند قند های پنج کارنه، فاسفیت، قلووی عضوی نایتروجن دار که تمام قند های آن اوکسی ریبوز پنج کارنه است.

قلووی آن عبارت اند از ادنین Adenine، گوانین (G) Guanine، تایمین (T) Thymine و سیتوزین (C) Cytosine میباشد.

وابستگی اعضاچه های حجروی به دستگاه غشای درونی:

اکثر غشای های اعضاچه های درونی حجره با هم مرتبط می باشند بعضی از این غشای ها به طور فزیکتی باهم متصل اند و بعضی هم جدا از یک دیگر هستند ولی همگی یک شبکه یی سائتوپلازمی رامی سازند که زیست شنا سان آن را دستگاه غشایی درونی می نامند. بسیاری از اعضاچه های این دستگاه در سنتز، ذخیره و صادر کردن مالکول های مهم نقش دارند. که یکی از آن اعضاچه ها شبکه یی اند و پلازمی (ER) است که دونوع ER وجود دارد. که از نظر ساختمان و عملکرد باهم اختلاف دارند. (غشای ER دانه دار و غشای ER صاف) و غشای یی آنها به هم پیوسته اند بنابر این غشای ها به هم پیوسته ER و پوشش هسته داخل حجره رابه بخش های مجزا از هم تقسیم می کند (فضای درون شبکه اندوپلازمیک و فضای بیرونی آن) که این تقسیم نمودن وظیفه اصلی دستگاه غشایی درونی یاداخلی است.

شبکه یی اندوپلازمیک دانه دار:

این شبکه از کیسه های پهن به هم متصل که دو عملکرد اصل دارند تشکیل شده . که عبارت اند از ساختن غشا و بعضی از پرو تیین که به وسیله ریبوزوم ها ER ساخته میشوند به همین ترتیب فسفولیپیدهای که به وسیله انزایم ER ساخته شده اند هم داخل غشای ER قرار می گیرند و در نتیجه غشای بزرگ شده و بخش از آن جدا شده به اند امک های دیگر می پیوندند.

یک مثال از پروتیین های ترشحی انتی بادی می باشد که یک مالیکول دفاعی است و به وسیله کرویات سفید خون ساخته مشود.

شبکه ای اندوپلازمیک صاف و عملکرد های آن

این شبکه عملکردهای مختلف دارند و شبکه ای از لوله های به هم متصل اند که فاقد ریبوزوم هستند. واکثر فعالیت های آن نتیجه انزایم های است که در غشای آن قرار دارند. مهمترین عملکرد

شبکه ای اندوپلازمیک صاف ساختن لیپید ها از جمله اسید های چرب ، فسفو لیپید ها و استرید ها می باشد. مثلاً در پستانداران ER صاف در حجره های تخمدان و بیضه ها هورمون جنسی استروئیدی را می سازند.

در حجرات معده هم مقدار زیاد ER صاف وجود دارد. و انزایم خاصی در ER صاف معده وجود دارد که سبب تنظیم آزاد شدن قند از حجرات معده به جریان خون می گردد. و هم انزایم های دیگر معده به شکستن داروها و سایر مواد که مضر هستند کمک می کنند. شبکه اندوپلازمیک صاف عملکرد مهم دیگر هم دارد. که ذخیره کردن ایون های کلسیم می باشد. در حجرات انساج عضلاتی ذخیره ایون های کلسیم ضروری است وقتی که پیام های عصبی یک حجره ماهیچه ای را تحریک می کند ایون کلسیم از ER صاف به مایع سائیتو پلازمی رسوب می کند که باعث انقباض حجروی می شود. اجسام گلجی یا گلجی بادی:

در جسم گلجی ساخته شدن محصولات حجروی به پایان رسیده بسته بندی و هدف نهایی آن ها مشخص می شود.

اصلاً جسم گلجی به وسیله یک زیست شناس و داکتر ایتالیایی بنام کامیلو گلجی در قرن بیستم شناسائی شد و به افتخاری وی به این نام مسمی گردید.

گلجی و همکارانش با استفاده از مایکروسکوپ نوری اعضاچه غشا دار را در حجره حیوانی کشف نمودند. جسم گلجی شامل کیسه های پهن به قسمی یک بسته می باشد. که برخلاف شبکه اندوپلازمیک باهم از تباط ندارند. یک حجره امکان دارد تعداد کم و یا صدها جسم گلجی داشته باشد و این جسم به ترشح پروتین ها را بطه مستقیم دارد. ترشح پروتین یک عملیه چند مرحله ئی است که از شبکه اندوپلازمیک آغاز می گردد.

جسم گلجی به همکاری شبکه اندوپلازمیک چند عمل را انجام میدهد. به قسمی یک انبار مالیکولی و هم محل تغییر نهایی مالیکول ها عمل میکند. جسم گلجی مواد ساخته شده به وسیله ER رادر یافت کرده و تغییر می دهد این تغییرات کیمیای نشانه از بسته بندی کردن مالیکول ها در گروپ های مختلف برای رسانیدن به قسمت های متفاوت حجره می باشد. قسمیکه مالیکول ها از یک کیسه به کیسه دیگر گلجی حرکت و انتقال می گردند. و برای خارج کردن از حجره به غشاً پلازمایی میروند. که به غشاً پلازمایی خود حجره ملحق شود و جز آن می گردد و یا این که به اندامک های دیگری مانند لیزوزوم ها تبدیل می گردند.

لیزوزوم ها:

لیزوزوم ها هضم مواد غذایی و مواد زاید حجروی را انجام میدهند، لیزوزوم ها بخش چهارم دستگاه غشای داخلی میباشد که توسط اندوپلازمیک دانه دار و جسم گلجی تولید میشود. لیزوزوم از دو کلمه یونانی گرفته شده به معنی جسم تجزیه کننده میباشد. لیزوزوم ها محتوای انزایم های هضم کننده (هایدرو لیز کننده) هستند که در یک کیسه غشادار احاطه شده اند و بقیه سایتوپلازم را از اثر تجزیه شدن مصئون نگه می دارد.

لیزوزوم ها وظایف هضمی دیگر هم دارند بسیاری از حجره ها مواد غذایی را در واکيول غذایی خود داخل می کنند لیزوزوم ها با این واکيول های غذایی ترکیب شد توسط انزایم هضم کننده خود آنرا هضم کرده محصولات آنرا مانند امینواسیدها از لیزوزوم ها خارج ساخته دوباره به اختیار حجره قرار میدهد. لیزوزوم ها همچنان به از بین بردن باکتری مضره کمک می کنند. و می تواند اعضاچه های آسیب دیده را باز سازی نماید.

یک لیزوزوم می تواند بدون آسیب رساندن به حجره بخش های آنرا به خود فروبرده هضم نمایند مالیکول های آن را دوباره جهت ساختن اندامک های جدید به دسترس حجره قرار دهد مثلاً حشرات و انساجی را که انگشتان جنین اولیه انسان ها را به هم متصل می نماید از بین برده بدین صورت انگشتان از یکدیگر جدا میشوند.

واکيول ها:

واکيول ها مانند لیزوزوم ها کیسه های غشا داری هستند که به دستگاه غشایی داخلی تعلق می گیرند واکيول ها شکل و اندازه مختلف داشته و همچنین وظایف گوناگون را بدوش دارند.

واکيول غذای با لیزوزوم ها همکاری دارد. در نباتات واکيول مرکزی بزرگ به رشد حجره نبات از طریق جذب آب کمک می کند و هم میتواند مواد کیمیای و محصولات دفعی متابولیزم را درخود ذخیره نمایند و واکيول مرکزی می تواند درگلبرگ ها رنگدانه داشته باشد. که در جلب و جذب حشرات گرده افشانی نقش عمده دارند. و در بعضی نباتات واکيول مرکزی دارای مواد زهری هستند که نبات را از حشرات گیاه خور حفاظت می نماید.

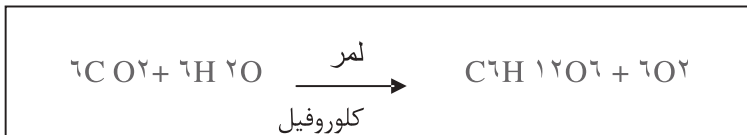
ایکالوژي Ecology

مؤلف: نسیمه عبدالرحیمزی

دویمه برخه:

کیمیاوي محیط:

اکسیجن او کاربن دای اکساید دوه اساسی مواد دي چې د حیه اجسامو او محیط ترمنځ په بدلونونو کې حیاتي رول لري دا مواد په دوه حیاتي عملیاتو کې یعنې فوتوسنتیز او تنفس کې برخه اخلي چې یو دبل معکوس دي په لاندې معادله کې وینو.

دا عنصر او مرکب د حیواناتو او نباتاتو ترمنځ په ایکالوجیکي اړیکو کې اهمیت لري. ټول حیوانات د عضوي موادو د اکسیدایز کولو او انرژي لاس ته راوړلو لپاره اکسیجن ته اړتیا لري. چې داډول اجسام د هوازي Aerobic په نوم یادېږي.

یو بل ډول یې غیر هوازي Anaerobie دي چې خپله انرژي د عضوي موادو د غیر مکملې تجزیې څخه په لاس راوړي.

نوویلی شو چې حیوانات زیات اکسیجن مصرفوي خو نباتات د ضیايي ترکیب له لارې اوکسیجن O_2 طبیعت ته علاوه کوي.

غذایی مواد او محیط:

ټول ژوندي موجودات د انرژي دلاسه ته راوړلو لپاره محیط پورې اړه لري، نباتات د ضیايي ترکیب په واسطه خواړه لاس ته راوړي او حیوانات د تیارې غذا څخه استفاده کوي. د ژوندیو اجسامو تجزیه وروسته د مرګ څخه مواد بېرته محیط ته لېږدوي.

ژوندي موجودات د غذا لاسته راوړلو له مخې په لاندې ډول طبقه بندی شوي دي.

۱- په خپله تغذيه کونکي Autotrophic چې خپله غذا په خپله برابروي چې په دوه ډوله دي. A: هلوفايتک يا فوتوتروپيک phototrophic په دې کې نباتات شامل دي چې خپله غذا د ضيايي ترکيب په واسطه لاس ته راوړي.

B: chemotrophic دا موجودات کلوروفيل نه لري خپله انرژي د غير عضوي مواد و د اکسيديشن څخه په لاس راوړي. دا څو محدود ژوندي موجودات دي، لکه: سلفر او ايودين لرونکي بکټريا.

۲- نور خوړونکي He terotrophic دا موجودات خپله غذا نه شي برابر ولی، بلکې د تياری غذا څخه څه اخلي چې په لاندې ډلو باندې ويشل شوي دي.

A: هولوزويک holozoic له هغه حيواناتو څخه عبارت دی چې جامد غذايي مواد اخلي او هضمي سيستم ته يې داخلي

b: saprophytic د هضمي خاليگاه لرونکي نه دي عضوي مواد مستقيماً د محيط څخه جذبوي لکه باکټريا او فنجي

c: parasite دا ډول ژوندي موجودات په حيواناتو او نباتاتو کې شتون لري چې خپله غذا د ميزبان څخه اخلي

mix thro phese: دا ژوندي موجودات په دې قادر دي چې د اتوتروفیک او هتوتروفیک په طريقه تغذيه وکړي. مثلاً حشره خور نباتات (insectivorous plant) د حشر و نولو لپاره مخصوص اناتومي توافق لري او هغه نيسي او هضموي يې

د تغذیي تاثير په نباتاتو باندې

نباتات د تغذیي ضروري مواد له محيط څخه اخلي چې په هغه کې يې ځينې ډېر عمده او مهم دي؛ لکه: $(N_2 - H_2 - O_2 - C)$ او ځينې نور د کاربن عمده منبع CO_2 ده او هايډروجن د اوبو له لارې او اکسيجن د آزاد اکسيجن څخه اخلي د (N_2) عمده منبع هوا ده چې مستقيماً يې نشي اخيستلای د حرارت وړ نايټروجن د نايټروجن مرکباتو په شکل؛ لکه: نايټرونه (NO_2) او امونيا او امونيم په شکل اخلي د هلوفايتک لپاره دوه ضروري عنصرونه عبارت د سلفر او فاسفورس څخه دي چې سلفر په خاوره او د بحر په اوبو کې د سلفيت په شکل شتون لري او فاسفورس د فاسفيت په شکل شتون لري د عضوي موادو د تجزيې څخه جوړيږي. نور ضروري عناصر لکه $Zn - Cu - Mn - Fe - Mg - Ca$ برون او نور دي. که څه هم امونيم فلورين، برون د نباتاتو په واسطه جذبيري خو کوم غذايي اهميت نه لري کوبالت، ايودين او نيکل د حيواناتو لپاره ګټور دی او سلنيم او موليبيډم مضر دي.

د تغذيي تاثير په حيواناتو باندې

هغه غذا چې حيوانات ورته اړتيا لري له پروتين، شحم، کاربوهايډريت، مالګې، منرالونو او ويتامينونو څخه عبارت دي.

د غذايي موادو نشتوالی په نمو، تکثر او حياتي فعاليتونو کې کموال راولي.

بيولوژيکي محيط

دلته د ايکالوژي او بيولوژيکي برخې څيړو چې د حيه اجسامو روابط. د نورو حيه اجسامو له روابطو څخه عبارت دي، ځکه حيه اجسام په يوازې توګه ژوند نشي کولی اونه شخصي اتو ايکالوژۍ لري، ټول ژوندي موجودات د غذا او نورو اړتياوو له مخې په نورو حيه اجسامو پورې تړلي دي په حقيقت کې د اوسيدو لپاره مجادله، د افرادو محافظت او د نسل ادامه د ټولو انواعو د حيات لپاره فوق العاده اهميت وړ ده او د ژونديو موجوداتو په هر محيط کې که کوچني دي او که غټ پخپلو کې يې تجمع کړيده او يوه حياتی ټولنه يې جوړه کړې وي په دي برخه کې موږ حياتی ټولنې، نفوس، بايوم د همنوعو او د مختلف النوعو ژونديو موجوداتو روابط څيړو.

همنوعه روابط:

د عين سپيس species گروپونه په څو طريقو منځ ته راځي

● تکثر

● غير فعال انتقال

● فعال انتقال

حيوانات ځينې گروپونه د زوجې او غير زوجې تکثر په نتيجه کې منځته راځي چې د افرادو تجمع يې گروپ جوړوي. عين تجمع په غير فعالو حيواناتو کې هم صورت نيسي د مثال په توګه، ځينې غير فعال حيوانات په کالوني شکل ژوند کوي او گروپ جوړوي.

د نوعې د تعداد د زياتيدو تاثير

په سرعت سره د نوعو زياتوالی ډيره اغيزه لري. د حيواناتو او نباتاتو د نفوس زياتوالی په حقيقت کې د ژوند د اړتياو د رقابت زياتوالی دی

اختلاف د عين نوعو په منځ کې نسبت مختلفو نوعو ته خطر ناک دي. د بيولوژي يو عالم ويلي دي) بې له شبکه دهمنوعه وګړو په منځ کې مبارزه خطرناک تره وي چې هغوی عين سيمه اشغال کړې وي او له عين غذا څخه تغذيه کوي او د عين خطر سره مخ وي) د نفوسو زياتوالی د مداخلې په

نسبت د يوه فرد بل ته خطرناک دي، چې ځينې وختونه د مستقيم يا غير مستقيمو حملو سبب گرځي د فضله موادو تجمع ځينې سبستريت ته توقف ورکوي، رقابت او مداخله صورت نيسي.

د مختلفو نوعو ايکالوژي ارتباط:

د مختلفو نوعو موجوديت د غذا د برابرولو له نظره، پناگاه او د نورو حياتي اړتيا له مخې اهميت لري، خو برعکس د مختلفو ژونديو موجوداتو نوعې ښه گاونډي نه وي او موجوديت يې د نورو حياتي فعاليتونو داخلاق لامل گرځي، خو بايد وويل شي چې حيوانات پخپلو کې اوهم له نباتاتو سره اوپه نتيجه کې له محيط سره اړيکې لري.

حياتي ټولنه Biotic community:

حيوانات او نباتات چې په طبيعي محيط کې اوسيري ټولنه جوړوي او هر فرد له محيط سره توافق کوي حياتي اړتيا وې پوره کوي داوسيدلو مقاومت او ځټور عمليات په گروپ کې د تجمع او اتحاد سبب گرځي.

د حيواناتو او نباتاتو دغه ډول تنظيم او توافق کوونکي گروپ چې يوه طبيعي ساحه اشغالوي د ټولنې (community) په نوم ياديري.

په يوه ټولنه کې مختلف ژوندي موجودات او نفوس په يوه وخت او يوه ځای کې اوسيدلی شي، په (۱۸۸۰م کال کې mobras د کميونتي لپاره biocense يوه نوې ايکالوژيکي اصطلاح معرفي کړه. ډېر داسې بايوسنيز وجود لري چې په هغه کې داسې species وي چې توليد کوونکي، مصرف کوونکي، تجزيه کوونکي او انتقال کوونکو وظيفې اجرا کوي د بايوسنيز غړي مشترک ضرورتونه لري تر يوې اندازې پخپلو کې مربوط هم دي د ودي او انکشاف په صورت کې عالي اتحاد جوړوي ديوې ټولنې د ژونديو موجوداتو د ژوند د بفا لپاره مناسب محيط (sailable environ ment) ضروري دي. که مناسب چاپيريال نه وي په ژوند او تعداد کې يې تغيير راځي مثلاً باکتریا په مناسب محيط کې په هر ۲۰ دقيقو کې دوه چنده کيږي د ځينې ژونديو موجوداتو د نسل توليد سست وي او ډېر وخت نيسي لکه: فيل، خو دځينو ژونديو موجوداتو نفوس په چټکۍ سره زيادتيږي چې په دوو طريقو صورت نيسي لومړی دا چې د بهر څخه ټولنې ته افراد داخليږي، دوهم دا چې په سرعت سره نسل توليدوي.

نفوس population:

نفوس د يوې نوعې يا د ډيرو نوعو د ټولو افراد و څخه عبارت دي چې يوه ساحه يې په يوه ټاکلي وخت کې اشغال کړې وي. د نفوسو ايکالوژي د ايکالوژي د علم يو مهم جز دي، ځکه د هر ژوندي موجود ايکالوژي ارتباط په انفرادي بڼه نه پيژندل کيږي، ترڅو چې د يوې نوعې د افرادو ترمنځ روابط و نه پيژندل شي. که ټول حيه اجسام يې په واحدې نوعې پورې تعلق ولري د واحدې نوعې نفوس (single specirs population) په نوم ياديږي او که افراد د څو نوعو پخپلو کې اتحاد کړې وي د څو نوعې نفوس multi species population په نوم ياديږي.

د نفوس ځينې خواص عبارت دي له:

A: تراکم density

B: توالد natality

C: مرگ mortality

D: د سن وېش biotic potential

A: د نفوسو تراکم عموماً د وگړو تعداد په في واحد ساحه کې ښودل کيږي، مثلاً سل ونې په في جريب ځمکه کې

B: تولد: د نفوسو ارثي خواص دي چې د تکثر په واسطه د نفوسو شمېر زياتيږي چې زوجی او غير زوجی دواړه طريقې پکې شاملې دي. يوازې د انسان د نفوسو مطالعه د ديموگرافي demography په نوم ياديږي چې natality طرز ته يې د زيږيدو brith rate اصطلاح راوړل کيږي.

C: مرگ: د نفوسو د وگړو د مرگ له شمير څخه عبارت دي يعنې په يوې ټولنه يا نفوسو کې د مړو افرادو شمېر په يوه ټاکلي وخت کې رانښايی.

D: سن تقسيمات Agedistribution

د سن تقسيمات د نفوسو يو مهم حالت دی چې په مړينې او زيږيدو باندې اغېز کوي. مړينه او زيږيدنه نظر سن او محيط ته فرق کوي مثلاً: په متوسط سن کې د حيه اجسامو تولد زيات وي. د ايکالوژي له نظره په نفوسو کې درې عمده ستونه وجود لري.

۱- مخکې له تناسله prereproduction ۲- د تکثر د قوې په وخت Re production ۳- د تناسل د قوې څخه وروسته post Reoroduction

حياتي نړو: حياتي نړو د تکرر د قدرت د اعظمي حد څخه عبارت دی چې په في واحد سطحی او في واحد وخت کې نوی تولد منځته راځي

د نمو شکل growth form: کله چې ژوندي موجودات تکرر کوي یو زیات شمېر وګړي په نفوسو علاوه کيږي د انساني نفوسو زیاتوالی همیشه باید د اقتصادي او فرهنګی رشد سره یو ځای وي چې له دې پرته د بیکارۍ پرابلم او د سر پناه، تعلیم او تربیت او عامې روغتیا د نه موجودیت له امله ټولنه له بد بختی سره مخ کيږي.

انسان او ایکالوژي:

په هغې نړۍ کې چې موږ پکې ژوند کوو- د نفوسو زیاتوالی، د طبیعي سرچینو کموالی، د ځمکې د اوبو او هوا ککړتیا، طوفانونه، ګرد او دوږې، د انسان ځینې ګټور کارونه، لکه بند، تعمیر، نهر، د څړ ځایونو ساتنه، د باد، سیلاب او طوفان، د خاورو د تخریب څخه مخنیوی داتول هغه مسلي دي چې مونږ ورسره په ژوند کې مخامخ یو

- پخوانی انسانان په یو خاصه موازنه په طبیعت کې اوسیدل، خو نننیو انسانانو دیو مهم بیولوژیکي قوې په حیث د طبیعت توازن له منځه وړی، د غیر علمي عملیاتو په وجه یې قوې زراعتي خاوره له منځه وړې، ځنګلونه خرابوي او هوا ککړوي.

د ژوند د بقا لپاره د طبیعت توازن ضروری دي.

په داسې صورت کې چې هیچ ژوندی موجود (نباتات، حیوان) د نورو حیو موجوداتو (حیوانات او نباتات) د ژوند شرایط متضرر نه کړي او د ایکوسیستم غیر حیو عواملو ته زیان وانړوي ویلی شو چې دا حیاتي ټولنه په توازن کې ده که چیرې توازن د کوم عامل په واسطه بدلون ومومي هم ژوند او هم ایکوسیستم په خطر کې دي.

- د ایکالوژي هدف دا دی چې طبیعت او د ځمکې محیط وساتي او د راتلونکو نسلونو لپاره د ژوند ضروري شرایط برابر کړی.

- انسان د پوره پوهې د نه لرلو له مخې د طبیعت توازن غیر عاقلانه له منځه وړي، وحشي حیوانات، ځنګلونه، د څړ ځایونه تخریب له منځه وړي چې د ایکوسیستم د فقر لامل ګرځي د عناصر و بیاخلي تشکیل ډېر کلونه غواړي.

پروفیسور بلارستانلی د نیوریارک د پوهنتون د ایکالوژي د کالج استاد ویلی چې (د جهان نننی

پرابلم) (p.p.p) یا three p.s پرابلم دي . یعنې

۱- ککړتيا pollution

۲- نفوس population

۳- فقر poverty

دي چې دوه لومړۍ يې مستقيماً د ايکالوژي پرابلمونه دي او دريم يې غير مستقيم ايکالوژي پرابلم دی.

د انسان په ورځني ژوند کې د ايکالوژي تطبيق

د طبيعي منابعو د علمي محافظت څخه عبارت دي د نباتاتو، حيوانات او موادو څخه نوی محصول او متوازن دوران، د تاسيس په واسطه ګټه اخيستل دي ځکه د غذايي موادو کمښت د هېواد په ټولو وګړو باندې اغېز کوي او د طبيعي ځمکې او څړ ځايونو منظمه ساتنه د تطبيقی ايکالوژي يوه مهمه برخه ده.

D.D.T نننۍ نړۍ کې د ايکالوجستانو پاملرنه ځانته جلب کړيده Dieldrin او عضوي فاسفورنو زيات اهميت پيدا کړی دی چې هر يو يې خطرناک دی. دليدرين څو ځلې د D.D.T په نسبت تې لرونکو او مرغانو لپاره زهری دي. دواړه په فعال ډول په خاوره کې باقي پاتې کيږي چې زهري او خطرناک دي. ددې استعمال لاندې خطرناک عواقب منځته راوړي

۱- D.D.T د مرغانو د هګيو د پوټکي د نري والي لامل ګرځي چې په نتيجه کې په آسانه ماتيږي.

۲- د ښځو او نورو حيواناتو د ښځينه جنس د تناسلي سيستم د اختلال او شنډيدو لامل ګرځي

۳- ناروغۍ د سرطان سبب ګرځي.

۴- په خاوره او انساني غذا کې د زهرو د پاتې کيدو او د غذايي موادو د بي خونده کيدو لامل ګرځي.

د آلوده ګی مخنيوی د ايکالوژي عمده برخه ده.

عامه روغتيا: ايکالوژي په عامه روغتيا کې زيات اهميت لري مثلاً د ناروغيو مخنيوی يوازې طبيعي ستونزه نه ده، بلکې ايکالوژي هم په دې برخه کې عمده رول لري، ملاريا، محرقه، د ليوني سپي ناروغي يا نورې ناروغۍ يا هغه حيوانات چې د ميزبان په شکل د ناروغيو د انتقال سبب ګرځي لکه، مچ، سپړه کنه، مورک يا نور.

ژوندي موجودات چې دا کار سرته رسوي د دوی د ایکالوژي په نتیجه کې د موظفینو پاملرنه یې جلب کړې ده د عامې روغتیا پر اېلم د مخصوصې ناروغۍ کنټرول نه دی، بلکه په عمومي شکل سره د محیط کنټرول دی، ځکه محیط دی چې الوده ګي په کې منعته راځي.

ستراسیم ^{90}Sr په هلوکو کې ذخیره کيږي چې د هلوکو او وینې سرطان سبب ګرځي ^{137}Cs په عضلاتو کې جمع کيږي د عضلاتو د سرطان او دجن د بدلون سبب ګرځي.

د نفوسو چاودنه:

په نړۍ کې د نفوسو پر اېلم یو عمده پر اېلم دی، ځکه د طب او تکنالوجی د پرمختګ له کبله د نفوسو د زیاتوالي لامل ګرځي او د ماشومانو د مخنیوي په نتیجه کې د نفوسو زیاتوالی ځینې پر اېلمونه لکه: سرپناه، د غذایی موادو کموالی .. او تربیتي نشتوالی لامل ګرځي

سرچینې:

- ۱- Life Science دوران کاربن - دوران نایټروجن - زنجر غذایی صفحه ۱۰۹ - ۱۱۰
- ۲- سید موجود شاه ایکالوژی، بیولوژیکي محیط، نفوس، جامعه حیاتی، بایوجیو کیمیکل دورانصفحه ۲۷۲
- ۳- punjab textet book انسان و ایکالوژی

جن موجود پنهان

معاون سرمؤلف عبدالسلام تائب

بخش دوم:

پناه بردن بر جن حرام است:

در عرب این جهالت زیاد رواج داشت که از جن‌ها خبرهای غیب را می‌پرسیدند و به نام آنها نذر و قربانی می‌کردند، و هرگاه که از میان وادی خوفناک کسی می‌گذشت و یا در آن جا منزل می‌کرد می‌گفت: که ما در این وادی به سردار جنیان پناه می‌بریم تا به ذریعه جنیان زیر دست خود ما را حفاظت کند، از این چنین سخنان جنیان هنوز مغرور تر شدند و به افتخار و علو خود می‌پرداختند، از طرف دیگر در اثر این گونه شرکيات عصیان و طغیان آدمیان نیز زیاده می‌شد، چون ایشان جنیان را بر خویشتن مسلط کردند، تا که قرآن کریم شرف نزول یافت و این خرابی‌های از بیخ و بن برکند و خداوند متعال در قرآن کریم از زبان جن حکایت می‌کند که گفتند: ترجمه (جن: ۶)

امام ابن کثیر در تفسیر این آیت می‌نویسد: یعنی ما جن‌ها چنین می‌پنداشتیم که بر انسان‌ها برتری داریم زیرا که آنها در جاهلیت هرگاه در دره یا جای و حشتناکی در صحرا و بیابان منزل می‌گرفتند به بزرگ جن در آن منطقه و مکان پناه می‌بردند تا مبدا که به آنها بدی و آسیبی برسد، پس جن‌ها هنگامی که دیدند انسانها از آنها ترس و وحشت دارند، سعی کردند بیشتر آنها را مرعوب کرده و بترسانند، تابیشتر به آنها پناه بیاورند... پناه بردن به جن شرک است، و خداوند چیزی بهتر از این به ما عطا کرده است، خوله بنت حکیم می‌گوید، از رسول الله (ص) شنیدم که می‌فرمود:

«هرگاه یکی از شما در جایی منزل گرفت، آنگاه (أَعُوذُ بِكَلِمَاتِ اللَّهِ التَّامَاتِ مِنْ شَرِّ مَا خُلِقَ) را بخواند، تا زمانی که در آن منزل هست و کوچ نکرده چیزی به وی آسیب نمی‌رساند».

یعنی پناه میبرم به کلمه‌های کامل پروردگار از شر آنچه که آفریده است.

قربانی کردن برای جن حرام است

علمای اسلام بر این مسئله اتفاق نظر دارند که برای جن قربانی کردن حرام، بلکه شرک است، زیرا که این قربانی برای غیر خدا است، و هرگز خوردن گوشت آن برای مسلمان روا نیست چه رسد به اینکه شخص مسلمان این کار را انجام دهد.

باید ذبح و قربانی برای تقرب به درگاه الهی انجام بگیرد، و کسی که برای غیر خدا ذبح می کند در شریعت اسلام ملعون نامیده شده است.

حضرت علی بن ابی طالب (رض) از رسول الله (ص) روایت می کند، که فرمود: «خداوند لعنت کند کسی را که برای غیر از خدا ذبح می کند».

کمک خواستن از جن حرام است:

راه و روش سحرگران و شعبده بازان بر کمک و مدد جستن از جن و شیاطین استوار است، و مدد خواستن از غیرخداوند شرک است، باید دانست که شیطان و جن هیچ وقت خدمتی برای ساحر انجام نمی دهند مگر در صورتی که سحر گر با گفتن سخنی کفر آمیز و یا با انجام دادن عمل کفری کافر گردد، و هر چه بیشتر نافرمانی و سرپیچی امر خداوند بکند شیاطین بیشتر به او نزدیک می شوند، و اطاعتش را بیشتر بجا می آورند، این تعویذات و طلسم‌های که افراد ساحر می‌نویسند بیشتر آنها کلمات شرک آمیز و کفر است که با حروف غیر مفهوم نوشته اند. و همچنین طلب مدد از اولیای جن و شیاطین می باشد. هر چند که بعضی از کلمات و آیات قرآن برای فریب دادن مردم نادان با آن شامل می کنند تا مردم چنین گمان کنند که آنها با استفاده از کلمات قرآن تعویذ و دعا می نویسند.

آیا جن به مردم آزار و اذیت می‌رساند؟

با دلایل مختلف نقلی و عقلی ثابت شده که جن به انسان آزار و اذیت می‌رساند. و این آزار و اذیت یا بدین خاطر است که انسان به آنها آزار رسانده مثلاً بر سرشان آب گرم ریخته یا بر آنان ادرار کرده، یا اینکه در منزل شان؛ منزل نموده، پس از وی انتقام می‌گیرند و به وی آزار و اذیت می‌رسانند و یا بدون هیچ گونه علت و سببی می‌خواهند به وی آزار برسانند. و این فقط یک نوع ظلم و ستم است همچنان که انسانها هنگامی که سرشت شان دگرگون و ایمان شان ضعیف می‌گردد، برخی نسبت به برخی دیگر ستم روا می‌دارند.

حفاظت از آزار و اذیت جن

چون جن‌ها مار می‌بینند و ما آنها را نمی‌بینیم، پیامبر (ص) راه‌های بسیاری را برای حفاظت از اذیت و آزار آنها به ما آموخته است؛ مانند پناه بردن به خداوند از شیطان رانده شده «أعوذ بالله من الشیطان الرجیم»، خواندن سوره‌های فلق و ناس و مانند استعاذه‌هایی که در کلام الله (ج) وجود دارد ترجمه (المؤمنون: ۹۷-۹۸).

« و بگو پروردگارا از وسوسه‌های شیطان‌ها به تو پناه می‌برم، و پروردگارا از اینکه [آنها] به پیش من حاضر شوند به تو پناه می‌برم».

و همچنین گفتن بسم الله قبل از داخل شدن به خانه، و قبل از غذا خوردن، آب نوشیدن و جماع کردن (نزدیکی نمودن با همسر) مانع از ورود شیطان به خانه، همراهی او با انسان در غذا خوردن، آب نوشیدن و نزدیکی اش می شود؛ همچنین گفتن بسم الله قبل از داخل شدن در دستشویی و قبل از درآوردن لباس، مانع از دیدن عورت انسان توسط جن و اذیت و آزار او می‌شود؛ همان طور که پیامبر اسلام(ص) می‌فرماید ترجمه: آنچه که باعث می‌شود جن‌ها نتوانند عورت انسان را ببینند، اینست که هرگاه قبل از اینکه یکی از شما داخل بیت الخلاء شد اعوذ بالله من الخبث والخبائث بگوید».

داشتن قوت ایمان و دین نزد انسان مانع از اذیت جن‌ها می‌شود؛ بلکه در بسا موارد اگر با هم مقابل شوند صاحب ایمان قوی بر جن نصرت می‌یابد همانگونه که عبدالله بن مسعود روایت می‌کند: ترجمه (رواه الدارمی). « مردی از یاران محمد(ص) با مردی از جنیان روبرو شد خواست او را به زمین زند و مرد انسی توانست این کار را بکند. مرد انسی به او گفت: همانا من تو را ضعیف و ناچیز می‌بینم مثل این که بازوهای تو را مانند بازوهای سگ (ضعیف و لاغر) می‌بینم شما ای گروه جنیان اینگونه هستید یا تو در بین آن‌ها اینچنین (ناتوان) هستی؟ مرد جنی گفت: قسم به خدا من در بین آنها ضعیف و ناتوان نیستم. اما اگر مرا برای بار دوم به زمین میزنی چیزی به تو یاد می‌دهم که برایت سودمند باشد، گفت: بسیار خوب. مرد جنی به او گفت: (آیه الکرسی) بخوان مرد انسی گفت بسیار خوب. مرد جنی به او گفت: چون تو (آیه الکرسی) را در خانه بخوانی شیطان چون باد از آن خارج می‌شود و تا صبح در آن داخل نمی‌شود».

صرع و جن زدگی

صرع عبارت است از اختلالی که در عقل انسان بوجود می‌آید، بطوری که نداند چه می‌گوید و چه گفته است، و شخص مصروع قادر به کنترل حرکات خود نیست. و صرع بر دو نوع است: ۱- صرع توسط نفوس و ارواح خبیث و بد که همان جن زدگی است ۲- صرع بخاطر اخلاط.

و این نوع صرع، اطباء درباره سبب و علاج آن سخن می‌گویند، و نوع اول آن بسیاری از اطباء و عقلائیها آن را انکار می‌کنند ولی باید بگوییم که این نوع از انواع صرع با نقل و عقل ثابت شده و چیزی است که مشاهده می‌شود جای انکار نیست.

علل جن زدگی

۱- عشق، زن جنی که عاشق مرد انسی شود و یا این که مردی از جنیان عاشق زن انسی شود.

۲- داخل شدن جنی از راه سحر، این چنین است که جادوگر بخاطر آزار و اذیت شخصی او را مامور داخل شدن به بدنش می نماید.

۳- ستم انسان به آنها، و یا با ریختن آب گرم بر آنان، و یا با افتادن بر روی شان، و یا با ادرار کردن بالای آنان.

۴- ستم جن به انسان، و آن اینکه بدون هیچگونه سبب وارد بدنش گردد و او را اذیت نماید و این در یکی از حالات زیر امکان دارد: الف: خشم زیاد، ب: ترس بسیار، ج: غوطه ور بودن در شهوات و گناهان، د: غفلت بسیار، هـ: اندوه بسیار، خوشحالی زیاد.

شیخ الإسلام ابن تیمه درباره جن زدگی می گوید: گاهی به خاطر عشق و شهوت می باشد، و بیشتر به علت دشمنی و مجازات صورت می گیرد، یعنی اینکه برخی انسان ها به آنها آزار و اذیت برسانند، و یا این که جن ها چنین گمان کنند که آنها از روی عمد آزار و اذیت شان می کنند، با ادرار کردن بر آنها، یا با ریختن آب گرم، و یا کشتن بعضی از آنان، اگر چه خود انسان این را نداند، زیرا جهل و نادانی و ستم در بین جن بسیار وجود دارد، پس آنان در هنگام عقوبت و مجازات کردن بیش از آنچه که سزاوار باشد عقوبت می دهند. و گاهی اوقات مانند انسان های احمق و نادان بدون دلیل و بیهوده جهت اذیت کردن وارد بدن انسان می شوند.

نشانه های جن زدگی

بسیار جن زدگی مانند سایر بیماری ها دارای علامت و نشانه های خاص خودش می باشد، و دانستن این علامت ها برای معالجه کننده و اهمیت دارد، و این نشانه ها بر دو بخش تقسیم می شود:

۱- علامت و نشانه های آن در خواب.

۲- علامت آن در حالت بیداری.

نشانه های جن زدگی در خواب عبارت است از

۱- پریشان بودن و به خواب نرفتن.

۲- بار بار بیدار شدن در شب.

۳- کابوس، (یعنی: انسان در خوابش چیزی ترسناک می بیند و نمی تواند حرکت کند و کسی را بفریاد بطلبد).

۴- خواب های وحشتناک.

۵- به طور استمرار حیواناتی را مانند: گربه، و سگ، و شتر، و مار، و شیر، و روباه، و موش در خواب دیدن.

۶- خنده یا گریه و فریاد در خواب.

۷- در خواب ناله کردن.

۸- بدون شعور از خواب بلند شدن و در حال خواب راه رفتن.

۹- افرادی را در خواب ببیند که دارای قد بسیار بلند یا بسیار کوتاه باشند یا یا اشخاص سیاهی را ببیند.

نشانه‌های جن زدی در بیداری

- ۱- درد سر دائمی،(مشروط بر این که شخص، مبتلا به بیماری درد چشم، یا گوش، بینی، حلق، دندان و معده نباشد).
- ۲- از ذکر خدا و نماز و عبادت کراهت داشتن.
- ۳- پریشان حالی.
- ۴- احساس دل تنگی در سینه.
- ۵- میل به گوشه نشینی.
- ۶- به خواب رفتن انگشتان دست و پا.
- ۷- درد کردن عضوی از اعضای بدنش که طبیبان از علاج آن عاجز باشند.
- ۸- شنیدن صداهای عجیب و غریب.
- ۹- غش کردن.

علاج جن زدی

علاج دارای سه مرحله است:

مرحله اول: قبل از معالجه:

- ۱- برخاوند توکل نماید و دعا کند که خداوند گشایشی بدهد و او را در این امر یاری کند.
- ۲- پاک ساختن آن خانه و مکانی که علاج در آن صورت می گیرد، با بیرون بردن عکس و چیزهای منکری که مانع ورود فرشتگان می گردد.
- ۳- بیرون آوردن تعویذ و دعا‌های که در گردن و بازوی مریض است.
- ۴- امر کردن زنان به رعایت حجاب کامل و این که همراه با محرم باشند.
- ۵- به خاطر طهارت و پاکیزه بودن، شخص معالج و حاضرین همه باید با وضو باشند.
- ۶- چند دقیقه برای حاضرین درباره ایمان به خدا و توکل بر آن ذات یگانه صحبت کردن.

مرحله دوم: علاج

دست خود را بر روی سر بیمار بگذارد، و با گفتن (أعوذ بالله من الشیطان الرجیم) با ترتیل و صدای بلند آیاتی که شامل سوره‌های مختلف قرآن کریم است و قرار زیر شرح می گردد؛ را در گوشش بخواند:

- سورة الفاتحه.

- پنج آیت اول سورة البقرة، آیت (۱۶۳-۱۶۴)، و آیات (۲۵۵ - ۲۵۷) و آیات (۲۸۵ - ۲۸۶) سورة البقرة.

- ال عمران آیات (۱۸-۱۹)، سورة اعراف آیت (۵۴)، سورة المؤمنون آیات (۱۱۵-۱۱۸)، سورة الصافات آیات (۱-۱۰).

- سورة الاحقاف آیات (۲۹-۳۲)، سورة الرحمن آیات (۳۳-۳۶)، سورة الحشر آیات (۲۱-۲۴).

- سورة الجن آیات (۱-۹)، سورة های الاخلاص، الفلق و الناس.

بعد از تلاوت آیات یا جن از بدن آن شخص بیرون می شود و یا این که یکی از حالات زیر مشاهده می شود:

- ۱- مریض غش می کند.

- ۲- فریاد می زند .

- ۳- دست بر گوش هایش می گذارد.

- ۴- فریاد می زند و می گوید که: قرآن نخوان.

- ۵- صداهای عجیبی مانند صدای حیوانات بیرون می آورد .

- ۶- چشمانش را می بندد.

- ۷- بدنش شروع به لرزش می کند.

- ۸- آنگاه علاج کننده بعد از مشاهده این علامات؛ او را مخاطب قرار داده و از وی می پرسد که:

- نامت چیست؟

- چه دیانتی داری؟

- علت داخل شدن به بدن این شخص چیست؟

- آیا کسی دیگر نیز همراه تو است؟

- در کجای بدن هستی؟

پس اگر جن مسلمان باشد او را پند و اندرز بده و او را نصیحت کن، و سبب داخل شدنش را بدان، اگر بخاطر ظلم و ستم این کار کرده برایش بیان کن که سر انجام ستمکاران در روز قیامت سخت است، اگر مسأله عشق و عاشقی است بگو: این عمل درست نیست و او را از عذاب الهی بترسان، و اگر بخاطر این بوده که شخص در حق او ستم کرده برایش بگو: این شخص قصد آزار و اذیت نداشته؛ زیرا تو را ندیده، و کسی که عمداً کاری نکرده سزاوار عقوبت نیست، و مسلمان برادر مسلمان است.

پس اگر پذیرفت و بیرون شد خدا را سپاس بگوئید.

و قبل از بیرون شدنش باید عهد ببندد که دیگر برنگردد و به کسی آزار نرساند، و چنین بگوید: « با خدای بزرگ و یکتا عهد و پیمان می بندم که بدون آزار و اذیت از بدن این شخص بیرون شوم، و هرگز به سوی او یا مسلمان دیگری برنگردم و هیچ مسلمانی را اذیت نکنم، اگر من عهد خود را شکستم پس لعنت و نفرین خداوند و فرشتگان و همه مردم بر من باد».

بعد از عهد بستن با گفتن سلام علیکم از بدن بیرون می شود. و نکته ای که باید توجه داشت این است که باید از انگشتان دست یا پایش، و یا گوش و یا بینی و یا دهانش بیرون شود، و هرگز به وی اجازه ندهید که از چشم یا شکمش بیرون شود.

اما اگر جنی کافر باشد قبل از هر چیز او را به اسلام دعوت بده، پس اگر پذیرفت و مسلمان شد برایش بیان کن که وجودش در بدن این شخص و آزار رساندن به وی ظلم است و باید از بدن او بیرون شود. و در صورت نپذیرفتن اسلام و اصرار بر کفر و اذیت و آزار این شخص، او را تهدید کن و آن آیات سابق را تکرار کن و «آیت الکرسی» و سوره های «یس»، «صافات»، «دخان»، «جن»، «حشر»، «همزه» و «أعلى» که به جن آزار و رنج می رساند بخوان.

اگر باز هم از بیرون شدن انکار کرد با زدن برشانه ها و ران و بازویش او را مجبور به بیرون رفتن بکن. مرحله سوم: بعد از علاج:

برای این که جنی نتواند بار دیگر به بدن این شخص برگردد لازم است که به وی دستورات زیر داده شود:

- ۱- پابندی و محافظت بر طاعت و عبادت، به ویژه نمازهای پنجگانه را با جماعت خواندن.
- ۲- دوری از گناهان و منکرات.
- ۳- خواندن سوره «البقره» در منزل.
- ۴- با وضو خوابیدن.
- ۵- خواندن «آیت الکرسی» قبل از خواب.
- ۶- خواندن دعای خواب.
- ۷- خواندن سوره «الملک» قبل از خوابیدن، اگر سواد خواندن ندارد به نوار یا قرائت کسی گوش فرا دهد.
- ۸- خواندن «سوره یس» یا گوش گرفتن آن در هنگام صبح.
- ۹- قبل از انجام هر کاری «بسم الله» گفتن.
- ۱۰- خواندن اذکار و اوراد صبح و شام.
- ۱۱- تنها نخوابیدن.
- ۱۲- اگر مریض زن است باید او را به اداء کردن حق شوهر، و رعایت حجاب شرعی امر کرد.
- ۱۳- خواندن سوره یا یا جزئی از قرآن یا شنیدن آن در شبانه روز.

چند نصیحت برای در امان بودن از شر جن

- ۱- اذکار و اوراد صبح و شام محافظت کن.
- ۲- قرآن را بسیار تلاوت کن و یا به آن گوش فرا بده.

۳- هرگاه از جای بلندی پریدی «بسم الله» بگو.

۴- هرگاه آب داغ روی زمین ریختی «بسم الله» بگو.

۵- هرگاه وارد اتاق تاریکی شدی «بسم الله» بگو.

۶- هر گاه چیز سنگینی بر زمین انداختی «بسم الله» بگو.

۷- هرگز در سوراخ ادرار نکن.

۸- تنها نخواب، در صورت مجبور بودن حتما با وضو بخواب، اذکار خواب را فراموش نکن.

۹- به سگی یا گربه ای آزار نرسان.

۱۰- به تنهایی در شب به صحرا نرو.

خداوند کریم به فضل و کرم خویش گناهان ما را عفو نموده و همه ما و شما را از شر شیاطین محفوظ، مصون و در امان بدارد.

ذکر ادله

اول- دلیل از قرآن کریم

خداوند می فرماید ترجمه: (البقره: ۲۷۵)

«کسانی که ربا می خورند (در روز قیامت) بر نمی خیزند مگر مانند کسی که بر اثر تماس شیطان دیوانه شده...».

امام قرطبی می گوید:

«این آیت دلیل است بر باطل بودن گفتار کسانی که صرع توسط جن را انکار کرده اند، و گفته اند: شیطان در بدن انسان راه ندارد...».

دوم - دلیل از سنت

عطاء ابن ابی رباح می گوید: عبدالله ابن عباس - رضی الله عنهما- به من گفت: آیا می خواهی زن بهشتی به تو نشان دهم؟

گفتم: بله، گفت: این زن سیاه، نزد رسول الله (ص) آمده و عرض کرد یا رسول الله (ص) من مبتلا به صرع هستم و در وقت صرع بدنم نمایان می شود، پس برایم دعا بفرما، رسول الله (ص) فرمود: «اگر خواستی صبر کنی و پاداشت بهشت خواهد بود، و اگر خواستی برایت از خداوند دعا طلب می کنم تا تو را شفا بدهد؟». وی گفت: صبر می کنم، سپس گفت: ای رسول الله (ص) بدنم نمایان می شود، از خداوند بخواه تا این که نمایان و عریان نشوم، آنگاه رسول الله برایش دعا کرد.

جَنّان در خدمت سلیمان پیامبر

تسلط و قدرت بر جنیان که فراحستی و فرازمینی و ماورایی هستند، فقط از طریق معجزه برای حضرت سلیمان امکان پذیر بود، و طبقات جن در شرایط خاصی به حکم خداوند متعال برای سلیمان ع، قابل رؤیت و در خدمت او بودند.

قرآن کریم با آیاتی فصیح و بلیغ به این نکات اشاره می کند:

۱- سلیمان ع لشکریانی از جن و انس و پرنده در اختیار داشت و آن ها را به خدمت خویش می گرفت. (نمل: ۱۷)

۲- گروهی از جنیان برای سلیمان ع کار می کردند و به عنوان عمله، اوامر و فرامین او را انجام می دادند. (سبأ: ۱۲)

۳- جنیان باهنر خاص خود و قدرت تفکر، و توانائی های فراوان بدنی خویش، در امور ساختمانی و کارهای تزئینی و موارد دیگر در خدمت حضرت سلیمان ع بودند و برای او انجام وظیفه می کردند. (سبأ: ۱۳)

۴- جنیان در دریاها واقیانوس ها غواصی می کردند و برای سلیمان ع مرواریدها بیرون می آوردند. (ص: ۳۷)

۵- جنیان در اسارت سلیمان ع بودند و مدتها از فوت آن بزرگ مرد آگاهی نداشتند تا خود را از این وضع آزاد کنند. (سبأ: ۱۴، ص: ۳۸)

و در مرگ سلیمان ع دو نکته مهم نهفته شده است: یکی این که: جنیان به فرمان خداوند متعال در اسارت سلیمان ع بودند، و از روی اجبار و اکراه برای او کار می کردند، دیگر این که: جنیان نیز مانند بشر به بسیاری از اتفاقات و جریان ها آگاهی و اطلاع نداشتند.

سخن آخر

همان طور که پیش از این گفته شد، جن موجودی است مادی که از آتش خلق شده است. از آنجایی که ماده است، بنابر این حیات دارد و از آنجایی که دارای حیات است و طبق آیات الهی زاد و ولد می کند پس نر و ماده دارد، خواب و خوراک دارد و مرگ نیز خواهد داشت، چنان که در قرآن کریم آمده: « و بر آنها (خطا کاران) نیز همانند پیشینیان شان از جن و انس عذاب مقرر شد ». (سوره فصلت: ۲۵) « به میان امت هایی که پیش از شما بوده اند، از جن و انس در آتش داخل شوید ». (سوره اعراف: ۳۸) از این آیات چنین بر می آید که آنها هم مانند انسان ها مرگ دارند.

طوری که قبلاً متذکر شدیم: دنیای جن، واقعیتی انکار ناپذیر است، و جن ها به انسان ها به دلایل مختلف آزار واذیت می رسانند، پایبندی در عبادت و تلاوت قرآن کریم، اذکار و دعا های نبوی، و اطاعت از اوامر الهی، سبب در امان ماندن ما از آزار و اذیت جن می گردد، ویژگی های زیادی در مورد جنیان در قرآن ذکر شده است، جن

دارای انواع گوناگون است، جن خود را به شکل و صورت‌های مختلف در می‌آورد، پناه بردن بر جن و قربانی کردن برای جن و کمک خواستن از جن حرام است.

منابع:

- ۱- قرآن کریم .
- ۲- صحیح مسلم، باب فی احادیث متفرقة، جزء چهارم، صفحه ۲۲۹۴، المكتبة الشاملة.
- ۳- سنن الترمذی، باب ذکر التسمية عند دخول ، جزء اول، صفحه ۷۴۵. همان منبع.
- ۴- سنن الدارمی، باب: فضل اول سورة البقرة و آية الكرسي جزء ۴، صفحه ۲۱۲۸. همان منبع.
- ۵- تفسیر کابلی جلد اخیر.(تفسیر سورة جن)
- ۶- قطب، سید(۱۳۸۷) فی ظلال القرآن جلد ششم، چاپ دوم، مترجم، دکتر مصطفی خرم‌دل، تهران، نشر احسان صفحه ۵۶۰.
- ۷- صابونی، محمد علی (۱۳۸۶) صفوة التفاسیر جلد چهارم ، مترجم، سید محمد طاهر حسینی، تهران، نشر احسان.
- ۸- دکتر محمد، مصطفی محمد. (ثور ۱۳۹۵ هـ ش) فهرست موضوعی قرآن کریم، مقدمه، ترجمه و توضیح فیض محمد بلوچ، انتشارات خواجه عبدالله انصاری.
- ۹- عثمانی، محمد شفیع، مترجم مولانا محمد یوسف حسین پور تفسیر معارف القرآن جلد دوازدهم، تربت جام، انتشارات شیخ الاسلام احمد جام چاپ چهارم بهار سال ۱۳۸۷ شمسی.
- ۱۰- دکتر اشقر، عمر سلیمان، ترجمه گروه فرهنگی انتشارات حرمین، دنیای جن‌ها و شیاطین (نسخه الکترونیکی) بی تا.
- ۱۱- تاجی گله داری، حسین. جن در قرآن و سنت، چاپ اول(نسخه الکترونیکی).
- ۱۲- گرد آوری و ترجمه وبسایت ایمان. (سرطان ۱۳۹۵ هـ ش) دنیای جن و سحر به استناد قرآن و احادیث نبوی چاپ اول (نسخه الکترونیکی).
- ۱۳- سایت جامع الفتاوی اهل سنت. (WWW.islam.com).

د اسلام ټولنيز اخلاقي ارزښتونه

د سر مؤلف مرستیال استاذ عنايت الله عادل

لومړۍ برخه:

د ټولنيزو اخلاقي ارزښتونو موخه په قرآن کریم کې د الله تعالی له هغو څرگندونو او په ګڼ شمېر احادیثو کې د رسول الله صلی الله علیه وسلم له هغو لارښوونو څخه عبارت ده چې د ټولنې د وګړو خپل منځې اړیکې یو له بله تنظیموي.

ځکه د دین له بنسټیزو موخو نه یوه موخه د ټولنې د وګړو ترمنځ د اړیکو منځته راوړل دي؛ څو انسانان وکولای شي د مینې او دوستۍ په چاپیریال کې په امنیت، آرامتیا، د حقوقو د ضیاع له ویرې او یا د خپل ژوندانه د منځه تلو له ترڅې پرته خپلو کې یو بل ته څېرمه ژوند وکړي. دا کار په ټولنه کې هغه مهال د پلي کېدو وړ دی چې د ټولنې د وګړو ترمنځ ټولنیز اخلاقي ارزښتونه د یوه مؤمن او مسلمان د زړه له تله د ایمان، عقیدې او عبادت د انگیزو له مخې په سرچینه اخیستو سره مراعات کړی شي.

همدا لامل دی چې رسول الله صلی الله علیه وسلم ډېری ټولنیز اخلاقي ارزښتونه د یوه مؤمن او مسلمان له ایمان او عقیدې سره په مخامخ او سیده ډول تړي او له ټولنیزو اخلاقي ارزښتونو نه د هر ارزښت په سرته رسونه یوه مسلمان ته د اخروي اجر او ثواب ژمنه ورکوي.

الف: شفقت (زړه سوي) او مهرباني

۱. د زړه سوي او مهرباني بنسټ

زړه سوي او مهرباني د هغو بشري اخلاقو له ډلې څخه ده چې په اړه یې د اسلام سپیڅلی دین هم یوه مؤمن او مسلمان ته لارښوونه کوي. که څه هم په یو شمېر حیواناتو کې زړه سوي او مهرباني تر سترګو کېږي خو د هغې دائره تر همدوی محدوده وي، البته په انسان کې د زړه سوي او مهرباني دائره هر څه په خپل ځان کې رانغاړي؛ ځکه انسان په ځمکه کې د الله تعالی ځای ناستی دی، هغه ذات چې په ټوله کې رحمت، شفقت او مهرباني یوازې د هماغه ده د مخلوقاتو، انسانانو او حیواناتو ترمنځ شته هر ډول شفقت او مهرباني له الهي رحمت څخه را اخیستل شوي، لکه څرنگه چې رسول الله صلی الله علیه وسلم فرمایي: «ان الله مائة رحمة قسم منها رحمة بين جميع الخلائق فيها يتراحمون»

وبها يتعاطفون و بها تعطف الوحش على أولادها و آخر تسعة و تسعين رحمة يرحم بها عباده يوم القيامة». ژباړه: يقيناً سل په سلو کې رحمت الله لره دی، له هغو سلو يې يوه برخه د خپلو ټولو مخلوقاتو ترمنځ وويشله چې له مخې يې هغوی يو بر بل ترحم کوي. په هغه سره يو پر بل خوږيږي. په هماغه سره وحشي حيوان په خپلو بچيو مهرباني کوي او نهه نوي برخې يې ساتلې دي په هغو سره به د قيامت په ورځ په خپلو بندگانو رحم کوي.

د اسلام سپېڅلی دين د يوه او يوازيني الله تعالی له لوري د رسول الله صلی الله عليه وسلم له لارې را رسيدلی په خپله له زړه سوي، مهربانی او پيروزونې ډک دين دی او يوه مؤمن او مسلمان ته هم لارښوونه کوي چې په دې اخلاقي ارزښت خان سنبال کړي؛ خو د رب العالمين له مهربانی او پيروزونې د برخمن کېدو وړ وگرځي، لکه څرنگه چې رسول الله صلی الله عليه وسلم فرمايي: «الراحمون يرحمهم الرحمن ارحموا أهل الأرض يرحمكم من فى السماء». ژباړه: په رحم لرونکو رحمن خپل رحمتونه اوروي، د ځمکې پر اوسېدونکو مهرباني وکړئ د آسمانونو څښتن به پر تاسې مهربانی وکړي.

۲- په اسلامي ټولنه کې د زړه سوي او مهربانی ښې د اخلاقي ارزښت د تطبيق ځايونه

په مور او پلار زړه سوی او مهرباني

هغه لومړني کسان چې په ټولنه کې له انسانه د زړه سوي او مهربانی غوښتنه کوي، والدين يعنې د انسان مور او پلار دي، چا چې انسان دې نړۍ ته راوړی. کله چې انسان له هرڅه بې خبره و د مور او پلار زړه سوی او مهرباني ورپه برخه وه په ځانگړي ډول له مور سره زړه سوی او مهرباني کول چا چې د انسان د سترېدو هر ډول زحمتونو او تکليفونه پر غاړه اخيستي، له همدې امله رسول الله صلی الله عليه وسلم د هغه کس په خواب کې چې له دوی نه يې وپوښتل زما د ښه چلند زيات حقدار څوک دی؟ درې ځلې يې وفرمايل: ستا مور، بيا ستا مور او بيا هم ستا مور.

د الله تعالی کلام قرآن کریم هم هر مؤمن او مسلمان ته له مور او پلار سره د زړه سوي او مهربانی لارښوونه او څرگنداوی کوي، په ځانگړي ډول کله چې مور او پلار د بوداوتوب عمر ته ورسويږي. الله تعالی فرمايي: ژباړه: او په رحمت سره هغوی دواړو ته مات غاړی اوسه او داسې وايه چې زما ربه! پر دواړو داسې رحم وکړې لکه زه يې چې وړوکی روزلی يم. الإسراء: ۲۴.

په ماشومانو او يتيمانو زړه سوی او مهرباني

په دويم قدم کې به له ماشومانو او کوچيانو سره زړه سوی او مهرباني تر سره کېږي هغه که د انسان خپل اولاد وي او که د بل چا وي په ځانگړي ډول هغه يتيمان چې د مور او پلار او يا په هغوی کې د يوه د زړه سوي او مهربانی له پستې غيږې بې برخې شوي وي. په يتيم ماشوم زړه سوی او مهرباني د اخروي اجر او ثواب او د انساني زړه د سختيا د نرمښت يوه غوره وسيله ده، لکه چې د رسول الله صلی الله عليه وسلم د يارانو له آثارو نه په يوه اثر کې د يتيم په اړه له ابو درداء رضی الله عنه څخه

داسې رانقل شوي: «و يا اخي اذن اليتيم منك و امسح برأسه والطف به و أطعمه من طعامك فان ذلك يلين قلبك و تدرک حاجتك». ژباړه: او اې وروره! يتيم ځانته رانيردې کړه، په سر يې د زړه سوي لاس راتبر کړه، په مهرباني يې ونازوه او له خپلو خوږو نه هغه ته خواړه ورکړه، په يقين سره په دې سره به ستا زړه نرم او ضرورتونه به دې پوره شي.

له يتيمانو سره د زړه سوي او مهرباني په اړه که څه هم يوازې يې پر سر لاس را تېرول وي. له رسول الله صلى الله عليه وسلم نه په يوه بل روايت کې داسې راغلي: «من مسح رأس يتيم لم يمسحه الله كاهن له بكل شعرة مرت عليها يده حسنة». ژباړه: چا چې د يتيم پر سر يوازې د الله تعالى د خوښي په منظور لاس راتبر کړ، پر هر ويښته يې چې لاس راتبر شوی په مقابل کې يې ډېرې نېکۍ ورکول کيږي.

د اسلامي ټولنې له ناروغو او بې وزله وگړو سره زړه سوي او مهرباني

د هغو کسانو له ډلې نه چې بايد په ټولنه کې د خورا زيات زړه سوي، مهرباني او پېرزوينې وړ وگرځي معيوبه، بې وسه، نانثوانه، بې وزله او تنگلاسه خلک دي. ځکه څومره چې انسان اړمن، بې وسه او عاجزه وي په هماغه اندازه زړه سوي، مهرباني، پېرزوينې او خواخوږۍ ته اړتيا لري، خو وکولی شي د ټولنې د وگړو په زړه سوي او مهرباني سره هغه نيمگړتياوې پوره کاندې چې دی يې په خپل ځان کې احساسوي.

همدا لامل دی دا ډول کسان ان په تکليفي حکمونو کې هم د الله تعالى د مهرباني او پېرزوينې وړ بلل شوي، داسې له هغوی نه ډېری حکمونه د دوی د بې وسۍ او عاجزۍ له مخې يا يو مخ ساقط شوي او يا يو څه راکم شوي. لکه څرنگه چې الله تعالى فرمايي: ژباړه: په ړانده څه گناه نشته او نه په گډوډ څه گناه ده، نه په ناروغ څه گناه ده. الفتوح: ۱۷.

له ناروغو او معيوبو کسانو سره زړه سوي او مهرباني دا غوښتنه کوي چې انسان د هغوی ترڅنگ ودريږي، د هغوی د زړه په ټکورولو له هغوی سره پستې او نرمې خبرې اترې وکړي. له بې وزلو او مسکينانو سره زړه سوي او مهرباني دا غوښتنه کوي چې د هغوی په لاس نيوي سره تر خپله وسه د هغوی اړتياوې بشپړ کړی شي و يا لږ تر لږه ښه خبره ورسره وشي.

ب: د مرستې او همکارۍ اخلاقي ارزښت

۱. په اسلامي ټولنه کې د مرستې او همکارۍ اخلاقي ارزښت

مرسته او همکاري په بشري ټولنه کې له هغو ډېرو مهمو اخلاقي ارزښتونو څخه گڼل شوې چې له هغه پرته ټولنه ټيکاو ته نشي رسيدۍ؛ ځکه الله تعالى انسانان داسې پيدا کړي چې دوی يو بل ته اړ دي او هيڅ انسان نشي کولی خپلې ټولې اړتياوې په يوازې ځان پوره کړی شي، نو په دې نړۍ کې د بشري ژوندون د دوام موندنې بنسټ په مرستې او همکارۍ اېښودل شوی. له رسول الله صلى الله عليه وسلم نه په بېلابېلو روايتونو کې د مسلمانانو ترمنځ د مرستې او همکارۍ د څرگنداوي په موخه ژوندۍ

بېلگې وړاندې شوې؛ خو بې مسلمانان د ارزښت په درک کولو سره په اړه کومه بې غوري ونکړي. په يوه حديث کې رسول الله صلى الله عليه وسلم د مسلمانانو خپل منځي مرسته او همکاري له يوې داسې ودانۍ سره ورته بولي چې يو پر بل يې تکیه کړې وي، لکه څرنگه چې فرمايي: «ان المؤمن للمؤمن کالبنیان يشد بعضه بعضاً و شبک أصابه».

ژباړه: يو مؤمن د بل مؤمن لپاره د يوې ودانۍ په څېر دی يوه برخه يې بله ټينګوي او د لاسونو ګوتې يې (د دې تشبیه د څرګنداوي په منظور) خپلو کې سره نښتي. خښتې که هر څومره پخې وي په يوازيتوب کمزورې دي او همدارنگه له زرګونو خورو ورو خښتو هم هيڅ نه جوړېږي او نه هم کومه ودانۍ منځته راوړي شي. له خورو ورو خښتو به هغه مهال ودانۍ رامنځته شي چې خپلو کې سره يو ځای شي. يوه داسې ودانۍ به را منځ ته شي چې په اسانۍ يې څوک ستنې ونه شي لړزولې.

که څه هم ودانۍ يو بې سا موجود دی خو بيا هم په ټينګتيا او تکیه کولو کې خپلو نورو برخو ته اړتيا لري. او په يوه بل حديث کې رسول الله صلى الله عليه وسلم دا همکاري، زړه سوی او مهرباني له يوه ژوندي بدن سره ورته بولي چې هر غړی يې احساس او شعور لري او هر يو يې د بل په کړېدو ځورېږي، ترڅو په رېښتوني ډول مؤمنان او مسلمانان په اسلامي ټولنه کې خپله اساسي دنده هېره نکړي بلکې اسلامي ټولنه په يوې کورنۍ واپروي ټول غړي يې خپلو کې سره وروڼه وي او د خپل ورور په رنځ او کړاو دردېږي. رسول الله صلى الله عليه وسلم فرمايي: «تري المؤمنین في تراحمهم و توادهم و تعاطفهم کمثل الجسد اذا اشتکي عضوا تداعي له سائر جسده والحمي». ژباړه: په خپل منځي مهرباني، مينې او زړه سوي کې به مؤمنان د يوه واحد بدن په توګه بيا مومې کله يې چې يو غړی نارامه شي نو ټول بدن يې په تبه او بې خوښۍ را وبلل شي.

۲. د ټولنې د وګړو ترمنځ د مرستې او همکارۍ معيار

په دې کې شک نشته چې انساني ټولنه له خير او شر، ښېګڼې او بدۍ څخه تشه نه وي، يا په بله وينا په هره انساني ټولنه کې اطاعت او فرمان منل او معصيت او نافرمانی شتون لري او د ټولنې هره ډله خپلو کې يو له بله مرسته او همکاري کوي، خو په انساني ټولنه کې د مرستې او همکارۍ لپاره د وګړو ترمنځ د هوساينې او امنيت د منځته راتلو لامل ګرځي، د يوه اخلاقي ارزښت په توګه معيار څه شی دی؟

قرآن کریم د ټولنې د وګړو ترمنځ د مرستې او همکارۍ معيار راته څرګندوي، لکه څرنگه چې الله تعالی فرمايي: ژباړه: او تاسو په ښېګڼه او ځان ساتنه کې يو له بله مرسته وکړئ او په ګناه او تېري کې يو له بله مرسته مه کوئ. المائدة: ۲.

په ښېگڼه او تقوا کې مرسته

په ښېگڼه او تقوا کې مرسته او همکاري د خير، ښېگڼې، تقوا او خان ژغورنې په چارو او په هر هغه کار کې له همکارۍ او لاس نيوي څخه عبارت ده چې الله تعالی يې را ته حکم کړی ځکه موږ ته د خير او شر معيار د شريعت له لارې ټاکل کيږي، خير او ښېگڼه هر هغه شی دی چې اسلامي شريعت يې موږ ته ښه معرفي کوي. او کله په اسلامي ټولنه کې مسلمانان خپلو کې يو له بله د الهي حکمونو په پلي کولو کې مرسته او همکاري کوي، نو په دې کې شک نشته چې خوښي او نېکمرغي، هوساينه او سوکالي يې په برخه کېږي؛ ځکه د الهي اوامرو او آسماني احکامو تطبيق د انسان خوښي او نېکمرغي تضميني. په دې توگه مؤمن او مسلمان نه يوازې په همدې دنيا کې د مرستې او همکارۍ له گټو برخمن کيږي بلکې د آخرت په اجر او ثواب او خير ښېگڼه کې هم خپلو کې سره برخوال کيږي، ځکه رسول الله صلی الله عليه وسلم فرمايي: «الدال على الخير کفاه». ژباړه: د ښېگڼې لارښود د هغوی د تر سره کوونکي په شان دی. دا مبارک حديث په ډاگه کړې چې د ټولنې وگړي خپلو کې د مرستې او همکارۍ او يو د بل په مخ کې د خپل مسئوليت د احساسولو په اجر او ثواب کې سره يو شان دي، هماغسې لکه ښه کړنه چې په سرته رسوونکي ښه اغيز پرېاسي د هغې په لارښوونکي به هم هماغه ښې اغيزې وښدي.

په معصيت او گناه مرسته

البته په معصيت، گناه او نافرمانۍ کې يو له بل سره مرسته او همکاري الله تعالی موږ ترې منع او ايسار کړي يو او هغه يې نه خوښيږي. نو کله چې په يوه ټولنه کې د وگړو ترمنځ په تېري، زورواکۍ، د بې حيايي او برېښتوب په خوروايي او خپرولو، درغلي او دروغو او نورو ناوړه چارو کې يو له بله مرسته تر سره کېږي، نو په دې کې شک نشته چې نور نو د دې ټولنې د راپرزېدو اسباب چمتو شوي او وگړي به يې د خوښۍ او نېکمرغۍ، هوساينې او سوکالۍ له نعمته بې برخې کيږي، پردې سربېره به په اخروي عذاب او بد مرغۍ کې هم سره يو ځای وي، لکه څرنګه چې رسول الله صلی الله عليه وسلم فرمايي: «و من سن سنة شر فاتبع عليها کان عليه وزره و مثل أوزا من اتبعه غير منقوص من أوزارهم شيئاً». ژباړه: چا چې د شر د کومې تگلارې بنسټ کېښود او له هغې پيروي وشوه نو خپله گناه او د ده د پيروي کوونکو د گناهونو په څېر گناه به پر همدۀ وي، پرته له دې چې د هغو پيروي کوونکو گناهونه را کم کړي شي.

۳. د ټولنې د وگړو ترمنځ د مرستې او همکارۍ د اخلاقي ارزښت تطبيقي ځايونه

په ټولنه کې د مرستې او همکارۍ له هغو ډېرو مهمو پديدو څخه يوه هم د ټولنې له وگړو سره د ستونزو په هوارې کې مرسته ده. د رسول الله (ص) گڼ شمېر حديثونه مسلمانانو ته د دې همکارۍ او خواخوږۍ لارښوونه کوي او هغه ته د هغوی له مړينې وروسته راتلونکې ژوند کې له اجر او ثواب او

د دوی د ستونزو له هوارې سره په مخامخ ډول تړاو ورکوي، لکه څرنګه چې رسول الله (ص) فرمايي: «و من كان في حاجة أخيه كان الله في حاجته و من فرج عن مسلم كربة فرج الله عنه كربة من كربات يوم القيامة». ژباړه: او څوک چې د خپل ورور د اړتيا په بشپړې بوخت دی الله تعالی به د هغه خپلې اړتياوې ورته پوره کوي. او چا چې له کوم مسلمان نه یو مصیبت لرې کړ الله تعالی به د هغه نه د قیامت د ورځې له مصیبتونو نه یو مصیبت لرې کړي.

د ټولنې د وګړو ترمنځ په مرستې او همکارۍ او تر خپله وسه د هغوی د اړتیاوو بشپړې سره نه یوازې دا چې الله تعالی د انسان اخروي ستونزې هواروي، بلکې په دې دنیا کې هم الله تعالی د هغه ستونزې هواروي، لکه چې رسول الله p په یوه بل روایت کې داسې فرمايي: «والله فی عون العبد ما كان العبد فی عون أخيه». ژباړه: او الله جل جلاله تر هغو له خپل بنده سره مرستندوی وي تر څو بنده د خپل ورور په مرسته کې وي.

نو په اسلامي ټولنه کې له دې مرستې او همکارۍ سره اړینه ده څو ځواکمن د بې وسو لاس نیوی وکړي، شتمن بې وزله له پامه ونه غورځوي، دانا خلک ناپوهه کسانو ته لارښوونه وکړي، مشر په کشرانو زړه سوی وکړي، کشران د مشرانو درناوی مراعات کړي، بې علمه خپل ځای او د عالمانو مرتبه وپېژني او د ژوند په سختو حالاتو او د سولې او جګړې په شېبو کې یو له بله مرستندویه او ملاتړي و اوسي.

ج: د اېثار او جاري اخلاقي ارزښت.

۱. د اېثار د اخلاقي ارزښت معنا او په بشري ټولنه کې یې ارزښت

اېثار په لغت کې نورو ته د لومړیتوب او لوړتیا ورکولو په معنا راځي. البته د اسلام په اخلاقي نظام کې د نورو د حقوقو لوړ ګڼل او په خپلو حقوقو د هغوی حقوقو ته د لومړیتوب ورکړه ترې مراد ده او یا په بله وینا دا چې د ټولنې د نورو وګړو حقوقو ته په خپلو حقوقو غوراوي، لوړاوی او لومړیتوب ورکړي، یعنې په ټولنه کې له خپلو حقوقو تېرېري څو د نورو حقوق خوندي شي.

۲. د اېثار او جاري ډولونه

کله چې حقوقو ته کتنه کوو نو ګورو چې پر انسان دوه ډوله حقوق واجب شوي یو ډول یې د حقوق الله په نامه یادېږي او بل ډول یې د بندګانو په حقوقو نومول شوي دي. په دې اساس اېثار هم په دوه ډوله دی: یو یې د الله تعالی د خوښۍ او رضایت حق د نورو پر حقوقو اېثارول او بل یې پر خپل حق د نورو د حق اېثارونه.

د الله تعالی د حق په اړه ایتار

لومړی ډول د نورو پر حقوقو د الله تعالی د حق ایتار دی له یوه مؤمن او مسلمان څخه غوښتنه کوي څو د الله تعالی په خوښۍ او رضایت باندې د کوم بل چا خوښۍ او رضایت ته لومړیتوب ورنکړي. او هر هغه شی چې له امله یې انسان الله تعالی ته نږدې کېدای شي او یا یې الله تعالی خوښوي باید یو مؤمن او مسلمان هغه د کوم بل چا لپاره ایتار نکړي، بلکې خپله دی د دې ډېر وړ او حقداره دی. الله تعالی ته د نږدېکت په منشور هغه کار تر سره کړي؛ ځکه په داسې یوه حالت کې ایتار کول نه یوازې دا چې کوم ارزښت نه گڼل کېږي بلکې مکروه او ناخوښه بلل کېږي، لکه څرنګه چې د اسلامي فقهي قاعده ده «الایثار فی القرب مکروه». ژباړه: د الهي قربت په اړه له ځانه تېرېدل مکروه دي. په دې معنا چې الهي دربار ته په نږدېکت موندلو کې ایتار او له ځانه تېرېدنه او په دې اړه کوم بل چا ته د لومړیتوب او لوړتیا حق ورکول ناخوښه کار دی، بلکې هر انسان خپله د دې ډېر وړ دی چې الهي دربار ته د نږدېکت په لټولو سره الهي قرب تر لاسه کړي.

لکه څرنګه چې د رسول الله (ص) حدیث هم په دې حقیقت زموږ د پوهاوي لپاره فرمایي: «من التمس رضی الله بسخط الناس رضی الله عنه و أرضی الناس عنه و من التمس رضا الناس بسخط الله سخط الله علیه و أسخط علیه الناس».

ژباړه: څوک چې د الله تعالی رضایت ته د خلکو په خوښۍ لومړیتوب ورکوي الله تعالی له هغه نه په راضي کېدو خلک هم ترې رضا کوي. او څوک د الله تعالی په رضایت د خلکو خوښۍ ته لومړیتوب ورکوي الله تعالی له هغه نه په ناراضه کېدو خلک هم ترې ناخوښه کوي.

د خلکو د حق په اړه ایتار

او د ایتار دویم ډول د خلکو له حقوقو سره تړاو لري، نو حقیقت دا دی چې د انسانیت بشپړتیا له انسانه غوښتنه کوي چې د خلکو د حقوقو د خونديتوب په موخه له خپل حق نه تېر او د هغوی حق ته پر خپل حق لومړیتوب او لوړاوی ورکړي، یعنی د نورو د مړښت په منظور دې پر ځان لوړه ومني او د نورو د آرامتیا په موخه دې پر ځان تکلیف تېر کړي، له دې انگېزې به یې یوازنی موخه د الله تعالی رضایت او خوښي وي، لکه څرنګه چې الله تعالی فرمایي: ژباړه: او د هغه په مینه (یا خوږو ته په اړتیا سر بهر) مسکین، یتیم او بندي ته خواږه ورکوي، (وايي) موږ یوازې د الله په رضا خواږه درکوو، نه له تاسې بدله غواړو او نه مننه (تشکر). الانسان: ۸، ۹.

د: د ټولنې د وگړو ترمنځ د سوله غوښتلو اخلاقي ارزښت

د ټولنې د وگړو ترمنځ سوله کول د هر مسلمان وگړي دنده ده که دا سوله د دوه کسانو ترمنځ وي، که د ټولنې د دوه مخالفو ډلو ترمنځ او يا که خپله د ده او د کوم بل چا ترمنځ وي، بايد له هغه سره روغه جوړه وکړي. لکه څرنگه چې رسول الله (ص) لارښوونه کوي کله چې د ټولنې د وگړو ترمنځ ترېنگلتيا رامنځته شي بايد په لومړي قدم کې له دواړو لوريو نه هر يو هڅه وکړي چې دا ترېنگلتيا له منځه يوسي، ځکه رسول الله (ص) د دې اجازه نه ده کړې چې يو مسلمان دې له دريو ورځو زيات له بل مسلمان سره په غوسه وي؛ ځکه دا کار يې د رب العلمين په دربار کې د هغوی دواړو د عملونو د نه قبلېدو لامل گرځي، لکه څرنگه چې رسول الله (ص) فرمايي: «ولا يحل لمسلم ان يهجر اخاه فوق ثلاثة ايام». ژباړه: هيڅ مسلمان ته نه ده روا چې له دريو ورځو نه زيات له خپل ورور سره راشه درشه پرېږدي. همدارنگه په يو بل روايت کې فرمايي: «تفتح ابواب الجنة كل يوم اثنين و خميس فيغفر في ذلك اليومين لكل عبد لا يشرك بالله شيئا الا من بينه و بين اخيه شحنة فيقال انظروا هذين حتى يصطلحا». ژباړه: د هرې دوشنبې او پنج شنبې په ورځ د جنت دروازې پرانيستل کېږي او په دې دوه ورځو کې هر هغه بنده ښل کېږي چې له الله تعالى سره يې شريک نه وي نيولی پرته له هغه کس نه چې له خپل ورور سره يې اړيکې خرابې وي نو وويلی شي دوی دواړه تر هغو برېږدی څو خپلو کې يې سوله نه وي کړې.

نو که چېرته دواړه لوري سولې او روغې جوړې ته حاضر نشي او د خپلو ځاني غوښتنو او انگېزو پيروي وکړي دلته نو د اسلام دين نور مسلمانان د هغوی ترمنځ په سوله راوړو مکلف کوي او زيات ټينگار پرې لري؛ ځکه د ټولنې د وگړو ترمنځ سوله د اسلامي ټولنې له ډېرو مهمو غوښتنو څخه يوه گڼل کيږي، نو په هر ډول چې شونې وي اسلام راته اجازه راکوي څو د ټولنې د وگړو ترمنځ سوله راولو، که څه هم له دروغو نه هم استفاده پکې وشي، دروغ تر ټولو ناوړه اخلاقي عيب گڼل کېږي او له يوه مسلمان سره نه ښايي، البته کله چې دا دروغ د الله تعالى د خوښۍ او رضايت په موخه د ټولنې د وگړو ترمنځ د سولې او روغې جوړې لپاره تر سره کېږي، نو په دې ډول چارو کې اسلام راته اجازه راکوي، لکه څرنگه چې رسول الله (ص) فرمايي: «ليس بالكاذب من أصلح بين الناس فقال خيرا او نمی خيرا». ژباړه: هغه کس دروغجن نه دی چې د خلکو ترمنځ سوله کوي او په دې لړ کې د خير کومه خبره وکړي او يا د خير کومه خبره تر بله ورسوي.

په ټولنه کې د خلکو ترمنځ د سولې غوښتنو له مهمو شرطونو نه يو شرط اخلاص دی؛ ځکه د اسلام په اخلاقي نظام کې د سولې غوښتنه هغه مهال يو ارزښت بلل کيږي چې د الله تعالی د خوښۍ او رضایت لپاره تر سره شي، لکه څرنګه چې الله تعالی له دې حقیقه زموږ په خبرولو سره فرمایي: ژباړه: په زیاترو پټو مشورو کې یې خیر نشته پرته له هغه چې څوک د خیرات، کومې ښېګڼې او یا د خلکو ترمنځ د سولې امر وکړي او چا چې د الله تعالی د رضا په لټه داسې وکړل نو ژر به بدله ورکړو. النساء: ۱۱۴.

هـ د عفوي (ښې) او تېرېدنې اخلاقي ارزښت

۱- د ښې او تېرېدنې معنا او ارزښت:

ښه او تېرېدنه له سولې غوښتنو سره مخامخ تړاو لري؛ ځکه د سولې غوښتنه په اسلامي او بشري ټولنه کې له ډېرو مهمو اخلاقي ارزښتونو څخه يو ارزښت ګڼل کيږي او تر هغو د پلي کېدو وړ نه ګرځي ترڅو د ټولنې وګړي د ښې او تېرېدنې په اخلاقي ارزښت نه وي سنبال شوي.

عفو په لغوي معنا له منځه وړو او ورکاوي ته وايي او د اسلام په اخلاقي نظام کې له مقابل لوري د ملامتۍ د منځه وړو او پای ته رسولو او له هغه نه د خپل حق د نه غوښتنې په معنا راځي، له دې کبله په بشري ټولنه کې تل لانجې، کشالې او شخړې شته وي، په غوښتنه یا نه غوښتنه حق تېری، تېروتنه او ګرمه د وګړو ترمنځ را منځته کيږي او که چېرته هر څوک د خپل حق په غوښتنه پسې شي، نو په بشري ټولنه کې د امنیت او هوساینې حالات له ګډوډۍ سره مخ کېږي.

نو یوه له هغو چارو نه چې انسان ورته اړتیا لري څو وکولی شي د ټولنې له وګړو سره پخې اړیکې را منځته کړي، د ښې او تېرېدنې د اخلاقي ارزښت لړل دي، او همدا لامل دی چې د قرآن کریم ګڼ آیتونه او د انبیاء علیهم السلام ژوند لیک یوه مؤمن او مسلمان ته په دې اخلاقي ارزښت د سنبالیدو لارښوونه او څرګندوی کوي.

لکه څرنګه چې قرآن کریم ځینې وختونه د ځان ژغورونکو او ځان ساتونکو انسانانو له صفاتو نه چې هغوی له الله تعالی نه ډېر وېرېږي موږ ته خبر راکوي، نو له هغې ډلې نه د هغوی صفات په دې ډول څرګندوي: ژباړه: او غوسه زغمونکي او له (بدۍ د) (خلکو تېرېدونکي او الله (داسې) نېکان خوښوي. آل عمران: ۱۳۴.

دا مبارک آیت په ډاګه کوي چې د غوسې پر مهال د غوسې زغمل، ښه، تېرېدنه او د کسات نه اخیستل د ځان ساتونکو او متقي انسانانو له ډېرو مهمو صفاتو څخه يو صفت دی. له همدې امله الله

تعالی هم له دوی سره د خورا لوی اجر او ثواب ژمنه کوي؛ ځکه هغه یوازینی شی کولی شي د انسان د غوسې زغملو ځای ناستی شي او د هغه نفس د غوسې له لمبور کېدو څخه وژغوري، هغه الهي اجر او ثواب دی چې په آخرت کې له انسان سره ژمنه شوې او په غیو ایمان خو د متقي انسانانو له ډېرو مهمو صفاتو څخه یو صفت دی، لکه څرنګه چې رسول الله (ص) په دې اړوند فرمایي: «ما من جرعة أعظم أجرا عند الله من جرعة غيظ كظمها عبد ابتغاء وجه الله»

۲. د ښې او تېرېدنې په اخلاقي ارزښت د سنبالېدو په اړه د یوه مؤمن او مسلمان مکلفیت که څه هم ښې او تېرېدنه له هر مسلمان وګړي سره ښايي خو د ځواک او توان لرلو پر مهال ښې او تېرېدنه خپله ځانګړې ښکلا لري، یعنی کله چې انسان د غچ اخیستو ټولو امکاناتو ته لاسرسی ولري خو بیا هم د الله تعالی د خوښۍ او رضایت په موخه د ښې او تېرېدنې چلند خپل کړي، نو د دې ډول کسانو په اړه رسول الله (ص) داسې فرمایي: «من کظم غيظا وهو قادر علی ان یفذه دعاه الله عز وجل علی رءوس الخلائق یوم القيامة حتی یخیره الله من الحور ما شاء».

ژباړه: چا چې خپله غوسه وزغمله حال دا دی چې د غوسې په عملي کولو وسي وي الله تعالی به یې د قیامت په ورځ د ټولو مخلوقاتو په مخ کې را وغواړي څو هغه په جنتي حورو کې اختیاري کړي هر څومره یې چې په خوښه وي (ترې خپلوی یې شي).

ځینو کسانو د ښې او تېرېدنې له اخلاقي ارزښته نا سم پوهاوی اخیستی، هغوی په دې چورت دي چې ګواکې د ټولنې وګړو ته ښې کول د انسان د بې وسۍ صفت په ګوته کوي او هغه رسوا کوي! په دې اړوند باید یاده شي هغه انسانان چې د انسانیت بشپړتیا ته رسېدلي وي هغوی د ښې په اخلاقو سنبال وي او دا غچ اخیسته، کینه او رخه پالل د انسان نه بلکې د حیوان کار دی، هغه حیوان چې په هغه کې هیڅ د ښې او غوښتنې او تېرېدنې خوی او فطرت شتون نلري؛ بلکې طبیعت او فطرت یې د غچ اخیستنې او ځان غوښتنې دی. له همدې امله رسول الله (ص) مسلمانانو ته په ډاګه کوي هر څومره چې یو انسان د ټولنې د وګړو سره د ښې او تېرېدنې له اخلاقي ارزښته ګټه پورته کړي په هماغه کچه یې عزت زیاتېږي او په زړونو کې یې مینه ډېرېږي؛ ځکه ښې او تېرېدنه یو انساني فطرت او طبیعت دی او انسان تل د خپل روغ فطرت پر لور له میلان لرلو سره هغه خړوبوي، رسول الله (ص) په دې اړوند داسې فرمایي: «وما زاد الله عبدا بعفو الا عزا». ژباړه: الله جل جلاله د یوه بنده د ښې له امله هغه ته له عزت پرته نور څه نه ور زیاتوي.